

การสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

RELATIONSHIP BUILDING BETWEEN THE ELDERLY AND
YOUTH BASED ON BUDDHIST PRINCIPLES

พระครูกันตธรรมาภิวัฒน์ (น้อย กนฺตธมฺโม)

ดุสิตนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

การสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

พระครูกันตธรรมาภิวัดน์ (น้อย กนฺตธมฺโม)

คุษฎิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Relationship Building between the Elderly and Youth Based on Buddhist Principles

Phrakhru Kantadhammābhiwatthana (Noi Kantadhammo)

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of
the Requirements for the Degree of
Doctor of Philosophy
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E. 2018

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับดุขกัณิพนธ์เรื่อง
“การสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา”เป็นส่วนหนึ่งของ
การศึกษาตามหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, รศ. ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบดุขกัณิพนธ์

(ศ. ดร.ประยงค์ แสนบุราณ)

ประธานกรรมการ

กรรมการ

(ผศ. ดร.ธีระพงษ์ มีไธสง)

กรรมการ

(ผศ. ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม)

กรรมการ

(พระครูสุธีคัมภีรญาณ, ผศ. ดร.)

กรรมการ

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ. ดร.)

คณะกรรมการควบคุมดุขกัณิพนธ์

พระครูสุธีคัมภีรญาณ, ผศ. ดร.

ประธานกรรมการ

พระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ. ดร.

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระครูกันตธรรมาภิวัดน์)

- ชื่อคุณูปนิพนธ์** : การสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา
- ผู้วิจัย** : พระครูกันตธรรมภาวิวัฒน์ (น้อย กนตสีโล)
- ปริญญา** : พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
- คณะกรรมการควบคุมคุณูปนิพนธ์**
- : พระครูสุธีศัมภีรญาณ, ผศ. ดร, ป.ธ. ๖, พธ.บ. (ภาษาไทย), M.A. (Linguistics), M.A. (Pali & Buddhist Studies), Ph.D. (Pali & Buddhist Studies)
 - : พระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ. ดร., พธ.บ. (ศาสนา), ศษ.บ.(ประถมศึกษา), ศศ.ม. (ปรัชญา), Ph.D. (Buddhist Studies)
- วันสำเร็จการศึกษา** : ๑๐ เมษายน ๒๕๖๒

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่องนี้ มีวัตถุประสงค์ คือ ๑) เพื่อศึกษาหลักธรรมเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาท ๒) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของผู้สูงอายุกับเยาวชน และ ๓) เพื่อศึกษาวิเคราะห์การสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการวิจัยเอกสาร และการวิจัยภาคสนาม ซึ่งงานวิจัยนี้ได้กำหนดขอบเขตพื้นที่ในการศึกษาวิจัย คือ เขตตำบลขอนแก่น อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด โดยผู้วิจัยได้ดำเนินการประมวลผลการศึกษาแล้วนำเสนอข้อมูลการวิจัยเชิงพรรณนาวิเคราะห์ดังนี้

ผลการวิจัยพบว่า หลักธรรมเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาท คือ หลักทศกโดยเฉพาะหลักข้อที่ ๑ ปุริตถิมทิส หรือ ทิศเบื้องหน้า หลักสังคหวัตถุ ๔ และหลักความกตัญญูเป็นหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์ที่มีชีวิตร่วมกันอยู่ในสังคม มีความสำคัญในการยึดเหนี่ยวน้ำใจกันของคนที่อยู่ร่วมกัน และรู้จักสร้างความกตัญญูต่อบุคคลที่มีอุปการคุณต่อตนเอง

สภาพทั่วไปของผู้สูงอายุและเยาวชน ในตำบลขอนแก่น อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด มีสภาพความเป็นอยู่แบบครอบครัวใหญ่ อยู่ร่วมกันทั้งพ่อแม่ ปู่ย่า ตา ยาย และลูกหลาน ซึ่งมักจะประกอบอาชีพเกษตรกรรมและรับจ้างเป็นหลัก ด้านผู้สูงอายุจะมีวิถีชีวิตแบบเรียบง่าย บางคนมีทำงานด้านอาชีพรับจ้าง และมีปัญหาทางด้านการเงินและสุขภาพ ส่วนเยาวชนมักจะมีการใช้ชีวิตแบบฟุ่มเฟือย ชอบการแข่งขัน และมีพฤติกรรมเข้าข่ายในการเสพติดเป็นบางคน

การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับเยาวชนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ผลปรากฏว่า การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับเยาวชนซึ่งมีวัยที่แตกต่างกัน จะเกิดการเปลี่ยนแปลงด้านร่างกาย จิตใจอารมณ์และสังคมจะต้องให้แต่ละฝ่ายรู้การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นของกันและกันจะทำให้ มีความเข้าใจกันมากขึ้นจะทำให้ เกิดความเห็นใจและช่วยเหลือกันและกัน เมื่อผู้สูงอายุเป็นต้นแบบที่ดีเยาวชนก็ย่อมปฏิบัติตาม การเข้าร่วมกิจกรรมนันทนาการร่วมกัน ทำให้

เยาวชนสนใจในตัวผู้สูงอายุและกล้าพูดคุยด้วย ในส่วนของด้านเยาวชนเมื่อได้ร่วมกิจกรรมกับผู้สูงอายุ บ่อยๆ มีการพูดจากับผู้สูงอายุมากขึ้น เริ่มเกิดความตระหนักในความกตัญญู อยากที่จะช่วยเหลือการทำงาน ซึ่งเป็นผลมาจากการให้เข้าร่วมกิจกรรมกับผู้สูงอายุบ่อยขึ้น

Dissertation Title : Relationship Building between the Elderly and Youth based on Buddhist Principles

Researcher : Phrakhru Kantadhammābhiawattana (Noi Kantasilō)

Degree : Doctor of Philosophy (Buddhist Studies)

Dissertation Supervisory Committee

: Phrakhru Sudhikhambhirayan, Asst. Prof. Dr., Pali VI, B.A. (Thai), M.A.(Linguistics), M.A. (Pali & Buddhist Studies), Ph.D. (Pali & Buddhist Studies)

: Phra Soponphattanabundit, Assoc. Prof. Dr., B.A. (Religion), M.A. (Primary Education), M.A. (Philosophy), Ph.D. (Buddhist Studies)

Date of Graduation : May 1, 2019

Abstract

The aims of this research were: 1) to study the dhamma principles related to relationship in Theravada Buddhism; 2) to study the relationship of the elderly and youth; 3) to analytically study the creation of relationship between the elderly and youth based on Buddhist principles. This study was carried out by means of qualitative research using the documentary research and fieldwork study in Khon Kean sub-district, Mueang district, Roi Et province. The gathered data were interpreted by the descriptive analysis.

The research results revealed that the dhamma principles related to relationship in Theravada Buddhism connect to the principles of the six directions (disa), partially the front direction (puratthimadisa), the four bases of social solidarity (saṅgahavatthu-dhamma) and gratitude. These dhammas related to human beings in terms of coexistence in the society, are important to hold the kindness of people, who live together and create a gratefulness for those who give them a support.

The study of the general conditions of the elderly and youth in Khon Kaen sub-district, Mueang district, Roi Et province suggested that they live in a large family and many members live together including parents, grandparents, grandmothers, grandchildren and grandchildren. Most of people are usually agricultural and mercenary workers. The elderly have a simple lifestyle. Some people have a career in hire and have financial and health problems. The youth often have extravagant living, like the competition and some get involved with drug.

From the creating a relationship between the elderly and youth according to Buddhist principles, the results show that the relationship between the elderly and the youth with different ages will change in terms of body, mind, emotion and the society must let each party know each other's changes to have more understanding. This will cause being sympathetic and helping each other. When the elderly are good models, young people will follow. The elderly and young people live together, causing both parties to become close because of joint activities and participation in recreation activities together. This makes the youth interested in the elderly and dare to talk with. In terms of youth, when participating in activities with the elderly frequently, there is more talk to the elderly and then begin to realize the gratitude and would like to provide assistance. This is the result of having to participate in activities with the elderly more often.

กิตติกรรมประกาศ

ดุขุฎินิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลงด้วยดี ด้วยความเมตตาของ พระครูสุธีคัมภีรญาณ, ผศ.ดร. ประธานกรรมการที่ปรึกษา และพระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ.ดร. กรรมการที่ปรึกษา ที่ให้ความช่วยเหลือ เกื้อกูล แนะนำทุกอย่าง เสียสละเวลาช่วยให้คำปรึกษาและแนะนำแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ นับตั้งแต่เริ่มทำการวิจัยจนแล้วเสร็จ และ ให้กำลังใจ ผลักดันให้ผู้วิจัยสามารถทำดุขุฎินิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้

ขอขอบพระคุณ ผศ.ดร.ประยูร แสงใส ได้เมตตาช่วยให้คำปรึกษาตรวจทาน แนะนำให้งาน สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี และกราบขอบพระคุณอาจารย์และเจ้าหน้าที่ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหา จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ที่กรุณาให้คำแนะนำ ตลอดจนตรวจสอบรูปแบบงานวิจัย ซึ่ง มีส่วนช่วยกำหนดรูปแบบในการดำเนินการวิจัยให้เป็นไปในทิศทางที่เหมาะสม

คุณค่า ประโยชน์ ความสำเร็จ และ คุณความดีแห่งดุขุฎินิพนธ์นี้ ผู้วิจัยขอน้อมบูชาแด่คุณ พระศรีรัตนตรัย อันเป็นที่พึ่งที่ระลึกในการฝึกฝนพัฒนาตนไปสู่ความเจริญงอกงามของชีวิต คุณบิดา มารดา ผู้ให้ชีวิต ให้กำลังใจ ให้กำลังใจ ให้การศึกษา และให้กำลังสติปัญญา คุณครูอาจารย์ ผู้ให้ กำลังสติปัญญา ความรู้ ความสามารถ ผู้วิจัยเชื่อมั่นว่า ผลการวิจัยในครั้งนี้จะเป็นประโยชน์แก่ สาธารณชน และเหล่าพุทธศาสนิกชนตามสมควรแก่สติปัญญาของผู้ที่ใคร่ในการศึกษาค้นคว้า

พระครูกันตธรรมาภิวัฒน์ (น้อย กนตสีโล)

๑ พฤษภาคม ๒๕๖๒

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ช
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ คำถามการวิจัย	๓
๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย	๔
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๕
๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย	๖
๑.๗ ประโยชน์ที่จะได้รับจากงานวิจัย	๗
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๘
๒.๑ แนวคิดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา	๘
๒.๒ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางสังคม	๒๘
๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับผู้สูงอายุ	๓๕
๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับเยาวชน	๔๐
๒.๕ บริบทสภาพพื้นที่วิจัย	๔๓
๒.๖ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔๓
บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย	๕๓
๓.๑ รูปแบบการวิจัย	๕๓
๓.๒ พื้นที่การวิจัย และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informant)	๕๔
๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย	๕๖
๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล	๕๗
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล	๕๘
๓.๖ การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล	๕๙
บทที่ ๔ ผลการวิจัย	๖๐
๔.๑ สาเหตุของปัญหาในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างวัย	๖๐
๔.๒ ความสัมพันธ์ของผู้สูงอายุกับเยาวชน	๖๖

๔.๓ วิเคราะห์การสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา	๗๗
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ	๘๖
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๘๖
๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย	๘๙
๕.๓ ข้อเสนอแนะ	๙๑
บรรณานุกรม	๙๓
ภาคผนวก	๙๙
ภาคผนวก ก. แบบสัมภาษณ์	๑๐๐
ภาคผนวก ข. หนังสือออกในการดำเนินการวิจัย	๑๐๔
ภาคผนวก ค. ภาพกิจกรรมการดำเนินงานวิจัย	๑๒๕
ประวัติผู้วิจัย	๑๒๘

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ในดัชนีฉบับนี้ครั้งนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาบาลีและพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย คัมภีร์อรรถกถาภาษาไทยใช้ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย การอ้างอิง ระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังอักษรย่อชื่อคัมภีร์ ให้ใช้อักษรย่อตัวพื้นปกติ เช่น ที.สี.(บาลี) ๙/๒๗๖/๙๗, ที. สี.(ไทย) ๙/๒๗๖/๙๘. หมายถึง ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค ปาฐกถา ภาษาบาลี เล่ม ๙ ข้อ ๒๗๖ หน้า ๙๗ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐ และ ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค ภาษาไทย เล่ม ๙ ข้อ ๒๗๖ หน้า ๙๘ ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙

พระสุตตันตปิฎก

คำย่อ		ชื่อคัมภีร์	ภาษา
ที.ปา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฐกถา	(ภาษาไทย)
ส.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
อง.เอกก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.สตตก. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย สตตกนิบาต	(ภาษาบาลี)
อง.อฎฐก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย อฎฐกนิบาต	(ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในสังคมปัจจุบันมนุษย์ทุกคนจะมีความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกันภายในสังคม ไม่ว่าจะเป็นสังคมพื้นฐานอย่างสังคมครอบครัวที่จะต้องมีความเกี่ยวโยงซึ่งกันและกัน มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ดังนั้นเมื่อมนุษย์ต้องอยู่ร่วมกันเป็นสังคมจึงทำให้มนุษย์จะอยู่ลำพังเพียงคนเดียวไม่ได้ที่เป็นเช่นนั้น เพราะเกิดจากสาเหตุหลายประการ เช่น ลักษณะทางกายภาพ เมื่อมนุษย์เกิดขึ้นมาไม่ได้รับการเลี้ยงดูจากพ่อแม่ ไม่ได้รับการรักษาที่ดีจากหมอ ย่อมยากที่จะมีชีวิตในการอยู่รอด นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมอีกมากมายที่แสดงให้เห็นถึงความจำเป็นของมนุษย์จะต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์เพื่อความอยู่รอด สนองความต้องการของตนเอง ความปลอดภัยในชีวิต และช่วยแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับตัวของมนุษย์เอง^๑ ดังนั้นเมื่อเป็นเช่นนั้นมนุษย์ต้องสร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มทางสังคม โดยเริ่มจากการสร้างความสัมพันธ์จากครอบครัวแล้วเริ่มขยายจากวงแคบไปสู่วงกว้าง คือ เริ่มจากการเป็นญาติทางเครือเรือน แล้วขยายไปสู่ความเป็นญาติทางสังคม และความเป็นชาติพันธุ์ต่อไป เมื่อมนุษย์มีความสัมพันธ์ทางสังคม ความสัมพันธ์ก็ย่อมที่จะถือเป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มบุคคลในสังคมนั้นๆ ได้อย่างชัดเจน เพราะพฤติกรรมที่มนุษย์แสดงออกมามีผลเกี่ยวข้องกับสังคมที่มนุษย์อาศัยอยู่ ทั้งด้านชีวภาพและทางกายภาพ^๒ สิ่งที่มนุษย์ได้แสดงออกมาเป็นวิถีชีวิตที่ถูกสืบทอดมาจากบรรพบุรุษให้กับลูกหลานรุ่นหลังโดยเป็นในรูปแบบของ ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม คติความเชื่อและข้อประเพณีปฏิบัติต่างๆ จนเกิดเป็นระบบความสัมพันธ์กันในกลุ่มสังคม มีบทบาทในการสรรค์สร้างบุคคลให้มีพฤติกรรมที่เป็นเอกลักษณ์มีความผูกพันมีกฎระเบียบที่เป็นตัวกำหนดหน้าที่ของบุคคลในสังคมนั้นๆ ให้มีระเบียบแบบแผนที่ชัดเจนเป็นรูปธรรม และเป็นที่ยอมรับของสังคมในการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม โดยจะเป็นพื้นฐานในสังคมที่จะช่วยให้เกิดความสามัคคี และทำให้สมาชิกในกลุ่มมีแรงจูงใจที่จะทำการสรรสร้างความสำเร็จองกวมให้แก่สังคมที่ตนอยู่ด้วยอย่างสันติสุข^๓

^๑ ณรงค์ เสียงประชา, *มานุษยวิทยาประยุกต์ในการพัฒนาชุมชน*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๒๕.

^๒ สมภาร พรหมทา, *พุทธปรัชญา มนุษย์ สังคม และปัญหาจริยธรรม*, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑๘๑.

^๓ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ประยุตฺโต), *มองสันติภาพโลก ผ่านภูมิหลังอารยธรรม โลกาวัดน์*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๒), หน้า ๑๘๖.

ปัญหาในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลนั้นจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับคนโดยตรงไม่ว่าจะเป็นเรื่องส่วนตัวและส่วนรวม เรื่องส่วนตัวก็ได้แก่การสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัว เช่น สามีกับภรรยา ปู่ย่ากับหลาน เป็นต้น เรื่องส่วนรวมได้แก่ ความสัมพันธ์ของนายจ้างกับลูกจ้าง ซึ่งเป็นความสัมพันธ์กันนอกบ้านกับเพื่อร่วมงานหรือบุคคลที่เกี่ยวข้อง ดังนั้น การสร้างความสัมพันธ์จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อบุคคลและกลุ่มสังคม^๔ เมื่อทราบเช่นนี้เราก็ต้องมองถึงความสัมพันธ์ในระดับที่เป็นความสัมพันธ์ในครอบครัวอันเป็นรากฐานทางสังคมและเป็นจุดเริ่มต้นในการสร้างความสัมพันธ์ โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างเยาวชนกับผู้สูงอายุ ซึ่งได้แก่ลูกหลานกับปู่ย่า หรือลูกหลานกับตายาย ซึ่งในปัจจุบันความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มบุคคลเหล่านี้เริ่มที่จะมีความห่างไกลจะเนื่องมาจากสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป มีเรื่องของเทคโนโลยีเข้ามามีบทบาทในชีวิต เมื่อเป็นเช่นนี้ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มบุคคลสองวัยเกิดการเปลี่ยนแปลง แตกต่างจากในสมัยก่อนเป็นอย่างมาก ที่ผู้สูงอายุจะมีบทบาทในการสั่งสอนลูกหลาน เช่น ผู้สูงอายุบางคนมีความรู้และทักษะในวิชาชีพบางด้าน เช่น ช่างไม้ ช่างแกะสลัก ทำอาหารไทย ขนมไทย เย็บปักถักร้อย ดอกไม้ ดนตรี ฯลฯ ท่านก็จะถ่ายทอดให้แก่บุตรหลานเพื่อที่จะสามารถนำไปใช้ในการดำรงชีพ ซึ่งนอกจากจะได้รับการอบรมสั่งสอนจากพ่อแม่แล้ว ยังได้รับการดูแลจากปู่ย่าตายาย ทำให้เกิดความรักความอบอุ่น ภายในครอบครัว โอกาสที่เด็กจะไปगेเร หรือประพาสผดิดนอกกลุ่มนอทางจึงมีน้อยมาก เมื่อมองจากอดีตที่ผ่านมาครอบครัวจะมีลักษณะความสัมพันธ์หล่อหลอมความรักความเคารพแก่ผู้สูงอายุ ดังนั้นการจะสร้างความสัมพันธ์ระหว่างวัยในสังคมปัจจุบันจึงต้องอยู่บนพื้นฐานของกัลยาณมิตร และหลักกตัญญูทเวทิจำมาช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างวัย จึงจะทำให้การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุและเยาวชนมีผลไปในทางที่ดีเพิ่มขึ้นได้ ดังพุทธพจน์ว่า “สัตบุรุษเป็นคนกตัญญู เป็นคนกตเวทิจำมาช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างวัย สัตบุรุษทั้งหลายสรรเสริญความเป็นคนกตัญญูและความเป็นคนกตเวทิจำมาช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างวัย”^๕

จากข้างต้นเมื่อมองดูสถานการณ์ในปัจจุบันความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับเยาวชนในเขตตำบลขอนแก่น อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด ปัญหาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างวัยเป็นปัญหาหนึ่งที่ต้องได้รับการแก้ไข เพราะเป็นเรื่องของความไม่เข้าใจกัน หรือการเข้าถึงกันได้ยาก เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นกันในระดับครอบครัว โดยเฉพาะปู่ย่าตายายกับบุตรหลาน สาเหตุของปัญหาช่องว่างระหว่างวัยนี้เกิดขึ้นได้จากหลายสาเหตุ ซึ่งหลักๆ แล้วเกิดจากการดำเนินชีวิตที่ต่างกัน โดยผู้สูงอายุมีการดำเนินชีวิตจากอดีตแล้วเกิดเห็นความเปลี่ยนแปลงเป็นประสบการณ์ตรงจึงมีความรู้ความนึกคิดที่ต่างจากวัยรุ่น ในขณะที่วัยรุ่นหรือลูกหลานมีความด้อยประสบการณ์ในเรื่องต่างๆ อยู่มาก ยิ่งอายุห่างกันมากก็จะมี ความนึกคิด ประสบการณ์ ความเข้าใจสิ่งต่างๆ ที่แตกต่างกันออกไป เมื่อเป็นเช่นนี้ ปัญหาทางด้านความคิดและการดำเนินชีวิต รวมถึงการอยู่ร่วมกันแบบต่างคนต่างอยู่ ผู้สูงอายุก็ไม่สามารถที่จะสั่งสอนบุตรหลานได้ บุตรหลานก็ไม่มี ความเคารพในตัวผู้สูงอายุ และปัญหาจากสาเหตุหนึ่งคือ การใช้วาจาแบบไม่สุภาพกับบุตรหลาน หรือบุตรหลานใช้วาจาที่ไม่ดีต่อผู้สูงอายุ เหล่านี้ล้วนแต่ปัญหาในการสร้าง

^๔ สมพร สุทัศนีย์, มนุษย์สัมพันธ์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๔-๑๕.

^๕ อก.ทุก. (ไทย) ๒๐/๓๓/๗๗.

ความสัมพันธ์ระหว่างวัย เมื่อไม่ได้รับการปรับความเข้าใจหรือปรับตัวให้อยู่ร่วมกัน ก็จะทำให้ทวีความรุนแรงเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เมื่อเป็นเช่นนี้ผู้วิจัยเห็นว่าการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้ในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับเยาวชน เช่น หลักของทศ ๖ ที่ใช้ในการปิดช่องว่างระหว่างวัย กับบุคคลต่างๆที่เราเกี่ยวข้องสัมพันธ์ทางสังคมยุคที่ศที่อยู่รอบตัว^๖ หรือใช้หลักสังคหวัตถุเป็นต้นแบบสนับสนุนในการลดช่องว่างระหว่างวัย โดยพระพุทธเจ้าทรงสอนหลักการสร้างมนุษยสัมพันธ์ไว้เรียกว่า "สังคหวัตถุ" หมายถึงวิธีผูกใจคน ดังพระองค์ตรัสว่า ทาน เพียรวัชชะ อุตถจริยา ในโลกนี้ และสมานัตตตาในธรรมนั้น ๆ ตามสมควร สังคหธรรมเหล่านี้จะช่วยอุ้มชูโลกเหมือนลิมสลักที่ยึดกุมรถ ซึ่งเล่นไปไว้ได้ ฉะนั้น ถ้าไม่พึงมีธรรมเหล่านี้ มารดาหรือบิดาก็ไม่พึงได้การนับถือหรือการบูชาเพราะบุตรเป็นเหตุ แต่เพราะบัณฑิตเล็งเห็นความสำคัญของสังคหวัตถุ ๔ เหล่านี้ ฉะนั้น บัณฑิตเหล่านั้นจึงถึงความเป็นใหญ่และเป็นผู้ว่าสรรเสริญ”^๗ ในส่วนของเยาวชนนั้นจะต้องมีการสร้างความเชื่อมั่นในตัวผู้สูงอายุเพื่อสร้างความสัมพันธ์อันดีงาม ซึ่งตามหลักการทางพระพุทธศาสนาแล้ว สังคมหรือธรรมชาติแวดล้อมต่างก็มีความอิงอาศัยซึ่งกันและกัน เป็นประโยชน์ต่อกันในการดำรงอยู่ของสิ่งแวดล้อมทางสังคม และการดำรงชีวิตของมนุษย์ช่องว่างระหว่างวัย จึงเป็นปัญหาที่หลายครอบครัวต้องเผชิญ โดยมักจะทำให้เกิดความไม่เข้าใจกันในครอบครัว เพราะความแตกต่างของวัย นำมาซึ่งความแตกต่างทางความคิด จึงง่ายต่อการขัดแย้งกัน ไม่ว่าจะเป็นพ่อแม่กับลูกวัยรุ่น ปู่ย่าตายายกับลูกในวัยผู้ใหญ่ เป็นต้นการลดช่องว่างระหว่างวัยจะช่วยลดปัญหาความขัดแย้ง และทำให้ความสัมพันธ์ในครอบครัวดีขึ้น มีหลักง่ายๆ เพียงแค่เปิดใจกว้างให้แก่กัน ยอมรับความแตกต่างของคนแต่ละวัยในครอบครัวและเคารพในความแตกต่างของกันและกัน รู้จักยืดหยุ่นและให้อภัยอย่างมีเหตุผลและไม่คาดหวังจากกันและกันมากจนเกินไป

จากความสำคัญและความเป็นมาของปัญหาดังกล่าวผู้วิจัยจึงเห็นว่าการศึกษาวិเคราะห์การสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เป็นงานวิจัยที่จะทำให้ทราบถึงปัญหาทางด้านความสัมพันธ์ระหว่างเยาวชนกับผู้สูงอายุมีความสัมพันธ์ และควรที่จะนำรูปแบบการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับเยาวชนไปใช้ในการพัฒนาความสัมพันธ์ของผู้สูงอายุกับเยาวชนในเขตตำบลขอนแก่น อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ดต่อไป

๑.๒ คำถามการวิจัย

๑.๒.๑ มีแนวคิดและทฤษฎีอะไรบ้างที่เกี่ยวข้องกับหลักการสร้างความสัมพันธ์ และหลักการทางพระพุทธศาสนาใดบ้างที่จะนำมาใช้ในการสร้างความสัมพันธ์

๑.๒.๒ ความสัมพันธ์ระหว่างวัยนั้นเป็นอย่างไร และมีปัญหาอะไรบ้างเกี่ยวกับการสร้างความสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับเยาวชน

๑.๒.๓ จะศึกษาวิเคราะห์การสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาได้อย่างไร

^๖ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๑๙๑.

^๗ วจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๒/๕๑.

๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๓.๑ เพื่อศึกษาหลักธรรมเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๓.๒ เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของผู้สูงอายุกับเยาวชน
- ๑.๓.๓ เพื่อศึกษาวิเคราะห์การสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Quality Research) โดยใช้วิธีการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการวิจัยภาคสนาม (Field Research) มีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับหลักการสร้างความสัมพันธ์ และหลักการทางพระพุทธศาสนา พร้อมทั้งศึกษาปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับเยาวชนในเขตตำบลขอนแก่น อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด และเพื่อศึกษาหาวิเคราะห์การสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยกำหนดขอบเขตการวิจัย ดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเอกสาร

๑. เอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) คือ พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๓๙ เป็นเอกสารหลัก และ วรรณคดี ฎีกา อนุฎีกา และข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก

๒. เอกสารชั้นทุติยภูมิที่เป็นวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา เอกสารวิชาการและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เอกสารวิชาการเกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับหลักการสร้างความสัมพันธ์เอกสารเกี่ยวกับหลักการทางพระพุทธศาสนา เอกสารเกี่ยวกับสัมพันธ์ภาพพระหว่างวัย รวมทั้งแนวคิดและแนวทางการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างวัยของผู้สูงอายุกับเยาวชน

๓. ข้อมูลการวิจัยภาคสนาม โดยการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายกลุ่มผู้สูงอายุกับเยาวชนในเขตตำบลขอนแก่น อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ในครั้งนี้เป็นวิธีการวิจัยเชิงพรรณนา (Descriptive Research) และการวิจัยเชิงวิเคราะห์ (Analytical Research) โดยจะมีการศึกษาเนื้อหาตามกรอบของวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ คือ ศึกษาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับหลักการสร้างความสัมพันธ์ พร้อมทั้งศึกษาการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างวัยของผู้สูงอายุกับเยาวชนในเขตตำบลขอนแก่น อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด เพื่อศึกษาหาวิเคราะห์การสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านพื้นที่

งานวิจัยนี้ได้กำหนดขอบเขตพื้นที่ในการศึกษาวิจัย คือ เขตตำบลขอนแก่น อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด

ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ดังกล่าวนี้เป็นกรณีศึกษากันด้วยเหตุผลดังนี้ คือ ตำบลขอนแก่น เป็นตำบลที่อยู่ใกล้กับตัวเมือง จึงมีสภาพความเป็นอยู่ที่เป็นชุมชนชนบทแบบกึ่งเมือง ดังนั้นการที่ผู้วิจัยเลือกพื้นที่นี้ก็เพราะเห็นว่าปัจจุบันครอบครัวมีการปฏิสัมพันธ์กันไม่เพียงพอหรือน้อยมาก โดยเฉพาะการพูดคุยและสร้างความเข้าใจกันภายในครอบครัว รวมถึงสถานการณ์ปัจจุบันที่ความบีบคั้นทางเศรษฐกิจเป็นสาเหตุหลักให้พ่อแม่ต้องทำงานนอกบ้านมากขึ้น ในท้องถิ่นชนบทหลายครอบครัวพ่อแม่ต้องไปทำงานในตัวเมือง ต้องให้ลูก ๆ อยู่ในความดูแลของผู้สูงอายุ แต่ด้วยช่องว่างระหว่างวัยทำให้ผู้สูงอายุกับคนในวัยที่อ่อนกว่ามีความแตกต่างทางความรู้สึกนึกคิด ความสนใจ ความเชื่อ และวิถีการดำเนินชีวิต นอกจากนี้ปัญหาการใช้วาจาที่รุนแรงในการพูดคุยกับลูกหลาน หรือลูกหลานใช้วาจาที่ไม่ให้ความเคารพต่อตัวผู้สูงอายุ สิ่งเหล่านี้อาจส่งผลทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างปู่ย่าตายายกับหลานอ่อนแอลง และท้ายที่สุดอาจลุกลาม ไปกระทบถึงความสัมพันธ์ของคนทั้งครอบครัว

๑.๔.๔ ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูล มีขอบเขต ดังนี้

๑. กลุ่มเป้าหมาย

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับ ผู้สูงอายุกับเยาวชนในเขตตำบลขอนแก่น อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามจากการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย (Target group) ได้มาด้วยการเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive sampling) ประกอบด้วย ๓ กลุ่ม คือ

๑.๑ กลุ่มนักวิชาการ/ผู้เชี่ยวชาญ

ประกอบไปด้วย ๑.พระสงฆ์นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา ๒.ผู้อำนวยการสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดร้อยเอ็ด ๓.ผู้อำนวยการโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลขอนแก่น ๔.นายกองค์การบริหารส่วนตำบลขอนแก่น

๑.๒ กลุ่มผู้ให้ข้อมูล

ประกอบไปด้วย ๑.กลุ่มผู้ปกครองที่มีผู้สูงอายุและเยาวชนอาศัยอยู่ร่วมกัน ๒. กลุ่มครูผู้สอนอยู่ในโรงเรียนเขตพื้นที่ตำบลขอนแก่น ๓.กลุ่มประชาชนทั่วไป

๑.๓ กลุ่มที่มีปัญหาด้านความสัมพันธ์ระหว่างวัย

ประกอบไปด้วย ๑.กลุ่มบุคคลที่อยู่ในครอบครัวเดียวกันโดยมี ผู้สูงอายุ และเยาวชนอาศัยอยู่ด้วยกัน ๑๐ ครอบครัว ครอบครัวละ ๒ คน

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ การสร้างความสัมพันธ์ หมายถึง การศึกษาการดำเนินงานเพื่อแก้ปัญหาความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างวัยโดยผู้วิจัยได้กำหนดเอาเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างเยาวชนและผู้สูงอายุ โดยการจัดกิจกรรมในการสร้างความสัมพันธ์เพื่อวิเคราะห์การสร้างความสัมพันธ์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา

๑.๕.๓ ผู้สูงอายุ หมายถึง บุคคลทั้งเพศชายและเพศหญิงที่มีอายุตั้งแต่ ๖๐ ปีขึ้นไปอาศัยอยู่ในเขตตำบลขอนแก่น อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด

๑.๕.๔ เยาวชน หมายถึง บุคคลทั้งเพศชายและเพศหญิงที่มีอายุตั้งแต่ ๑๒ ปีขึ้นไปแต่ไม่เกิน ๑๘ ปี และอาศัยอยู่ในเขตตำบลขอนแก่น อำเภอเมืองจังหวัดร้อยเอ็ด

๑.๕.๕ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา หมายถึง หลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ในที่นี้หมายถึงเฉพาะหลัก ทิศ ๖ โดยหมายถึงเฉพาะหลักปรัตถิมทิศ (ทิศเบื้องหน้า) ซึ่งที่เป็นเครื่องในการสร้างความกตัญญูกตเวที ผูกไมตรี เอื้อเฟื้อ เกื้อกูล หรือเป็นหลักการสงเคราะห์ซึ่งกันและกันระหว่างผู้สูงอายุกับเยาวชน รวมถึงหลักธรรมอื่นๆ เช่น หลักความกตัญญู และหลักสังคหวัตถุ ๔ เป็นต้น

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ร่วมกับการสัมภาษณ์เชิงลึก (In Depth Interview) การสนทนากลุ่ม และการจัดกิจกรรมตามรูปแบบในโรงเรียนขอบเขตพื้นที่วิจัย ตามขั้นตอนต่อไปนี้

๑.๖.๑ ขั้นตอนการรวบรวมข้อมูล

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้หลักการของเหตุและผลตามหลักพระพุทธศาสนา โดยศึกษาจากพระไตรปิฎกและอรรถกถา ตลอดจนแนวคิดของนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา และนักวิชาการ/ผู้เชี่ยวชาญ พร้อมทั้งเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาวิเคราะห์ สังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ของวิเคราะห์การสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยผู้วิจัยได้กำหนด ประเด็น คำถามการวิจัย หาความเชื่อมั่น (Validity) โดยให้ผู้เชี่ยวชาญ จำนวน ๕ รูป/คน ตรวจสอบความถูกต้อง ทั้งเชิงเนื้อหา ภาษา และโครงสร้าง แล้วนำไปปรับปรุงแก้ไข ก่อนนำไปปรึกษาอาจารย์ที่ปรึกษา แล้วจึงนำไปเก็บข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์จากตัวแทนกลุ่มเป้าหมาย โดยการเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) มุ่งเน้นเลือกสัมภาษณ์เฉพาะผู้ที่สามารถให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่ผู้วิจัยต้องการศึกษาทำการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Dept Interview) จากตัวแทนกลุ่มเป้าหมาย

๑.๖.๒ เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยเชิงคุณภาพ แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน ดังนี้

๑. แบบสัมภาษณ์
๒. แบบสังเกตการณ์พฤติกรรม

๑.๖.๓ การสร้างแบบสัมภาษณ์

การสร้างแบบสัมภาษณ์ มีขั้นตอนดังนี้

๑. ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสาร ตำรา งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตามชื่อวัตถุประสงค์ ด้านการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับเยาวชน เพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการสร้างแบบสัมภาษณ์
๒. ข้อมูลที่ได้มาจากขั้นตอนที่ ๑ มาเป็นประเด็นคำถามแบบสัมภาษณ์ แล้วนำเสนออาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อพิจารณาและให้ข้อเสนอแนะ

๓. ปรับปรุงแบบสัมภาษณ์ตามข้อเสนอแนะของอาจารย์ที่ปรึกษา
๔. นำแบบสัมภาษณ์ที่ปรับปรุงแล้วให้ผู้เชี่ยวชาญจำนวน ๓ ท่าน พิจารณาความเหมาะสมและความถูกต้องตามเนื้อหา ภาษา และความสอดคล้องเกี่ยวกับประเด็นคำถาม
๕. เพื่อปรับปรุงแก้ไขแบบสัมภาษณ์ตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญแล้วนำไปเสนออาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อขอความเห็นชอบก่อนนำไปเก็บข้อมูล

๑.๖.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

๑. นำหนังสือจากศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น เพื่อขออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย ในการสัมภาษณ์
๒. สร้างความสัมพันธ์กับผู้ให้ข้อมูลหลัก และกลุ่มเป้าหมาย พบปะพูดคุยเพื่อสร้างความคุ้นเคย แจ้งวัตถุประสงค์ในการเก็บรวบรวมข้อมูล
๓. กำหนดนัดหมายวันเวลาที่จะดำเนินการสัมภาษณ์ที่แน่นอน เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายได้เตรียมตัวและเตรียมเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องในการเก็บรวบรวมข้อมูล
๔. ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสัมภาษณ์กับกลุ่มเป้าหมาย ที่เป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก และบุคคลอื่นๆ โดยใช้วิธีการบันทึกเทป จดบันทึก และการสนทนา กับกลุ่มเป้าหมาย

๑.๖.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์โดยใช้ การแปลความ การตีความ และนำเสนอข้อมูลโดยการโดยการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) เพื่ออธิบายวิเคราะห์การสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

๑.๗ ประโยชน์ที่จะได้รับจากงานวิจัย

- ๑.๗.๑ ได้ข้อมูลเกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎีและหลักธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
- ๑.๗.๒ ได้ทราบถึงปัญหาทางด้านความสัมพันธ์ระหว่างวัยของผู้สูงอายุกับเยาวชนในเขตตำบลขอนแก่น อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด
- ๑.๗.๓ ได้วิเคราะห์การสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

บทนี้ผู้วิจัยจะได้นำเสนอเกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำเสนอความหมาย ความสำคัญ รวมถึงทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย โดยมีการศึกษา ดังนี้

๒.๑ แนวคิดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

๒.๒ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางสังคม

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับผู้สูงอายุ

๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับเยาวชน

๒.๑ แนวคิดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

การนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนามาศึกษาถึงการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างวัยนั้น ซึ่งผู้วิจัยคิดว่า หลักของทศ ๖ โดยเฉพาะหลักข้อที่ ๑ ปุริตถิมทิส หรือ ทิศเบื้องหน้า ได้แก่ บิดามารดา ปู่ย่า ตายาย และผู้มีอุปการะอื่นๆที่เลี้ยงดูเรามาในเบื้องหน้า รวมถึงหลักธรรมอื่นๆที่จะช่วยเข้ามาเสริมการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างวัยให้ดียิ่งขึ้น ซึ่งเป็นการศึกษาหาวิธีการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างวัย ซึ่งผู้วิจัยจะได้ศึกษาต่อไป

๒.๑.๑ หลักทศ ๖

หลักธรรมเรื่องทศกในพระพุทธศาสนา เป็นหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์ที่มีชีวิตร่วมกันอยู่ในสังคม มนุษย์ย่อมต้องมีการปฏิสัมพันธ์กับคนต่างๆที่ผ่านไปมาทั้งรู้จักและไม่รู้จัก การที่บุคคลส่วนใหญ่เข้าใจความหมายของหลักการอยู่ร่วมกันของสังคมได้นั้น บุคคลจะอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขนั้นต้องเป็นคนที่มีมนุษยสัมพันธ์ดี มีความประพฤติ เรียบร้อยดีงาม มีคุณธรรม ศีลธรรม จริยธรรมประจำใจ มีหลักธรรมยึดถือเป็นหลักปฏิบัติในการดำเนินชีวิต

การอยู่ร่วมกันของมนุษย์ที่เรียกว่า “สังคม” ไม่ใช่เกิดจากการตั้งใจรวมกลุ่มกันขึ้น แต่เกิดจากธรรมชาติการเป็นอยู่และความต้องการของมนุษย์ เพราะมนุษย์เป็นสัตว์พิเศษตรงที่มีสติปัญญา สามารถคิดสร้างสรรค์และพัฒนาได้ ความเป็นมาและพัฒนาการทางสังคมเชิงศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาศึกษาได้จากอรรถกถาสูตร ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความต้องการสืบพันธุ์ ที่อยู่อาศัย อาหาร ความโลภ การสั่งสมอาหาร การปกเขตแบ่งปัน ความโลภ ความโกรธ การลงโทษ และการปกครอง และจากประสบการณ์ทางสังคมอันยาวนานนี้เองที่ทำให้มนุษย์รู้จักแก้ไข คิดค้นและพัฒนาความเป็นอยู่ให้มีความสุขสบายมากยิ่งขึ้น การอธิบายธรรมชาติการอยู่ร่วมกันเชิงสังคมเป็นการมองในภาพรวม แต่สาระของสังคมก็คือความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันนั่นเอง ซึ่งหลักความสัมพันธ์เชิงพุทธนี้สามารถศึกษาได้จากสังคาลสูตรเป็นต้น โดยเฉพาะคำสอนเรื่องทศ ๖ เป็นพระสูตรที่แสดง

หลักความสัมพันธ์กันของคนในกลุ่มหรือสถาบันทางสังคม ซึ่งเริ่มตั้งแต่ครอบครัว จนถึงการนับถือศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ กล่าวถึงหลักหรือหน้าที่ที่ผู้เกี่ยวข้องกันนั้นๆ พึงปฏิบัติต่อกันด้วยความถูกต้อง เช่น หน้าที่การเลี้ยงดูบิดามารดาของบุตร-ธิดา เป็นต้น^๑

ปัญหาสังคมปัจจุบันสามารถอธิบายได้ในมิติของการบกพร่องต่อหน้าที่ของตน เช่น ผู้ปกครองไม่เคารพต่อหลักการปกครองตามที่ตนได้ศึกษามา เช่น เห็นพวกพ้องตนเองสำคัญกว่าพวกอื่น อาศัยอำนาจและการใช้ความรู้ที่ได้มาอย่างไม่ถูกต้อง จัดการปัญหาทุกอย่างโดยเน้นการใช้ระบบรับสินบนและยึดเงิน มีแต่การจับผิดและขัดขวางกัน ประเทศจึงไม่ได้รับการพัฒนา ปัญหาเศรษฐกิจและปัญหาอื่นๆ ก็เกิดขึ้นตามมาอีก ฉะนั้นเราทั้งหลายจึงไม่ควรละเลยปัญหาเรื่องความสัมพันธ์ว่าเป็นเรื่องเล็กน้อย เพราะความเสื่อมก็ดี ความเจริญก็ดี ล้วนมีความสัมพันธ์เป็นป่อเกิดทั้งนั้น ดังนั้นจึงควรได้พัฒนาความสัมพันธ์ของตนกับผู้เกี่ยวข้องให้ดียิ่งขึ้นเพื่อความยั่งยืนแห่งการอยู่ร่วมกันในสังคม ซึ่งบทความนี้จะได้ศึกษาแนวคิดความสัมพันธ์ตามหลักทศ ๖ ในเชิงอารยวินัยคือธรรมชาติแห่งการเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันหรือการทำหน้าที่ต่อกันอย่างถูกต้อง

หลักธรรมเรื่องทศกในพระพุทธศาสนา เป็นหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์ที่มีชีวิตร่วมกันอยู่ในสังคม มนุษย์มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันในชีวิตประจำวัน มีความสัมพันธ์กันใน หน่วยงานองค์กรต่าง ๆ ทั้งทางภาครัฐ และเอกชน มนุษย์เป็นสัตว์สังคมติดต่อสัมพันธ์ซึ่งกันและ กันตั้งแต่สถาบันเล็กสุดของสังคมคือสถาบันครอบครัว จนถึงใหญ่สุดของสังคมคือสถาบันชาติ บุคคลจะอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขนั้นต้องเป็นคนที่มีมนุษยสัมพันธ์ดี มีความประพฤติ เรียบร้อยดีงาม มีคุณธรรม ศีลธรรม จริยธรรมประจำใจ มีหลักธรรมยึดถือเป็นหลักปฏิบัติในการดำเนินชีวิต^๒

ทศ ๖ หรือมักเรียก **ทศทั้ง ๖** หมายถึง บุคคล ๖ ส่วน ที่เกี่ยวข้องกับตัวเราในสังคม และการดำเนินชีวิต ได้แก่ ๑. บุตรธิดาทิศ หมายถึง ทิศเบื้องหน้า คือ บิดามารดา ปู่ย่า ตายาย และผู้มีอุปการะอื่นๆที่เลี้ยงดูเรามาในเบื้องหน้า ๒. ทักขินทิศ หมายถึง ทิศเบื้องขวา คือ ครูบาอาจารย์ที่พร่ำสอนวิชาในเบื้องขวา ๓. ปัจฉิมทิศ หมายถึง ทิศเบื้องหลัง คือ บุตร ผู้เป็นทายาท ภรรยา และสามี ผู้เป็นคู่ชีวิต ที่คอยให้กำลังใจในเบื้องขวา ๔. อุตตรทิศ หมายถึง ทิศเบื้องซ้าย คือ มิตรสหายที่คอยช่วยเหลือครั้นเมื่อตกทุกข์ได้ยากในเบื้องซ้าย ๕. อุปริมทิศ หมายถึง ทิศเบื้องล่าง คือ บริวารหรือผู้รับใช้ที่คอยปรนนิบัติในเบื้องล่าง ๖. เหนือภูมิทิศ หมายถึง ทิศเบื้องบน คือ สามเณร ภิกษุ ภิกษุณีผู้มีศีลอันสูงกว่าที่คอยพร่ำสอนธรรมในเบื้องบน

^๑ พระครูวินัยธรวรารุณิ มหาวโร, “ทศ ๖: อารยะแห่งการอยู่ร่วมกันในสังคม”, วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร, ปีที่ ๕ (ฉบับพิเศษ): ๓๑๔.

^๒ พระสมชาย อนุตตโร (ดาวศรี), “ศึกษาหลักมนุษยสัมพันธ์เชิงพุทธตามแนวทางของหลักธรรมเรื่องทศกในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๖๗.

ปรัถิมทิศ คือทิศเบื้องหน้า บิดามารดา ทิศเบื้องหน้า ตรงกับภาษาบาลีว่า “ปรัถิมทิศ” (The direction in front or parents as the east)^๓ คือ “บิดามารดา” มารดาบิดาที่ว่าผู้เป็นทิศเบื้องหน้านั้น ด้วยเหตุผลว่า ท่านเป็นคนมีอุปการะก่อน ภาษาบาลีว่า “บุพพการี” เป็นผู้มาก่อน ให้การเลี้ยงดูบุตรธิดามาก่อน ให้การศึกษา ให้ที่อยู่อาศัย สำหรับมารดานั้น ท่านให้บุตรธิดาอาศัยทั้งในกายและนอกกาย คือ อาศัยอยู่ในครรภ์และอาศัยอยู่ในเรือนเมื่อคลอดออกมา อบรมบ่มนิสัยให้บุตรอยู่ในศีลธรรม จริยธรรมที่งดงาม ทั้งพฤติกรรมทางกาย วาจา แม้กระทั่งจิตใจ มารดาบิดาต้องปฏิบัติหน้าที่ของ ตนรับผิดชอบต่อการดำเนินชีวิตของบุตร จนกว่าจะมีครอบครัวรับผิดชอบชั่วดีต่อตนเองได้ มารดา บิดามีหน้าที่อนุเคราะห์บุตรโดยเหตุ ๕ ประการ คือ ๑. ห้ามจากความชั่ว ๒. ให้ตั้งอยู่ในความดี ๓. ให้ศึกษาศิลปวิทยา ๔. หาภรรยาที่สมควรให้ ๕. มอบทรัพย์ให้ในโอกาสอันเหมาะสม^๔

นอกจากหน้าที่ที่ตนรับผิดชอบต่อบุตรแล้ว การที่จะพาตนเองและครอบครัวดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างราบรื่นนั้นมนุษย์ต้องมีการปฏิสัมพันธ์กันกับบุคคลอื่น เพราะว่ามีมนุษย์มีความต้องการ คือ ตัณหา หรือ ความอยาก โดยเฉพาะกามตัณหา ซึ่งประกอบด้วย รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์ มนุษย์สรรคหาสิ่งที่ตนต้องการเพื่อสนองความต้องการของตนเองและ ครอบครัว มารดาบิดาประกอบอาชีพซึ่งเป็นสัมมาอาชีพะ ก็เพื่อความมั่นคงของครอบครัวความมี มนุษย์สัมพันธ์ดีไม่เป็นเสน่ห์อย่างเดียวนั่น แต่เป็นความประทับใจของผู้ได้คบหาสมาคมด้วย เพราะคนมีมนุษย์สัมพันธ์ดีจะเป็นคนคบง่าย ไม่ถือตัว ร่าเริง คบแล้วสบายใจ ใคร ๆ จึงชอบ คนมีมนุษย์สัมพันธ์ดีจึงมีเพื่อน มีคนอยากคบค้าสมาคมด้วย เราสามารถสร้างและมีมนุษย์สัมพันธ์ดีได้^๕

ทักษิณทิศ หมายถึง ทิศเบื้องขวา คือ ครูบาอาจารย์ที่พร่ำสอนวิชาในเบื้องขวา ครูอาจารย์อนุเคราะห์ศิษย์ด้วยหน้าที่ ๕ ประการ คือ ๑. แนะนำดี ๒. ให้เรียนดี ๓. บอกความรู้ในศิลปวิทยาทุกอย่างด้วยดี ๔. ยกย่องให้ปรากฏในมิตรสหาย ๕. ทำความ ป้องกันในทิศทั้งหลาย ศิษย์นักเรียน นิสิต นักศึกษา ปฏิบัติต่อครูอาจารย์โดยหน้าที่ ๕ ประการ คือ ๑. ลูก ขึ้นยืนรับ ๒. เข้าไปคอยรับใช้ ๓. การเชื่อฟัง ๔. ดูแลปรนนิบัติ ๕. เรียนศิลปวิทยาโดย เคารพ^๖

มนุษย์สัมพันธ์สำหรับครู คือ ผู้เป็นครูจะต้องมีมนุษย์สัมพันธ์ที่ดีต่อนักเรียน ผู้ปกครองเพื่อนครูด้วยกัน และบุคคลทั่วไปในโรงเรียนและชุมชน เพราะถ้าครูไม่มีมนุษย์สัมพันธ์ที่ดีต่อบุคคลอื่นแล้ว การเรียนการสอนย่อมจะไม่ได้ผลเท่าที่ควร นักเรียนก็ไม่ได้รับการศึกษาที่ดี เด็กก็ไม่สามารถพัฒนาให้เจริญขึ้นได้ ฉะนั้นจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่คณะครูอาจารย์มีบทบาทมากในโรงเรียนสถาบันการศึกษา บทบาทที่ครูอาจารย์จะต้องกระทำต่อศิษย์ในสถานศึกษา จะต้องเป็นบทบาทของครูที่มีมนุษย์สัมพันธ์ที่ดี สม่่าเสมอต่อเด็ก แม้จะทำโทษเด็ก ว่ากล่าว ตำหนิตติเตียน หรือการลงทัณฑ์

^๓ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๒๔ .

^๔ พุทธทาสภิกขุ, เตือนใจวัยรุ่น, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา ,ม.ป.ป), หน้า ๒๓-๒๔.

^๕ ไชย ญ พล อัครศุภเศรษฐ์, การสร้างเสน่ห์และความประทับใจ, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่พลัส เพล, ม.ป.ป.), หน้า ๑๒๖.

^๖ ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๖๘/๒๑๓.

ครูอาจารย์จำต้องมีเหตุผล ไม่แสดง ความโมโห น้อยใจออกมา ควรรู้จักวิธีอบรมสั่งสอนลูกศิษย์ ให้เข้าใจเจตนาที่ดีของครู ว่าการทำ โทษนี้ เพื่อหวังให้ลูกศิษย์ดีต่อไปในอนาคต การทำโทษควรเป็นการทำโทษที่เป็นการสร้างสรรค์ ไม่ใช่การทำลายให้เด็กเจ็บตัว เป็นต้น หรือว่ากล่าวเด็กด้วยการใส่ อารมณ์ โมโหและพูดจาอย่าง รุนแรง ไม่สุภาพ ฉะนั้นครูจะต้องเป็นครูแบบที่ดีให้กับศิษย์ในสถาน การศึกษาในทุกๆ อริยาบถ ไม่ว่าจะเป็นการแต่งกาย นิสัย การสอน การพูดคุย การขยันหมั่นเพียรการปฏิบัติ ตนตรงต่อเวลา การเอา ใจใส่ การอบรมสั่งสอนศิษย์ ครูจะต้องกระทำสม่ำเสมอ และจะต้องสร้าง สัมพันธภาพกับลูกศิษย์ ทุกคนในชั้น เท่านั้นไม่พอจะต้องสร้างสัมพันธภาพไปถึงพ่อแม่ด้วย และมี สัมพันธภาพกับเพื่อน ครู ภารโรง ผู้บังคับบัญชาด้วย ตลอดจนประชาชนในชุมชน สิ่งใดที่กระทำแล้ว ถือว่าเป็นการ สร้างสรรค์ เป็นการพัฒนาให้สังคมเจริญ ครูควรกระทำสิ่งนั้น เช่น ให้ความร่วมมือต่อ สังคม ทำบุญ อบรมสั่งสอนศิษย์ และประชาชนในสังคมในชุมชน มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีความ สุภาพ มีศิลปะในการสนทนา รู้จักชนะใจคน มีน้ำใจ มีวิธีการพัฒนาโรงเรียนให้เจริญ จัดบริการ เนะ แนวที่ดีให้เด็กและประชาชน เป็นตัวอย่างที่ดีในการรักษาความสะอาดของห้องเรียน บริเวณ โรงเรียน ห้องอาหาร ห้องสมุด มีความขยันหมั่นเพียรในการสอน และการประเมินผล และ ติดตามผลนักเรียน จัดสวัสดิการที่มีประโยชน์ให้เด็กและผู้ปกครอง จัดโครงการที่เป็นการพัฒนา ต่อบุคลิกภาพ พัฒนา บ้านเรือน พัฒนาการเกษตร และสหกรณ์ให้ประชาชน เป็นโครงการร่วมกันกับชุมชน เป็นต้น^๗

ปัจฉิมทิศ หมายถึง ทิศเบื้องหลัง คือ บุตร ผู้เป็นทายาท ภรรยา และสามี ผู้เป็นคู่ชีวิต ทิศเบื้องหลัง ตรงกับภาษาบาลีว่า ปัจฉิมทิศ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ได้ให้ความหมายเป็น ภาษาอังกฤษดังนี้ The direction behind ro wife and children as the west^๘ สถาบัน ครอบครัวเป็นสถาบันที่เล็กที่สุดของสังคมไทย ซึ่งสมาชิกในครอบครัวประกอบด้วย สามี ภรรยา และ บุตร แต่ละคนก็มีหน้าที่รับผิดชอบต่อครอบครัว ต่อตนเองในระหว่างอยู่ร่วมกัน การที่จะอยู่ร่วมกัน อย่างมีความสุขนั้น ต้องมีการปรับตัวเองให้เข้าสภาพแวดล้อมรอบด้านที่ตนสัมพันธ์ด้วย การสำรวจ ตนเอง การมองตนเอง หาข้อบกพร่องของตนแล้วแก้ไขเป็นสิ่งที่มองข้ามไม่ได้สำหรับการอยู่ร่วมกันใน ครอบครัว ผู้ที่เป็นสามีต้องมองตนเองว่าเป็นสามีประเภทใด

ครอบครัว เป็นสถาบันที่สำคัญมากในการอบรมดูแลลูกๆ การมีมนุษยสัมพันธ์ของทุกคน ในครอบครัว พ่อแม่จะต้องเป็นรูปแบบที่ดีต่อลูก ๆ คือ พ่อแม่จะต้องมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อกันก่อน แล้วจึงอบรมสั่งสอนลูก และให้ลูกมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อลูกด้วยกัน และมีมนุษยสัมพันธ์ต่อพ่อแม่และ ญาติพี่น้อง รวมถึงลุง ป้า น้า อา ปู่ ย่า ตา ยาย ที่เราต้องไปมาหาสู่กันฉันครีอยุธยา

พ่อแม่จะต้องเข้าใจในสภาพของนิสัยในตัวลูก เรียนรู้ในกันและกัน คอยอบรมบ่มนิสัยให้มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ นำประสบการณ์ในชีวิตส่วนหนึ่งมาเป็นแนวทางให้ลูก แต่ต้องไม่กดดันหรือวาง แนวทางที่เป็นการให้เด็กนั้นต้องหมกมุ่นกับเส้นทางข้างหน้าในอนาคตที่ยังมองไม่เห็น แต่อย่างไรก็

^๗ จุฑา บุรีภักดี, มนุษย์สัมพันธ์สำหรับครู, พิมพ์อวดสำเนาครั้งที่สาม , (กรุงเทพมหานคร: วิทยาลัยครูสวน สุนันทา, ๒๕๓๕), หน้า ๓๓.

^๘ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๓๘๖.

ตามความรู้สึกนึกคิดของบุตรนั้นก็ต้องสำคัญเป็นอันดับแรกๆของการสอนในครอบครัวจากพ่อและแม่ ซึ่งถ้ามองในหลักทศทั้งหก ตัวบุตรเองนั่นคือแก้วตาดวงใจของบ้านในการที่ถูกบ่มเพาะให้เจริญใน อนาคตต่อไปข้างหน้า

เมื่อลูกเห็นตัวอย่างที่ดี ๆ จากพ่อแม่ ลูกก็จะนำเอารูปแบบดี ๆ วิธีการพูดคุย ให้ความรัก ให้เกียรติ ความเสียสละ การยกย่อง การพัฒนาจิตใจ ไปใช้พัฒนาตนเองด้วย รูปแบบดี ๆ ทั้งหลายก็จะหลอมเป็นพฤติกรรมดี ๆ ของลูก ๆ และสามารถนำไปสร้างมนุษยสัมพันธ์กับบุคคลอื่นต่อไป เมื่อเด็กสามารถปรับตัวให้เข้ากับทุกคนในครอบครัวได้ดี ก็สามารถนำไปปรับตัวเข้ากับบุคคลอื่นนอก ครอบครัว ในสังคมต่อไปด้วย^๙

อุตตริทิส หมายถึง ทิศเบื้องซ้าย คือ มิตรสหายที่คอยช่วยเหลือครั้งเมื่อตกทุกข์ได้ยาก ในเบื้องซ้าย ทิศเบื้องซ้าย ตรงกับภาษาบาลีว่า อุตตริทิส พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ได้ให้ความหมายเป็นภาษาอังกฤษดังนี้ The direction in the left or friends and companions as the north เพื่อน หมายถึง ผู้ชอบพอรักใคร่กัน, ผู้สนทนสนมคู่เคียงกัน มิตร, มิตร เพื่อนรักใคร่ คู่เคียง เช่น มิตรแท้ มิตรเทียม^{๑๐} “สหาย เพื่อน, เพื่อนร่วมงาน ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “friend” มิตร, เพื่อน, ผู้มีความเอื้อโยติ, ผู้มีน้ำใจเอื้อเพื่อ แยกเป็นมิตรแท้ ๔ พวก มิตรเทียม (มิตรปฏิรูป) ๔ พวก^{๑๑} มิตต คนรักกัน, คนมีความเอื้อโยกัน, เพื่อน, มิตร,^{๑๒} สหาย ไปตาม, ไปกับ, ไปร่วม, ไปร่วมกัน, ไปด้วยกัน, ติดตาม^{๑๓} เพื่อน คือ ผู้ที่รักใคร่ชอบพอกัน แล้วกระทำความดีต่อกัน เพื่อให้อยู่ร่วมกันได้ ทั้งทางลับและเปิดเผยโดยไม่เลือกเพศวัย ความรู้ ชาติ ศาสนาและไม่คิดร้ายต่อกัน

บุคคลผู้ที่จะทำให้มิตรสหายมีความสนทนสนม อยากคบหา อยากเข้าใกล้ อยากปฏิสัมพันธ์ นั้น ต้องประกอบด้วยองค์ธรรมเหล่านี้ คือ ๑. ให้สิ่งที่ให้ได้อย่าง ๒. ทำสิ่งที่ทำได้อย่าง ๓. อดทนถ้อยคำที่อดทนได้อย่าง ๔. เปิดเผยความลับแก่เพื่อน ๕. ปิดความลับของเพื่อน ๖. ไม่ทอดทิ้งในยามวิบัติ ๗. เมื่อเพื่อนสิ้นโอกาสสมบัติก็ไม่ดูหมิ่น ๘. เป็นที่รักที่พอใจของเพื่อน ๙. เป็น ที่เคารพ ๑๐. เป็นที่ยกย่อง ๑๑. เป็นนักพูด ๑๒. เป็นผู้อดทนต่อถ้อยคำ ๑๓. เป็นผู้พูดถ้อยคำ ลึกซึ้งได้ ๑๔. ไม่ชักนำไปในอุทธานะ^{๑๔}

มนุษยสัมพันธ์เป็นกระบวนการจูงใจคน และความสำเร็จของมนุษยสัมพันธ์อยู่ที่ใจ ของเรา คนเราจะมีความสัมพันธ์กัน โกรธกันเกลียดชังกัน อิจฉาริษยา นินทาว่าร้าย ทะเลาะวิวาทบาดหมาง โมโหโทโส ผูกใจเจ็บ พยาบาท เสียใจ มีอารมณ์ร้ายต่อกัน หรือมีใจรักกัน เคารพกัน เห็นอกเห็นใจกัน เอาใจเขามาใส่ใจเรา ยอมรับนับถือให้เกียรติซึ่งกันและกัน มีความ ศรัทธาต่อกัน ยกย่องกัน ก็มาจากใจเรา เมื่อเรามีจิตใจที่ดี ไม่มีอคติ ก็สามารถที่จะสร้างมนุษยสัมพันธ์กับบุคคลอื่นได้ดี

^๙ อ่างแล้ว.

^{๑๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๓๔.

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓๔.

^{๑๒} พันตรี ป. หลงสมบุญ, พจนานุกรม มคอ-ไทย , หน้า ๕๗๙.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๓๑.

^{๑๔} อัง.สตุต (ไทย) ๒๓/๓๖-๓๗/๕๖-๕๗

เริ่มต้นด้วยการสร้างมิตรภาพด้วยความรัก โดยฝึกหัดทำใจและปรารถนา ดีต่อทุกคนที่พบปะ ความรักย่อมดึงดูดความรัก ความชอบย่อมดึงดูดความชอบ เราให้ความรัก

การเปิดฉากหักทลายผู้อื่นก่อน ยึดกับผู้อื่นก่อน ยกมือไหว้ผู้อื่นก่อน พุดกับผู้อื่นก่อน ย่อมอยู่ในฐานะที่เป็นต่อ การปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นนั้นอย่ามีวรัक्षाเหลี่ยม ทนงตน ต้องรอให้คนอื่น ทักก่อน จึงจะทัก คนอื่นพุดก่อนจึงจะพุด คนอื่นยิ้มก่อนจึงจะยิ้ม ท่านอาจจะเป็นคนที่ยืนอยู่อย่าง โดดเดี่ยว เดียวดาย โดยไม่มีคนไปสัมพันธ์ด้วย

การเข้าไปหักทลาย หรือสร้างมิตรกับบุคคลอื่นนั้น เราจะต้องยิ้ม มีกิริยาวาจาสุภาพ ควรระวังการหักทลาย อย่าให้เกิดผลลบขึ้น ควรให้เกียรติกัน ควรสร้างความประทับใจ ความจริงใจ ความตั้งใจจริง ไม่ใช่การเสแสร้ง แกล้งทำแวนตาของบุคคลที่มีความปรารถนาดีจะได้ผล ตอบรับเป็นที่น่าพอใจแน่นอน

แน่นอนเราไม่สามารถเอาชนะใจบุคคลทุกคนได้ แต่เราควรรักษาความสัมพันธ์กับทุก คนให้มั่นคงไว้ตลอดเวลา แต่เราก็มักจะพบการตอบสนองของคนบางคนไม่เป็นไปตามที่เราตั้งใจ ไว้ จึงทำให้เกิดการเบื้อหน่ายท้อแท้ ที่จะกระทำดีกับผู้อื่น สิ่งเหล่านี้เป็นของธรรมดา เราก็ควรจะหลีกเลียง และเข้าใจสภาพของเขา^{๑๕}

อุปริมทิส หมายถึง ทิศเบื้องล่าง คือ บริวารหรือผู้รับใช้ที่คอยปรนนิบัติในเบื้องล่าง ทิศเบื้องต่ำ ตรงกับภาษาบาลีว่า เภฏฐิมทิส พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ได้ให้ความหมายเป็นภาษาอังกฤษดังนี้ servants and workmen as the nadir

บ่าว หมายถึง “คนใช้” , “บ่าวไพร่” หมายถึง ข้าทาสบริวาร^{๑๖}

“คนใช้” หมายถึง คนที่มีหน้าที่คอยรับใช้, ลูกจ้างที่รับใช้ทำงานบ้าน “คนสวน” หมายถึง ลูกจ้างที่มีหน้าที่ดูแลรักษาต้นไม้, ลูกจ้างทำสวน^{๑๗}

ทาส , ทาส (ทาด, ทาดสะ) ผู้ที่อุทิศตนแก่สิ่งที่เลื่อมใสศรัทธาเช่น ผู้ที่ขายตัวเป็นคนรับ ใช้ หรือที่นายใช้เงินไถ่ค่าตัวมา “ทาสี” หมายถึง ทาสผู้หญิง^{๑๘},

“กรรมกร” หมายถึง คนงาน, ลูกจ้างที่ใช้แรงงาน^{๑๙}

“ลูกจ้าง” หมายถึง ผู้รับจ้างทำงาน, ผู้ซึ่งตกลงทำงานให้นายจ้างโดยรับค่าจ้างไม่ว่าจะเรียกชื่ออย่างไร^{๒๐}

^{๑๕} จุฬา บุรีภักดี, มนุษย์สัมพันธ์สำหรับครู , หน้า ๒๔.

^{๑๖} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๒, หน้า ๖๒๕.

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๖.

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๒๖.

^{๑๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖.

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๒๒.

ทาส หมายถึง ผู้ที่อุทิศตนแก่สิ่งที่เลื่อมใสศรัทธา ,ผู้ที่ยอมตนให้ตกอยู่ในอำนาจสิ่งใด สิ่งหนึ่ง : บ่าวทั่วไป ,ผู้ที่ขายตัวหรือถูกบังคับเป็นคนรับใช้^{๒๑}

ตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาได้กำหนดหน้าที่ของนาย,นายจ้าง[ผู้บริหาร ,ผู้จัดการ] พิงสงเคราะห์ อนุเคราะห์ กรรมกร คนงาน พนักงาน ลูกจ้าง ผู้เป็นทิศเบื้องล่างโดย หน้าที่ ๕ ประการ คือ ๑. จัดการงานให้ทำตามสมควรแก่กำลัง ๒. ให้อาหารและค่าจ้าง ๓. ดูแลรักษายามเจ็บป่วย ๔. ให้อาหารที่มีรสแปลก ๕. ให้หยุดตามโอกาส

ทาส กรรมกร คนงาน คนรับใช้ พนักงาน ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา ที่เปรียบเสมือนเป็นทิศ เบื้องล่าง ให้ปฏิบัติตนนาย เจ้านาย ผู้ที่ทำหน้าที่สูงกว่าตามสายงาน เช่น รองผู้จัดการ ผู้จัดการ ผู้บังคับบัญชา ให้ปฏิบัติ ๕ ประการ ดังนี้ ๑. ขึ้นทำงานก่อนนาย ๒. เลิกการทำงานทีหลังนาย ๓. ถือเอาแต่ของที่นายให้ ๔. ทำงานให้ดีขึ้น ๕. นำคุณของนายไปสรรเสริญ^{๒๒}

เทวภูมิทิศ หมายถึง ทิศเบื้องบน คือ สามเณร ภิกษุ ภิกษุณีผู้มีศีลอันสูงกว่าที่คอยพร่ำสอนธรรมในเบื้องบน พระสงฆ์, หมู่ชนที่ฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้วปฏิบัติตามพระธรรมวินัย, หมู่สาวกของพระพุทธเจ้า^{๒๓}

สงฆ์ หมู่, ชุมชุม, หมู่สาวกของพระพุทธเจ้า เรียกว่า สาวกสงฆ์ ดังคำสวดในสังฆ คุณประกอบด้วยคูปุรุช ๔ คู่ บุรุษบุคค ๘ เริ่มแต่ท่านผู้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติมรรค จนถึงพระ อรหันต์^{๒๔}

พระสงฆ์ นักบวช ผู้เปรียบเสมือนทิศเบื้องบน ย่อมอนุเคราะห์พุทธบริษัท เหล่า อุบาสก อุบาสิกาเพื่อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ด้วยหน้าที่ ๖ ประการ คือ

๑. ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว ๒. ให้ตั้งอยู่ในความดี ๓. อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันงาม ๔. ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง ๕. อธิบายสิ่งที่เคยฟังแล้วให้แจ่มแจ้ง ๖. บอกทางสวรรค์ให้^{๒๕}

พระพุทธองค์ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย อุบาสกเมื่อมุ่งหวัง ฟังประกาศความเลื่อมใสต่อ ภิกษุ ผู้ประกอบด้วยธรรม ๘ ประการ คือ ๑. ไม่ชวนชวายเป็นเพื่อไม่ใช่ลาภของคฤหัสถ์ทั้งหลาย ๒. ไม่ชวนชวายเป็นเพื่อไม่ใช่ ประโยชน์ของคฤหัสถ์ทั้งหลาย ๓. ไม่ด่าไม่บริภาษคฤหัสถ์ทั้งหลาย ๔. ไม่ยุยง คฤหัสถ์ทั้งหลาย ให้แตกกัน ๕. กล่าวสรรเสริญพระพุทธเจ้า ๖. กล่าวสรรเสริญพระธรรม ๗. กล่าวสรรเสริญ พระสงฆ์ ๘. อุบาสกทั้งหลายเห็นภิกษุนั้นในโคจร^{๒๖}

^{๒๑} เปลื้อง ณ นคร ,**ปทานุกรมนักเรียน** ฉบับปรับปรุงใหม่, หน้า ๑๔๔.

^{๒๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๗๑/๒๑๕

^{๒๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๑๘๕.

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๙๕.

^{๒๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๗๒/๒๑๖.

^{๒๖} อัง.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๘๘/๔๑๗

สรุปได้ว่า หลักธรรมเรื่องทศ ๖ ประกอบด้วย ปุรัตถิมทศ ทศเบื้องหน้า คือ มารดาบิดา ทักขินทศ ทศเบื้องขวา คือ ครูอาจารย์ ปัจฉิมทศ ทศเบื้องหลัง คือบุตรภรรยา อุตตรทศ เบื้องซ้าย คือมิตร เภฏิมทศ ทศเบื้องต่ำ คือบ่าว คนรับใช้ คนงาน อุปริมทศ ทศเบื้องบน คือพระสงฆ์

การดำเนินชีวิตตามหลักปุรัตถิมทศ

“ปุรัตถิมทศ หรือ ทศเบื้องหน้า คือ มารดา บิดา มารดาบิดา เป็นผู้มียุพาการะแก่เรามาก่อนจึงได้ชื่อว่าทศเบื้องหน้า หรือทศบุรพา”^{๒๗}

ทศเบื้องหน้า มีคำที่ควรขยาย ๒ คำ คือ คำว่าบิดามารดา และคำว่าอุพาการคุณ คำว่า มารดานั้น ได้แก่หญิงที่ทำให้เกิดบุตร คำว่าบิดานั้นได้แก่ชายที่ทำให้เกิดบุตร เมื่อแปลตามธาตุแล้ว คำว่ามารดามาจากศัพท์ว่า มานะ กับ ปา มานะนั้นแปลว่า นับ ลง ราชทู ปัจจย ลบตัว ร เสีย เหลือไว้แต่ อาตุลบ นะ ที่มานะนั้นเสียแล้วประสมกันเข้า จึงเป็นคำว่า มาตุ เมื่อเป็นมาตุแล้วจึงแปลงเป็น มาตา เมื่อเป็นมาตาแล้วจึงแปลงเป็น มารดา มีวิเคราะห์ว่า ปุตต มาเนตติ มาตา แปลว่า หญิงใดนับซึ่งบุตร หญิงนั้นเรียกว่า มารดา อธิบายว่า มารดานั้นย่อมนับเสมอว่า เรามีบุตร ๑ คน, ๒ คน, ๓ คน ดังนี้เป็นต้นการที่จะนับอย่างนั้น ก็เพราะความดีใจว่า บัดนี้เราได้บุตร ๑ คนแล้ว ๒ คนแล้ว ๓ คนแล้ว ดังนี้ เป็นต้น คำว่า ปา นั้นแปลว่าให้เต็ม แปลง ปา เป็น มา แล้วลง ตู ปัจจย จึงจะเป็นมาตุ แล้วแปลงเป็น มาตา

ซึ่งเราเรียกว่า มารดา มีวิเคราะห์ว่า ปาเย ติติ มาตา แปลว่า หญิงใดให้เต็มนม หญิงนั้นเรียกว่า มารดารวมเนื้อความว่า คำว่า มารดานั้น แปลได้ ๒ อย่าง คือ แปลว่า ผู้นับ และผู้ให้เต็มนม เป็นต้นคำว่า บิดา นั้น มีรากเงาของศัพท์ว่า ปา และ ปาติ คำว่า ปา นั้นแปลว่า รักษา คำว่า ปาติ นั้น แปลว่า รักใคร่ เมื่อลง ริด ปัจจย ก็เป็น ปาติ เมื่อแปลง ปา เป็น ปี ก็เป็น ปีตุ เมื่อแปลงอุ เป็นอา ก็เป็นปีตา มีวิเคราะห์ว่า สัพพโลกิ ปาติ รกขตติ ปีตา แปลว่า บุรุษใดรักษาคุ้มครองโลกทั้งปวง บุรุษนั้นเรียกว่า บิดา ดังนี้, ปุตต ปาติ รกขตติ ปีตา แปลว่า บุรุษใดรักษาคุ้มครองบุตร บุรุษนั้นเรียกว่า บิดา ดังนี้ ปุตต ปีปายตติ ปีตา แปลว่า บุรุษใดรักใคร่บุตร บุรุษนั้นเรียกว่า บิดา ดังนี้ รวมใจความว่า คำว่า บิดานั้น แปลได้ ๓ อย่าง คือ

๑. ผู้รักษาโรคทั้งปวง
๒. ผู้รักษาบุตร และ
๓. ผู้รักใคร่บุตร^{๒๘} ดังนี้ เป็นต้น

การที่ท่านจัดบิดามารดามาไว้เบื้องหน้านี้ ก็โดยที่บิดามารดาเป็นผู้ตกแต่ง คือให้กำเนิด และบำรุงเลี้ยงพิทักษ์รักษามาก่อน หรือจะสมมติเอาว่าเป็นเจ้าของ แห่งชีวิตของบุตร เสียทีเดียวก็ น่าฟังด้วยเหตุว่านับจำเดิมแต่แรกตั้งครรภ์ และต่อมาทุกระยะของวัยที่บุตรยังไม่รู้จักรักษาตัวได้เอง トラบใด ก็แปลว่าชีวิตยังตกอยู่ในความคุ้มครองของมารดาบิดาตรานั้น ถ้าพูดถึงการรบกวนของ ทารกแล้ว แม้มารดาบิดาไม่ถึงพร้อมด้วยพรหมวิหาร ก็น่าจะทนความลำบากตรากตรำต่อการบริบาล

^{๒๗} ที. ปา. ๑๑ / ๑๙๙ / ๘๘.

^{๒๘} ที. ปา. ๑๑ / ๑๙๙ - ๒๐๓ / ๘๙.

บุตรตลอดไปไม่ได้ ด้วยงานเหล่านี้เป็นภาระอันหนัก หนักทั้งแรงทั้งใจ กระทำให้รู้สึกอดทนระอาใจ มีใช้น้อยเวลาถูกบุตรรบกวนมากเข้า ก็กระทำให้จิตใจงุ่นง่านแทบจะผินไวกวៃไม่ไหว ในเมื่อมีฐานะจำเป็นอย่างอื่นพันพัวอยู่ อาจถึงละเมียดศีลธรรมกระทำการประหัตประหารได้ทีเดียว หากด้วยจิตเมตตาปราณีเป็นกำลังต้านทานอยู่ จึงบันดาลให้สิ่งที่ร้ายกลายเป็นดี เครื่องประหารทั้งปวงก็จะกลายเป็นขนมนมเนยไปหมด รวมความว่า การมุ่งร้ายหมายโทษอันทารุณดังกล่าวนี้ โดยปรกตินุษย์หาได้มีในนิสัยของผู้เป็นมารดาบิดาไม่แม้แต่น้อย

การประคับประคองทำนุถนอม เพื่อความสุขแก่บุตรซึ่งเป็นกิจที่มารดาจักพึงปฏิบัติ ก็ได้เริ่มปฏิบัติมาแต่เมื่อรู้สึกว่าจะตนตั้งครุฑมาทีเดียว เช่น ๑. อาหารก็ดี หรือยาบำบัดโรคก็ดี แม้ระวางว่าจะเป็นปฏิบัติแก่บุตรในครรภ์แล้ว โดยจะมีความใคร่ในรสอาหาร หรือได้ทุกข์ทรมานด้วยโรคภัย ก็พยายามอดออม ไม่ยอมบริโภคสิ่งเหล่านั้นเป็นอันขาด ๒. กิริยาเคลื่อนไหวที่เคยได้รับความสุขแต่ก่อน ก็กลับสำรวมระวังมิให้กระทบกระเทือน ด้วยเกรงจะเป็นอันตรายแก่บุตร ยิ่งครุฑแก่ ความลำบากในเรื่องบริหาร ก็ยิ่งทวีขึ้นลำดับ (เรียกกันว่าอุ้มท้อง) ต้องทรมาณไปจนกว่าจักถึงเวลาคลอด กำหนดในราว ๙ เดือน ๑๐ เดือน ตอนคลอดนั้นเป็นตอนเข้าด้ายเข้าเข็มที่มารดาจะต้องได้รับทุกขเวทนา ด้วยความเจ็บปวดอันร้ายแรงเหลือที่จะทนทาน บางคนต้องถึงเสี่ยงโชคไม่น้อยครั้งจิตใจของมารดาเวลานั้นกล่าวกันว่า เท่ากับเข้าประจันบานด้วยข้าศึกซึ่งมีกำลังอำนาจพ้องใหญ่หลวงหากพลีลงพลาลงก็ถึงแก่ชีวิตพินาศทีเดียว แม้เป็นโชคดีรอดพ้นอันตรายจากตอนนีไปได้แล้วก็ดี แต่จะวางใจเสียทีเดียวว่า จักไม่มีอันตรายอย่างอื่นเข้าแทรกแซงอีกหาได้ไม่ คงยังต้องระวังรักษาตัวอยู่ในการควบคุมของหมอไปจนกว่าอาการจะเป็นปกติจึงจะนับว่าพ้นอันตรายได้ ต่อจากนั้นไป มารดาบิดาจักเข้ารับหน้าที่บริหารบำรุงเลี้ยงดูไป จนกว่าบุตรจะเติบโต สามารถรักษาตัวเองได้ ขนาดที่จักวางธุระได้จริง คงต้องถึงระยะมีเหย้าเรือนแยกครอบครัวออกไปเป็นหลักเป็นแหล่งแล้ว เพราะตอนนี้มีหน้าที่บังคับให้ต้องเรียนรู้ถึงการปกครองตนเอง และผู้อยู่ในตัวการบริหารเลี้ยงดูเป็นเรื่องฉุกเฉินมาก นับตั้งแต่ให้อาหาร ให้นอนเป็นต้น ถ้าไม่มีคนสำรองทำแทนแล้ว ก็จักต้องเจียดเวลาทำงานของตนมาทำให้กับบุตร ที่สุดเวลารับประทานอาหารอยู่ เมื่อได้ยินเสียงบุตรร้องก็กระทำให้ใจพะวัคพะวนจะทนฟังต่อไปอีกก็หาได้ไม่ จำต้องมาปฏิบัติให้บุตรก่อนแล้ว จึงจักทำธุระอย่างอื่นของตนต่อไปได้หมดความผาสุกเสียทุกอย่างทีเดียว ที่อดทนต่อความลำบากเหน็ดเหนื่อยอยู่ได้ ก็ด้วยความเสน่หารักใคร่ในบุตรต้านทานอยู่ สิ่งใดอันจะบันดาลให้บุตรมีความสุขได้ ถ้าไม่เหลือความสามารถแล้วเป็นต้องกระทำ หน้าที่บุรพาจารย์นั้น ได้ลงมือสอนกันตั้งแต่บุตรเริ่มออกสำเนียงอักษร อ. ได้มาทีเดียว ต่อมาได้สอนให้รู้จักบริโภคอาหาร รู้จักกลาน, ยืน, เดินเป็นลำดับ ตลอดจนรู้จักการรักษาตัว เช่น รู้ว่าไปใกล้บันไดจะตก เล่นมีดจะบาดมือ อดไม่จะดำคอ เป็นต้น

ในระหว่างที่บุตรกำลังคะนอง จะต้องป้องกันอันตรายทั้งทั้งภายในและภายนอก เพิ่มวิธีสอนให้รู้จักผิดและชอบ ไม่ให้เที่ยวซุกซนซอกแทรกเล่นในสิ่งที่ใกล้อันตราย หรือใกล้ต่อสิ่งอันจักนำไปสู่ความหายนะ และความไม่สุภาพ เช่นปีนต้นไม้ถ้าตกลงมา แม้จะไม่ถึงแก่ชีวิตเป็นอันตรายก็คงแข้งขาหัก ไปใกล้บ่อน้ำจะตกบ่อ วิ่งกลางถนนรถจะทับ ไฟหรือสิ่งที่เป็นของร้อนของระเบิดได้ ถ้าไปเล่นมันเข้า จะเป็นอันตรายเพราะวัตถุนั้น ๆ อันตรายเหล่านี้ล้วนแต่เกี่ยวแก่ชีวิตทั้งนั้น และยังมีอันตรายอื่น ๆ อีก เป็นเอนกประการ ตลอดถึงโรคภัยไข้เจ็บ บางอย่างก็ป้องกันได้บ้าง เช่น เทียวตาก

แดดตรำฝนจกทำให้เป็นไข้เป็นหวัด กินอาหารพรา่เพรื่อไม่เป็นเวลาจะทำให้ท้องเสียเหล่านี้ มารดาบิดาต้องคอยตักเตือนให้รู้จักระวังป้องกันตัว ประหนึ่งว่าร่างกายของบุตร เป็นแม่เหล็กคอยดูดดึงเอาดวงตาของบิดามารดาให้ไปจดจ่ออยู่ที่ตนได้เสมอ ไม่ว่าจะเขยื้อนไปทางไหน ลำดับต่อไปก็สอนให้รู้จักประพฤติกิริยาจาสุภาพอ่อนโยน มีสัมมาคารวะเคารพบนอบต่อผู้ใหญ่ รู้จักบาปบุญคุณและโทษ แต่นี้จักพูดถึงเรื่องทรัพย์สิน อันจักจ่ายเพิ่มขึ้นจากจำนวนที่เคยจ่ายอยู่เดิมอีกมาก ถ้าบุตรเป็นคนซื่อโรคและมารดาบิดาหาได้น้อยด้วยแล้ว ก็ถึงแก่เดือดร้อนเอาทีเดียว จึงเป็นข้อที่น่าคิดอยู่บ้างเพราะจักต้องกระเทือนถึงการขวานขวายหาทรัพย์สิน เพื่อมาจ่ายจ่ายจีปถะในเรื่องบริหาและบำรุงความสุขให้แก่บุตร มีเครื่องป้องกันอันตรายและอุปกรณ์ต่าง ๆ เช่น ค่าหมอ, ค่ายา, ค่าอาหาร, เครื่องนุ่งห่มและเครื่องเล่าเรียน ที่สุดจนค่าเครื่องเล่น กว่บุตรจะโตขึ้นก็มีใช้น้อย เครื่องเล่นสามารถกระทำให้เด็กฉลาดได้ในทางความรู้รอบตัว และทำให้ใจคอเบิกบานเปลิดเปลินไม่รบกวน หรือเที่ยวชุกชนให้ผู้ใหญ่ต้องเป็นห่วง การที่มารดาบิดาได้รู้สึกอดทนระอาใจ หรือเสียดายทรัพย์สินที่สิ้นเปลืองไปในเรื่องบริบาลบุตรธิดาทั้งนี้ ก็โดยเหตุเปลิดเปลินไปในวัยของบุตร คอยตั้งตาดูอยู่ตั้งแต่น้อยจนใหญ่ว่า เวลานี้บุตรของเราคว่าได้แล้ว, เวลานี้นั่งได้แล้ว, คลานได้แล้ว, ยืนได้แล้ว, เดินได้แล้วและพูดได้แล้ว, ต่อไปก็จะมุ่งแต่จะฝึกให้บุตรเป็นคนดีมีความเฉลียวฉลาดเป็นลำดับ ด้วยความเมตตาปราณีไม่มีความรังเกียจ และมิได้ประสงค์สิ่งตอบแทนแต่อย่างใดเลย พระคุณอันนี้ย่อมซึมซาบอยู่ในความรู้สึกของบุตรธิดาอย่างลึกซึ้งเด็กทุกคนเชื่อว่า ในโลกนี้มีบิดามารดาเท่านั้น ที่เป็นผู้สามารถป้องกันอันตรายให้แก่ตนได้ทุกสถาน จักสังเกตได้ในเวลาตกใจ เช่นเมื่อได้ยินเสียงฟ้าร้อง ก็เกิดความสะดุ้งกลัว จนหน้าซีดตัวสั่นส่งเสียงร้องคับบ้าน ทันใดนั้นเองเมื่อเผลอเข้าสู่แทบทรวงอกของมารดาได้ ข้าได้รับการเล่าโลมประคับประคองของท่านอีกด้วย ก็หมดความเกรงกลัวในสิ่งใด ๆ เสียสิ้นความกรุณาที่แท้จริงของท่าน แม้บุตรจะได้กระทำการหยาบช้ำทารุณให้ได้รับความเดือดร้อนสักเพียงใด ก็ได้คิดจะทดแทนให้เกินไปกว่าเหตุ ท่านจึงกล่าวว่ามารดาบิดาเป็นพรหม เป็นบุรพเทวดา เป็นบูรพาจารย์ของบุตร และเป็นผู้ควรที่บุตรจักพึงบูชา ที่ว่าเป็นพรหม ก็เพราะมาดาบิดามีพรหมวิหารทั้ง ๔ ในบุตร คือ เมตตาปรารภถึงบุตรในครรภ์ว่า เมื่อไรจะได้เห็นบุตรซึ่งหาโรคมิได้หนอ ดังนี้ กรุณา เมื่อบุตรยังอ่อนอยู่เลื้อยบุงเป็นต้นกัด, นอนหลับยาก หรือ ร้องไห้ ความสงสารก็เกิดขึ้นแก่บิดามารดา ดังนี้ มุทิตา เมื่อเห็นบุตรวิ่งเล่นไปมาได้ หรือเมื่อตั้งอยู่ในวัยอันงาม ก็ย่อมมีจิตเบิกบาน ดังนี้ อุเบกขา เมื่อบุตรมีภรรยา อยู่ครอบครองเหย้าเรือนต่างหากแล้วความวางเฉยก็ย่อมมีแก่มารดาบิดา ด้วยเหตุที่บุตรสามารถตั้งตนได้ ดังนี้ พรหมวิหารทั้ง ๔ นี้พรหมยึดถือเป็นความประพฤติ จึงได้ชื่อว่าเป็นพรหมวิหาร

วิสุทธิเทวดา ได้แก่พระชีนาสพ ซึ่งหวังแต่ความบังเกิดประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนทั้งหลายส่วนเดียว ไม่ถือความผิดที่คนพาลทำฉนใด มารดาบิดาก็ปฏิบัติเกื้อกูลแก่บุตรของตนฉนนั้น ฉะนั้นมารดาบิดาจึงถือว่าเป็นบุรพเทวดานั้น ได้ความว่าเทวดาก่อน เพราะเป็นผู้มีอุปการะก่อนเทวดาเหล่านี้ ทั้งเป็นบูรพาจารย์สั่งสอนบุตรมาก่อนอาจารย์อื่น ๆ ดั่งนัยที่กล่าวแล้ว มารดาบิดาจึงควรเป็น ผู้ควรแก่วัตถุ มีข้าวน้ำฝ้านุ่งผ้าห่มเป็นต้น ที่บุตรพึงนำมาให้มารดาบิดาเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยคุณธรรมดังกล่าวแล้ว จึงมีฐานประจำในทิศเบื้องหน้า ด้วยประการฉะนี้

“เมื่อบุตรธิดาสำนึกในบุญการของท่าน ที่ได้กระทำให้แก่ตนมาในกาลก่อนแล้ว ก็ควรบำเพ็ญกิจสนองคุณของท่านตามข้อไขในทศเบื่องหน้า”^{๒๙} ดังนี้

ทศเบื่องหน้า มารดาบิดา บุตรพึงบำรุงด้วยสถาน ๕ คือ

๑. ท่านเลี้ยงมาแล้วเลี้ยงท่านตอบ
๒. ทำกิจของท่าน
๓. ดำรงวงศ์สกุล
๔. ประพฤติตนให้เป็นคนควรรับทรัพย์มรดก
๕. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน^{๓๐}

ข้อที่ ๑ ท่านเลี้ยงมาแล้ว เลี้ยงท่านตอบนั้นหมายถึง ให้หมั่นเอาใจใส่ดูแลความเป็นอยู่ท่านเนื่อง ๆ ว่าจักมีการขัดขาดอย่างไรบ้าง เป็นต้นว่าหมดความสามารถในอันจะหาเลี้ยงชีพให้เพียงพอ ก็ต้องเข้าช่วยเหลือประคับประคองเลี้ยงดูพร้อมด้วยเครื่องอุปโภคทั้งปวง ทำนุบำรุงให้ท่านมีความสุขกายสบายจิต ด้วยน้ำใจอันผ่องใสชื่นบาน เป็นต้น

ข้อที่ ๒ ทำกิจของท่าน หมายถึง งานใด ๆ ที่ท่านมอบหมายให้ทำ ก็ควรยินดีกระวีกระวาดทำกิจนั้น ๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี การงานทุกอย่างที่สามารถช่วยได้แล้ว แม้ท่านจะมีได้ใช้ให้ทำบุตรที่ดีก็ควรถือเอาเป็นธุระจัดทำเสียเอง ไม่ต้องให้ท่านต้องออกปากใช้ แม้ท่าน เจ็บไข้ได้ป่วย พุทสภาพ บุตรธิดาต้องเฝ้าพิทักษ์ดูแลรักษาตัญญูรู้คุณท่าน เป็นต้น

ข้อที่ ๓ ดำรงวงศ์สกุล หมายถึง บุตรจะต้องรู้จักปกครองตนเอง ปกครองญาติผู้เยาว์ ตลอดถึงทรัพย์สมบัติ และจัดระเบียบการงานทั้งปวงกระทำการโอบอ้อมอารีเมตตากรุณาต่อแม่ แก่ญาติพี่น้องทั้งหลายทั่วหน้ากระทั้งคนใช้ หรือผู้ที่ท่านเคยกรุณารักใคร่มาแต่ก่อน ให้ได้รับความเอื้อเฟื้อเจือจานเหมือนเมื่อท่านยังมีชีวิตอยู่ กระทำตนให้เป็นคนที่น่ารักใคร่นับถือทั้งผู้ใหญ่ และผู้น้อย

ข้อที่ ๔ ประพฤติตนเป็นคนควรรับทรัพย์มรดก นั้น ได้แก่ฝึกนิสัย ให้เป็นคนมีความรอบคอบรู้จักได้ รู้จักเสีย สิ่งใดจักเป็นหนทางนำไปสู่ความสุขความเจริญ สิ่งใดเป็นเครื่องถ่วงความเจริญ หรือชักจูงนำไปสู่ความวิบัติด้วยแล้ว ก็ต้องพยายามป้องกันอย่าให้เข้ามาแผ้วถั่วอยู่ได้

ข้อที่ ๕ เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศให้ท่าน ดังนี้ ความประสงค์ก็เพื่อตักเตือนมิให้ละเลยอันจักตามกระทำปฏิการ เป็นส่วนทักษิณานุประทาน แม้ในวาระเมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว บุญที่จะพึงประกอบก็มีทานบริจาคแก่ผู้ควรได้รับ เช่น ภิกษุสามเณร และผู้มีศีลตลอดถึงคนอนาถาชาวาฬาร และการสร้างสาธารณสถาน มีโรงเรียน โรงพยาบาล สะพาน ถนน เป็นต้น

^{๒๙} พระยาศรีราชอักษร (มา กาญจนาคม), อธิบายคติปฏิบัติ (ทศวิภาค), พิมพ์ครั้งที่ ๖, (พระนคร: โรงพิมพ์มหาสมุทรวิทยาลัย, ๒๕๐๙), หน้า ๒- ๘

^{๓๐} พิศุร มลิวัลย์, แบบเรียนวิชาธรรมสำหรับนักเรียนและธรรมศึกษาชั้นตรี, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐), หน้า ๖๑.

สกุลอันมั่งคั่งจักตั้งอยู่นานไม่ได้เพราะสถาน ๔ ได้แก่

๑. ไม่แสวงหาพัสดุที่หายไป (นญฺญํ น คเวเสนติ)
๒. ไม่บุรณะพัสดุที่คร่ำคร่า (ชินฺณํ น ปฏิสฺสโรนฺตุ)
๓. ไม่รู้จักประมาณในการบริโภคสมบัติ (อปริมิตโกชนา)
๔. ตั้งสตรีหรือบุรุษทุศีลให้เป็นแม่เรือนพ่อเรือน (ทุสฺสึลลํ อิตถิ วา ปุริสํ วา อธิปจฺเจฐเปณ

ติ)^{๓๑}

๑. การไม่แสวงหาพัสดุที่หายไปแล้ว คือ การส่อให้เห็นความไม่นำพาในสิ่งที่ตนจะต้องอาศัยใช้สอยดังนี้ เป็นหนทางอันจักนำความเสื่อมมาให้ จึงควรหมั่นระวังตรวจตราสิ่งของทั้งปวงที่มีอยู่ ให้คงจำนวนไว้เสมอ ของที่อยู่ไกลตาก็คควรทำเครื่องหมายไว้ให้แลเห็นได้ง่าย เช่นที่ดินไม่มีรั้วรอบขอบชิด ก็ต้องรักษาหลักเขตของเจ้าหน้าที่ไว้ อย่าให้หายไปเสีย แม้ของเล็ก ๆ น้อย ๆ รวมกันเข้าก็เป็นราคามากได้ จึงไม่ควรละเลยปล่อยให้อันตรธานหายไป โดยมีได้สืบสวนค้นหาร่องรอยในอันที่จะเอากลับคืนมา มิฉะนั้นของนั้นก็หายอยู่ร่ำไปไม่รู้จบ ยิ่งหายเพราะโจรลักเอาไปด้วยแล้ว ก็ยิ่งนำเอาใจใส่ให้มากขึ้น อย่างน้อยก็ควรทราบเค้าเงื่อนไว้ สำหรับป้องกันไม่ให้กับมาลักได้อีก การเล่นเลอเป็นลักษณะชั่วร้ายให้กำเริบ

๒. ไม่บุรณะพัสดุที่คร่ำคร่า นั้น ก็เป็นเครื่องพิสูจน์ความไม่เอาใจใส่ ในทรัพย์สินสมบัติของคนเช่นนั้น จะเป็นพัสดุนิดใดก็ตาม เมื่อมีการชำรุดหักพังก็ต้องรีบซ่อมแซมแก้ไข ให้กับคืนดีอย่างเดิมแม้จะไม่เท่าเดิมทีเดียว เพียงแต่ให้ทนไปได้อีกนานหน่อยก็ยังดีกว่าปล่อยให้ทรุดโทรมไป โดยมีได้เหลียวแลเสียทีเดียว การปล่อยให้ของชำรุดมากก็ต้องเปลืองค่าซ่อมมากเป็นธรรมดา ยิ่งปล่อยให้จนแก่ไม่ไหว ครั้นเมื่อมีสิ่งจำเป็นมาบังคับให้ต้องใช้สิ่งนั้น ก็ต้องสร้างต้องทำขึ้นใหม่ เป็นการเพิ่มความเปลืองขึ้นอีกหลายเท่า ถ้าเป็นคนไม่สุ่มิฐานะบริบูรณ์ด้วยแล้ว ก็คงไม่พ้นความ เดือดร้อน

๓. ไม่รู้จักประมาณในการบริโภคสมบัตินั้น แปรออกอีกทีก็ได้แก่การใช้ทรัพย์สินไม่เป็นนั่นเอง จักประกอบการทำงานก็ล้วนแต่ไม่เป็นประโยชน์แก่นสาร สิ่งที่เป็นประโยชน์ก็ไม่คิดทำ ส่วนการใช้ฟุ่มเฟือยจนเกินจำนวนทรัพย์ที่หาได้ ไม่มีกำหนดกฎเกณฑ์ให้พอดี เช่นสิ่งใดที่ควรใช้เพียงอย่างกลางหรือเลวหน่อยก็ได้ หากไม่คิดที่จะประหยัดให้เหมาะแก่การ ไปเปลืองใช้แต่สิ่งที่ตีเสียหมดทุกอย่าง ก็ต้องเปลืองมากเป็นธรรมดา การจ่ายเกินส่วนจนเหลือใช้เหลือสอย ของที่เหลือก็เป็นจำนวนเสียเปล่าอยู่เสมอเช่นนี้ แม้จะเป็นผู้สามารถในทางการทรัพย์ได้คล่องแคล่วเพียงใด ก็คงไม่พอใช้อยู่แน่นอน ในที่สุด เมื่อมีเรื่องต้องใช้ทรัพย์สินเป็นพิเศษขึ้นเวลาใด ก็ต้องวิ่งเทียวกู้ยืมเขาวุ่นไป

๔. ตั้งสตรีหรือบุรุษทุศีลให้เป็นแม่เรือนพ่อเรือนนั้น คนทุศีลเป็นคนไม่กลัวบาป สิ่งใดจักเป็นประโยชน์แก่เขาแล้ว เขาก็ไม่ละเว้นในอันจะทำ จะได้คิดถึงประโยชน์ผู้อื่นนั้นน้อยนัก เมื่อเขาได้รับเลือกเป็นแม่เรือนพ่อเรือน ซึ่งมีหน้าที่เก็บทรัพย์ ทรัพย์ย่อมตกอยู่ในเงื้อมมือของเขา แม้เกิดโลกขึ้นเวลาใดก็เป็นการง่าย ในอันจะทำละเมิดต่อหน้าที่ของเขาได้ทุกอย่าง อย่างน้อยเพียงเกียดกันเอา

^{๓๑} วคิน อินทสระ, พระสูตรตันตปิฎกอังคตฺตนิคาย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๓๒๐.

คราวละเล็กละน้อย หลายครั้งเข้าก็หมดไปได้มาก ๆ ดังนั้น “เมื่อจำจะต้องมีคนสำหรับหน้าที่เช่นนี้แล้ว ก็ควรเลือกแต่คนที่ประพฤติมั่นอยู่ในศีล ในธรรมเป็นที่วางใจได้จริง ๆ จึงจะไม่มีเหตุเสียหายได้ดังที่กล่าวนี้ เพราะผู้มีศีลเป็นคุณสมบัติอยู่เช่นนั้น ย่อมรักษาศีลยิ่งกว่าทรัพย์ใด ๆ ไหนเลยจะทำลายศีลเสียง่าย ๆ”

หลักมนุษยสัมพันธ์ตามหลักทศ ๖

ในส่วนนี้ผู้วิจัยจะได้นำหลักของการบำรุงบิดามารดาเข้ามาอธิบาย เพราะการบำรุงบิดามารดาตามหลักทศ ๖ นั้นผู้สูงอายุ เช่นปู่ ย่า ตายาย ก็หมายรวมเข้ากับทิศเบื้องหน้าด้วยเช่นกัน ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้นำหลักการบำรุงบิดามารดาเข้ามาช่วยอธิบายเพื่อให้มองเห็นการบำรุงบิดามารดาและการบำรุงผู้สูงอายุก็มีความหมายเช่นเดียวกัน

การสร้างและมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี

นอกจากหน้าที่ที่ตนรับผิดชอบต่อบุตรแล้ว การที่จะพาตนเองและครอบครัวดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างราบรื่นนั้นมนุษย์ต้องมีการปฏิสัมพันธ์กันกับบุคคลอื่น เพราะมนุษย์มีความต้องการ คือ ตัณหา หรือ ความอยาก โดยเฉพาะกามตัณหา ซึ่งประกอบด้วย รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์ มนุษย์สรรคหาสิ่งที่ตนต้องการเพื่อสนองความต้องการของตนเองและ ครอบครัว มารดาบิดาประกอบอาชีพซึ่งเป็นสัมมาอาชีพ ก็เพื่อความมั่นคงของครอบครัวความมี มนุษยสัมพันธ์ดีไม่เป็นเสน่ห์อย่างเดียวกัน แต่เป็นความประทับใจของผู้ได้คบหาสมาคมด้วย เพราะคนมีมนุษยสัมพันธ์ดีจะเป็นคนคบง่าย ไม่ถือตัว ร่าเริง คบแล้วสบายใจ ใคร ๆ ก็ชอบ คนมีมนุษยสัมพันธ์ดีจึงมีเพื่อน มีคนอยากคบค้าสมาคมด้วย เราสามารถสร้างและมีมนุษยสัมพันธ์ ได้ดี ดังนี้^{๓๒}

๑. การวางตัวดี

การวางตัวดี คือ การวางตัวอยู่ในคุณค่า ๕ ประการ คือ

๑. ศีลธรรม ศีลธรรมที่ควรปฏิบัติอย่างมั่นคงดังศีลาภูผา ได้แก่ การไม่ทำลายหรือทำร้ายผู้อื่น การไม่ลักหรือฉ้อโกงทรัพย์ของผู้อื่น การไม่พูดโกหก ส่อเสียด เพื่อเจ้อ หยาบคาย และ การไม่ดื่มสุรายาเมาหรือยาเสพติด

๒. คุณธรรม คือ ความเป็นจริงที่มีคุณหรือประโยชน์ต่อความสำเร็จสุขในชีวิต ซึ่งผู้ประสบความสำเร็จทั้งหลายล้วนเพียรสั่งสม การสร้างคุณประโยชน์ให้บังเกิดแก่ชีวิตนั้นทำได้สองขั้นตอน^{๓๓} คือ

๒.๑ อยู่กับสารประโยชน์ ซึ่งหมายถึง การดำเนินชีวิตอยู่กับความเป็นจริง สิ่ง ที่เป็นประโยชน์ นำมาใช้ได้ และมีความเหมาะสม ไม่ว่าจะเป็นการคบเพื่อน การสมาคมในสังคม การเลือกอาหาร งาน ที่อยู่อาศัย และพฤติกรรม

^{๓๒} ไซย ณ พล อัครศุภเศรษฐ์, การสร้างเสน่ห์และความประทับใจ, (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ที่พลัส เพล, ม.ป.ป.), หน้า ๑๒๖.

^{๓๓} ไซย ณ พล อัครศุภเศรษฐ์, นิสัยแห่งความสำเร็จ, (กรุงเทพมหานคร: เพรส มีเดีย, ๒๕๓๘), หน้า ๖๗.

๒.๒ สร้างสารประโยชน์ การที่จะสร้างสารประโยชน์ให้ยิ่งใหญ่ได้นั้นต้องอยู่ กับ สารประโยชน์ก่อนหากจัดตัวเองให้อยู่ในสารประโยชน์ได้ในระดับใดก็สามารถสร้าง สารประโยชน์ใน ระดับนั้นหรือใกล้เคียงกันได้

๓. จริยธรรม คือ คุณสมบัติที่ทำให้งดงาม ได้แก่ ความละอายต่อบาป ความอดกลั้น ความสุภาพ ความอ่อนโยน และความสำรวม ประกอบด้วยคุณสมบัติของผู้ประสบความสำเร็จ คือ มีความมุ่งมั่นจิตใจ วาจา และพฤติกรรม จึงเป็นที่ยอมรับ นับถือ และเป็นที่ยรักของคนทั้งหลาย จึง ได้รับความร่วมมือและความช่วยเหลือเกื้อกูลจากผู้อื่นโดยง่ายและด้วยความเต็มใจ

๔. คุณภาพ คือ ความเป็นคนมีลักษณะดีที่มีค่าต่อทั้งตนเองและผู้อื่น จัดเป็น คุณสมบัติที่สำคัญยิ่งประการหนึ่งของบุคคลที่จะประสบความสำเร็จ คนที่มีคุณภาพย่อมมี ความสามารถเป็นยอด และมีความอดทนเป็นเยี่ยม

๕. ความเหมาะสม คือ การวางตัวอย่างเหมาะสมเจาะพอดีกับภาวะและฐานะของตน การ วางตัวเหมาะสมกับภาวะ เช่น การวางตัวสมวัย เช่น เป็นเด็กก็วางตัวสมกับเป็นเด็ก คือ หมั่น เรียนรู้ ซักถาม เชื่อฟัง อ่อนน้อม หากอวดรู้หรือทำตัวกระด้างก็จะไม่ได้รับการสอนหรือความ เมตตาจาก ผู้ใหญ่ เมื่อไม่ได้รับการสอนจากผู้ใหญ่ก็จะไม่ฉลาดขึ้น หรือเมื่อเป็นผู้ใหญ่ก็วางตัวให้เหมาะสมกับ ผู้ใหญ่ คือ มีเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ความยินดีให้อภัย หากเป็นผู้ใหญ่แต่ วางตัวไม่เหมาะสมก็ จะเป็นได้แค่เพียงคนแก่ แต่ไม่ใช่ผู้ใหญ่^{๓๔}

๒. มีจิตสากล

เมื่อเข้าใจเพื่อนมนุษย์และชีวิตสัตว์โลกแล้ว ต่อไปแผ่ขยายจิตไปให้ไพศาลเนื่อง ๆ การแผ่ ขยายจิตไปเนื่อง ๆ จะทำให้รัศมีจิตของท่านสัมผัสกับจิตใจอื่น จะก่อให้เกิดความเข้าใจเข้าใจ ต้องการช่วยเหลือผู้อื่นและส่วนรวม ไม่เห็นแก่ตัว และอวดตา ยินดีอุทิศตัวอุทิศเวลาเพื่อสร้าง ประโยชน์ส่วนรวม

๓. มีเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา

การมีมนุษย์สัมพันธ์อันดี ต้องมีใจเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขาประกอบเสมอ หรือ เรียกว่า พรหมวิหาร ๔ เป็นธรรมที่ทำให้คนเป็นพรหม มีจิตใจเป็นที่พึ่งที่อาศัยของบุตร และ มนุษย์ ทั้งหลาย การทำใจให้เป็นพรหมนั้น พึงทำใจดังนี้^{๓๕}

เมตตา “ ความรัก ” (Loving kindness ; frinedliness) ความปรารถนาดี มีไมตรี ต้องการช่วยเหลือให้ทุกคนประสบประโยชน์และความสุข^{๓๖} ตั้งจิตปรารถนาดีขอให้ผู้อื่นมีความสุข คำ แผ่เมตตาที่ใช้เป็นหลักว่า “สพเพ สตดา อเวรา อพฺยาปชฺมา อนินฺหา สุขี อดตานํ ปริหรนฺตุ แปลว่า ขอ สัตว์ทั้งหลาย, (ที่เป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บตาย ด้วยกัน) หมดทั้งสิ้น ,(จงเป็นสุขเป็น สุขเถิด) อย่าได้

^{๓๔} สุจิตรา พรหมนุชาธิป, มนุษย์สัมพันธ์, (กรุงเทพมหานคร: สุวีริยาสาส์น, ๒๕๔๙), หน้า ๑๒๐- ๑๒๑

^{๓๕} ไชย ฌ พล อัครศุภเศรษฐ์, การสร้างเสน่ห์และความประทับใจ, หน้า ๑๒๖.

^{๓๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), ธรรมบุญชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๒๐.

มีเวรแก่กันและกันเลย, (จงเป็นสุขเป็นสุขเถิด) อย่าได้เบียดเบียนซึ่งกันและกันเลย, (จงเป็นสุขเป็นสุขเถิด) อย่าได้มีความทุกข์กายทุกข์ใจเลย, จงมีความสุขกายสุขใจ รักษาตนให้พ้น จากทุกข์ภัยทั้งสิ้นเถิด

ผู้เจริญเมตตาธรรมอยู่เสมอ จนจิตมั่นในเมตตา มีเมตตาเป็นคุณสมบัติประจำใจ จะเป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างตนเองและผู้อื่นได้เป็นอย่างดีและจะได้รับอานิสงส์^{๓๗} เป็นผลดี ๑๑ ประการ คือ ๑. หลับก็เป็นสุข ๒. ตื่นก็เป็นสุข ๓. ไม่ฝันร้าย ๔. เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย ๕. เป็นที่รักของอมนุษย์ทั้งหลาย ๖. เทวดาย่อมรักษา ๗. ไม่ต้องภัยจากไฟ ๘. จิต เป็นสมาธิง่าย ๙. สิ้นหน่าฝ่องใส ๑๐. เมื่อจะตายก็สงบ ไม่หลงสติ ๑๑. ถ้ายังไม่บรรลุคุณวิเศษที่สูงกว่าย่อมเข้าถึงพรหมโลก

กรุณา (compassion)^{๓๘} คือ ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดปล่อย บำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์^{๓๙}

มุทิตา (sympathetic joy: altruistic joy) ความยินดี ในเขาเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตผ่องใสบันเทิง กอปรด้วยอาการแช่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุข พลอย ยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีสุข เจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป

อุเบกขา (equanimity: neutrality : poise) ความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือมีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราขึง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตน ประกอบพร้อมที่จะวินิจฉัยและปฏิบัติตามธรรม รวมทั้ง รู้จักวางเฉยสงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีกิจ ที่ควรทำ เพราะเขารับผิดชอบตนได้ดีแล้ว เขาสมควรรับผิดชอบตนเอง หรือเขาควรได้รับผลอัน สมกับความรับผิดชอบของตน ผู้ดำรงในพรหมวิหารนี้ ย่อมช่วยเหลือมนุษย์สัตว์ทั้งหลาย สร้างความสัมพันธ์กับทุกคนโดยไม่เลือกว่าเป็นญาติ จน มีเกียรติ มีตำแหน่งก็คบค้าสมาคมด้วย โดยไม่หวาดหวั่น ด้วยความเมตตากรุณาและย่อมรักษาธรรมไว้ได้ด้วยอุเบกขา ดังนั้น แม้จะมีกรุณาที่จะช่วยเหลือปวงสัตว์ แต่ก็ต้องมีอุเบกขาด้วยที่จะมิให้เสียธรรม^{๔๐}

ครอบครัว เป็นสถาบันที่สำคัญมากในการอบรมดูแลลูก ๆ การมีมนุษยสัมพันธ์ของทุกคนในครอบครัว พ่อแม่จะต้องเป็นรูปแบบที่ดีต่อลูก ๆ คือ พ่อแม่จะต้องมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ก่อนแล้วจึงอบรมสั่งสอนลูกและให้ลูกมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อลูกด้วยกัน และมีมนุษยสัมพันธ์ต่อพ่อแม่และญาติพี่น้อง รวมถึงลุง ป้า น้า อา ปู่ ย่า ตา ยาย ที่เราต้องไปมาหาสู่กันฉันเครือญาติ พ่อแม่ในครอบครัวจะต้องมีบทบาท นำลูก ๆ ในการพัฒนาจิตใจ มีจิตใจดี มีคุณธรรม จริยธรรมสูง มีความเสียสละ ให้ความรัก ความยกย่องซึ่งกันและกัน ให้เกียรติและศรัทธาซึ่งกัน และกัน มีพฤติกรรมที่แสดงต่อกันด้วยความรัก ไม่ใช้อารมณ์ในการตัดสินปัญหา ควรเป็นผู้มีเหตุผลเข้าใจปัญหา รับสภาพความจริง และหาวิธีแก้ปัญหา แก้ข้อขัดแย้งในครอบครัวให้ได้ถ้ามีปัญหาแต่ควรที่จะจัดไม่ให้มีปัญหา

^{๓๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๗๙.

^{๓๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๘ .

^{๓๙} ไชย ฌ พล อัครศุภเศรษฐ์, การสร้างเสน่ห์และความประทับใจ, หน้า ๑๒๗.

^{๔๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๘.

เลยดียิ่งดี เมื่อลูกเห็นตัวอย่างที่ดี ๆ จากพ่อแม่ ก็จะนำเอารูปแบบดี ๆ วิธีการพูดคุย ให้ความรัก ให้เกียรติ ความเสียสละ การยกย่อง การพัฒนาจิตใจ ไปใช้พัฒนาตนเองด้วย

จากการศึกษาทิศ ๖ ในพระพุทธศาสนา พบว่า หลักการที่จะนำมาสร้างความสัมพันธ์ระหว่างวัยของผู้สูงอายุและเยาวชนให้เกิดขึ้นได้นั้นจะต้องอาศัยการปฏิบัติตามหลักการของ ปุรัตถิมทิส หมายถึง ทิศเบื้องหน้า คือ บิดามารดา ปู่ย่า ตายาย และผู้มีอุปการะอื่นๆที่เลี้ยงดูเรามาในเบื้องหน้า เพราะการปฏิบัติตามหลักการดังกล่าวจะทำให้สามารถที่จะปิดช่องว่างระหว่างวัยและเป็นการสร้างความกตัญญูกตเวทิตะของเยาวชนอีกทางหนึ่ง ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำไปศึกษาต่อไป

๒.๑.๒ สังคหัตถุธรรม

สังคหัตถุ ๔ เป็นธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว คือยึดเหนี่ยวใจบุคคล และประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี, หลักการสงเคราะห์ ได้แก่ ธรรมเป็นเหตุสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน มี ๔ ประการ คือ^{๔๑}

๑) ทาน การให้ การสงเคราะห์ การอนุเคราะห์ การเสียสละ การแจก แบ่ง เป็นต้น ทานเป็นกุศลเจตนาที่อาศัยปัญญามองเห็นคุณค่าของการให้ มีความรัก ความเมตตา ต่อคนที่ตนจะให้ ใจไม่มีความตระหนี่ ความเสียสละในสิ่งที่ตนจะให้ เป็นกระบวนการทางจิต ที่อาศัยเจตนาที่ก่อนให้ ขณะให้ หลังจากให้ไปแล้ว แสดงออกมารูปของการสงเคราะห์ ยามที่คนอื่น ประสบปัญหา อนุเคราะห์เป็นการแสดงไมตรีจิตมิตรภาพตามปกติของคนที่อยู่ร่วมกัน และสำนึกเห็นคุณค่าของคน สถาบัน เกิดความศรัทธา ความเคารพ ความภักดี จนถึงมองไปที่ผลที่ตนจะได้รับจากการให้ทานแล้ว บริจาคบูชาคน สถาบัน ความดี หรือที่มีปัญญามากกว่านั้นอาจ มองเห็นว่าทานเป็นคุณธรรมประดับจิตให้สงบเย็น หรือคิดว่าการให้ทานนี้ดีแล้วให้ เป็นต้น ชาวโลกเชื่อมต่อกันกับคนอื่นด้วยการให้การรับที่หนุนเนื่องกันมาตลอดกาลยาวนาน พระพุทธ องค์จึงทรงเน้นหลักส าคัญที่พึงประสงค์มาก คือ การให้สามารถผูกความเป็นไมตรีไว้ได้

๒) ปิยวาจา หรือ เปยวัชชะ เจรจาถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวานแสดงออกซึ่ง ความรักเมตตาหวังดีเป็นมิตรต่อคนที่ตนพูดด้วยประการสำคัญ คือ จะต้องเป็นคำพูดที่ไม่เป็นโทษ ซึ่งเมื่อกล่าวโดยเนื้อหาสาระพื้นฐานในการพูดท่านใช้คำว่า เมตตาวาจา คือวาจาที่ประกอบด้วย เมตตาต่อคนที่ตนพูดด้วย เมื่อเป็นเช่นนั้น วาจาก็จะออกมาในรูปของวจีสุจจริต ๔ ประการเป็นฐาน เบื้องต้น คือ งดเว้นการพูดเท็จ คำส่อเสียด คำหยาบ คำเพ้อเจ้อเหลวไหล ไร้สาระ เนื้อหาของ คำพูดจึงเป็นคำสัตย์ คำจริง คำส่งเสริมสามัคคีประสานสามัคคี กระชับความสามัคคีตามสมควรแก่ กรณีของบุคคล คำพูดไพเราะอ่อนหวานและคำพูดที่ก่อปรด้วยสาระประโยชน์

๓) อตถจริยา ประพฤติกระทำในสิ่งที่ เป็นประโยชน์ พยายามช่วยเหลือ ขวนขวายในกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อตนเอง คนอื่น สรุปแล้วจะเป็นการสงเคราะห์สังคมทั้งด้วยวัตถุและธรรม ประการที่สำคัญคือ การประพฤติอย่างนี้ต้องเป็นคนมีความฉลาด ในกระบวนการของเหตุผล เช่น จะช่วยคนสักคนที่ต้องมีความที่ต้องหาคำตอบว่าใครช่วย ทำไมจึงต้องช่วย ช่วย อย่างไร ช่วยมากน้อยเพียงไร ช่วยไปแล้วเขาจะได้ประโยชน์อะไร เป็นต้น

^{๔๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๔๐/๑๖๗

๔) สมานัตตตา การวางตนเสมอไม่ถือตัว วางตนเสมอในคนทั้งปวงเคยเป็น อย่างไรก็คงเป็นอย่างนั้น ในขณะที่เดียวกันการทำตนให้เข้ากับคนอื่นได้ตามปกติ มีผลในทางสร้างสรรค์ พัฒนา จำต้องอาศัยหลักของสัปปุริสธรรมในตอนต้น คือต้องมีความชัดเจนในสถานะ ของตนในขณะนั้นๆ ตระหนักถึงเหตุผล ความเหมาะสม แก่กาล สถานที่ ตัวคน สภาพแวดล้อมต่างๆ ในขณะนั้นๆ อันแสดงให้เห็นปัญญาของตน ในการปรับความสัมพันธ์ มีนักบริหารท่านหนึ่งสรุปองค์ธรรม ๔ ข้อนี้ว่า โอบอ้อมอารี วจีไพเราะ สงเคราะห์ประชาชน วางตน ได้เหมาะสม

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวไว้ในธรรมกถา ปาฐกถา เมื่อวันที่ ๒๓ มิถุนายน ๒๕๔๖ ในซีดีรอมชุด ฟังที่ไรก็ได้สุขทุกที ลำดับที่ ๓ ถึงความหมายของสังคห ว่า “สังคห นี้ เป็นคำเดียวกับคำว่าสังเคราะห์ แต่ไทยเรามาแปลแล้วความหมายมันแคบลงไป สังคห แปลว่า สังเคราะห์ ตัว ศัพท์แปลว่า จักรรวมเข้าด้วยกัน สังเคราะห์กลายเป็นว่าเอาองค์ประกอบบางอย่างมา จัดรวมขึ้นมาแล้ว เกิดผลใหม่ เป็นผลิตภัณฑ์ใหม่หรือสารเคมีอย่างใดก็ได้ แต่ที่จริงสังคห เป็น ศัพท์ที่ทำให้รวมกันได้ หมายความว่าเราอยู่ที่ไหนก็ตามเราต้องมีมนุษย์สัมพันธ์ที่ดี เราต้องยืดหยุ่น ใจคนได้ คนที่จะเกี่ยวข้องกับเรามี ๓ ระดับ คือ ระดับสูงกว่าเรา อย่างผู้บังคับบัญชา เป็นต้น ระดับ เท่ากับเราเป็น ผู้ร่วมงานระดับต่ำกว่าเราคือผู้ใต้บังคับบัญชา เป็นต้น สังคห นี้ เป็นคำไวพจน์ (คำพ้อง ความหมาย) หรือ Synonym กับคำว่า สามัคคี สังคหพลัง กำลังการสังเคราะห์ หรือประสานชุมชน ก็ คือ สังคห วัตถุ^{๔๒}

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสน์ วาสโน) ให้ความหมายเกี่ยวกับสังคหวัตถุ ไว้ว่า เมื่อ ทุกคนต่างประพาสสังคหวัตถุทั่วถึงกันแล้ว อยู่ว่าแต่เฉพาะคน เฉพาะครอบครัว จะรักใคร่นับ ถืออยู่ เป็นสุขสบายเลย ถึงคนทั้งหมู่บ้าน ทั้งเมือง ทั้งประเทศ ทั้งโลก ก็ต้องอยู่เป็นสุขสบายตลอดไป เหมือนกัน เพราะฉะนั้นท่านจึงว่าสังคหวัตถุเป็นคุณสำหรับยืดหยุ่นน้ำใจผู้อื่นให้รักใคร่นับถือ ช่วยเหลืออย่างวิเศษแท้^{๔๓}

สรุปได้ว่า สังคหวัตถุ ๔ หมายถึง เครื่องมือ หรือหลักธรรมที่ช่วยประสานคนหมู่มากให้อยู่ ร่วมกันอย่างมีความสุข เป็นเครื่องช่วยขจัดความขัดแย้งที่เกิดขึ้นทำให้คนอยู่ร่วมกันด้วยความรัก สามารถนำไปใช้ได้ตั้งแต่ระดับครอบครัวจนถึงระดับสังคม เป็นธรรมอันจะก่อให้เกิดความผาสุก ใน บ้านเมืองและประเทศชาตินั่นเอง

ความสำคัญของสังคหวัตถุ

ความสำคัญของสังคหวัตถุ ที่เป็นหลักธรรมเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ซึ่งการอยู่ร่วมกัน ในสังคมหรือในหมู่คณะ จำเป็นต้องมีสิ่งที่ต้องมายืดหยุ่นจิตใจและประสานหมู่คณะไว้ให้เกิดความ สามัคคี และเพื่อให้อยู่ด้วยกันอย่างสงบสุข ต้องนำหลักสังคหวัตถุ เรื่องทานมาใช้ คือมีการให้ปัน

^{๔๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), *ทำงานให้เป็นไว้ สุขก็หลาย ทำไรก็เยอะ*, [ซีดี-รอม], นครปฐม: วัดญาณเวศกวัน, ๒๕๔๖.

^{๔๓} สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสน์ วาสโน), *สังคหวัตถุ ๔*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราช วิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๕๓.

สิ่งของตนแก่ผู้อื่นที่ควรให้ คือการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เสียสละแบ่งปันเฉลี่ยให้ ไม่ใช่ให้จนร่ำรวยหรือให้จนหมดเนื้อหมดตัว แต่เป็นการแบ่งปันให้เพื่อแสดงอัธยาศัยไมตรี ผู้ให้ไม่จำเป็นต้องร่ำรวยหรือมีฐานะดีกว่าผู้รับเสมอไป และยังรวมถึงการช่วยเหลือสงเคราะห์ด้วยปัจจัยสี่ ทุน หรือ ทรัพย์สินสิ่งของ ตลอดจนให้ความรู้ความเข้าใจ มีปิยวาจา พูดอย่างรักกันคือกล่าวคำสุภาพไพเราะน่าฟังชี้แจงแนะนำ สิ่งที่เป็นประโยชน์มีเหตุผลเป็นหลักฐานชักจูงในทางที่ดีงามหรือคำแสดงความเห็นอกเห็นใจให้กำลังใจรู้จักพูดให้เกิดความเข้าใจดีสมานสามัคคีเกิดไมตรีทำให้รักใคร่นับถือช่วยเหลือเกื้อกูลกันซึ่งแต่ละกลุ่มที่ได้จัดตั้งขึ้นมาจะมีการแบ่งหน้าที่กันและสิ่งที่ขาดเสียไม่ได้คือฝ่ายประชาสัมพันธ์ หากฝ่ายประชาสัมพันธ์พูดจาไม่ดีถึงโครงการหรือกิจกรรมจะดีแค่ไหนก็ไม่สามารถที่จะโน้มน้าวจิตใจของสมาชิกกลุ่มได้ มีอรรถจริยาการท ำประโยชน์คือช่วยเหลือด้วยแรงกายและชวนชวนช่วยเหลือกิจการต่างๆบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ทั้งช่วยแก้ไข้ปัญหาและช่วยปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้นในด้านคุณธรรม จริยธรรมเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดี สมานัตตตา วางตนเสมอต้นเสมอปลายให้ความเสมอภาคปฏิบัติ สม่่าเสมอกันต่อคนผู้ที่เป็นสมาชิกกลุ่มและบุคคลทั่วไปไม่เอาเปรียบบุคคลที่ด้อยกว่า และเสมอในสุขทุกข์คือร่วมสุขร่วมทุกข์ร่วมรับรู้ร่วมแก้ไข้ปัญหาเพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน^{๔๔}

สรุปได้ว่า สังคหัตถุมีความสำคัญในการยึดเหนี่ยวน้ำใจกันของคนที่อยู่ร่วมกันในสังคมมีการอนุเคราะห์ สงเคราะห์ ผูกมัดใจ แบ่งปันช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทำให้การอยู่ร่วมกัน เกิดความรัก สามัคคี เต็มใจช่วยเหลือเกื้อกูล ทำให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติ

๒.๑.๓ ความกตัญญู

ความกตัญญู เป็นคุณธรรมพื้นฐานของมนุษย์ ในสังคมมนุษย์ต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับผู้อื่นและสิ่งอื่น ชีวิตด้านกายภาพดำรงอยู่ได้เพราะได้รับการอุปการะเลี้ยงดูจากบุคคลต่าง ๆ มีบิดามารดา ครูอาจารย์ ญาติพี่น้อง เป็นต้น นอกจากนั้น ต้องพึ่งพาอาศัยสิ่งเหล่าอื่นอีก เช่น อาศัยปัจจัย ๔ เป็นเครื่องเลี้ยงชีวิตจึงจะมีชีวิตอยู่รอดได้ ในส่วนจิตใจมนุษย์ก็ได้รับการปลูกฝังอบรมลักษณะคุณค่าทางจิตใจจากบุคคลอื่น มีบิดามารดาเป็นต้น ให้มีทัศนคติ ค่านิยม คุณธรรม จริยธรรม อันเป็นหลักสำคัญในการดำเนินชีวิตให้ความเจริญรุ่งเรือง ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของมนุษย์ ความกตัญญูนี้เป็นคุณธรรมที่มนุษย์พึงปฏิบัติมิใช่เฉพาะต่อมนุษย์ด้วยกันเท่านั้น แต่ให้มีแม้แต่ต่อสัตว์และพืชทั้งหลายด้วย^{๔๕}

กตัญญู มาจากคำรากศัพท์ภาษา ๒ คำ ดังนี้

กตัญญู มาจากภาษาบาลี กต (อุปการคุณ, ที่ทำนทาแล้ว) + ญ (ผู้รู้)^{๔๖}

^{๔๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), **ธรรมบุญชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม), หน้า ๑๓-๑๔.

^{๔๕} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), **คนไทยกับป่า**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๗), หน้า ๒๑.

^{๔๖} วิกิพจนานุกรม, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://th.wiktionary.org/wiki>. [๓๑ มกราคม ๒๕๖๒]

ความกตัญญู เป็นการกระทำความดีอย่างหนึ่งที่พึงปรารถนาของทุกคน ผู้ที่มีความกตัญญู ย่อมจะทำตนเองให้มีความสุขและทำผู้อื่นให้มีความสุขด้วย จากการศึกษาพบว่าพระพุทธศาสนา กล่าวยกย่องบุคคลที่มีความกตัญญู และให้ความสำคัญต่อบุคคลผู้มีความกตัญญูว่าเป็นบุคคลที่หาได้ยากในโลก พระพุทธองค์ตรัสว่าบุคคลที่หาได้ยากมี ๒ จำพวก^{๔๗} ได้แก่

๑. บุพพการี ผู้ทำอุปการะก่อน

๒. กตัญญูกตเวที ผู้รู้อุปการะที่เขาทำแล้วและตอบแทน

บุพพการีบุคคล กับ กตัญญูกตเวทีบุคคล คือบุคคลที่มาคู่กันเสมอ เพราะมีผู้ทำอุปการะก่อน^{๔๘} จึงมีผู้รู้อุปการะที่ท่านทำแล้วและตอบแทน และเป็นบุคคลที่หาได้ยาก เพราะว่ามีผู้สืบทอดส่วนใหญ่ถูกอวิชชาครอบงำ ยากที่จะมองเห็นคุณค่าของบุคคลอื่นได้^{๔๙}

จากการศึกษาความหมายด้านภาษา คำว่า บุพพการี หมายถึง บุคคลผู้ทำก่อนโดยปกติ, บุคคลผู้ทำอุปการะก่อน, บุพพการีบุคคล, ในกฎหมาย คำว่าบุพพการี หมายถึง บิดา มารดา ปู่ ย่า ตา ยาย ทวด (ทั้งสองฝ่าย) ในทางพระพุทธศาสนา มีความหมายกว้างกว่านี้ ซึ่งหมายรวมไปถึงอาจารย์ อุปัชฌาย์ และพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตลอดจนจนถึงบุญทั้งหลายด้วยบุพพการีบุคคลกับกตัญญูกตเวที บุคคล กตัญญูกตเวทีบุคคล ย่อมจะหาได้ยากกว่าบุพพการีบุคคล

คัมภีร์อรรถกถา ปรมัตถโชติกา ได้แสดงถึงความหมายของความกตัญญูไว้ว่า ความรู้จักอุปการคุณที่ผู้ใดผู้หนึ่งทำมาแล้วไม่ว่ามากหรือน้อย โดยการระลึกถึงเนื่อง ๆ ชื่อว่า กตัญญูตา^{๕๐}

พจนานุกรม มคอ-ไทย ได้ให้ความหมายของกตัญญูไว้ว่า

กตัญญู หมายถึง ผู้รู้ซึ่งอุปการะอันบุคคลอื่นทำแล้วแก่ตน โดยปกติ กตัญญู อนุการ ชานาติ สีเลนาติ กตญญู. ผู้มีปกติรู้ซึ่งอุปการะอันบุคคลอื่นทำแก่ตน กตัญญู ชนิตู สีลมสสาติ กตญญู. ผู้รู้ซึ่งอุปการะอันบุคคลอื่นทำแล้วแก่ตน กตัญญู อนุการ ชานาติ กตญญู. ผู้รู้คุณท่าน. กตัญญู, ญา ญาณ, รุ. กตเวที ยังบุคคลให้รู้ซึ่งอุปการะอันบุคคลอื่นทำแล้วแก่ตน, ยังบุคคลให้รู้ซึ่งคุณอันบุคคลทำแล้วแก่ตน, ผู้ประกาศซึ่งอุปการะอันบุพพการีชนทำแล้ว, ผู้ตอบแทนอุปการะของท่าน, ผู้ตอบแทนอุปการคุณของท่าน, ผู้สนองคุณท่าน, ผู้ตอบแทนคุณท่านกตัญญูกตเวที บุคคลผู้รู้คุณท่านและตอบแทนคุณท่าน, ฯลฯ ไทยตัดพุดเฉพาะกตัญญูแต่ความหมาย หมายถึง กตเวทีด้วย^{๕๑}

^{๔๗} วจ.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๒๐/๑๑๔.

^{๔๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๓๙.

^{๔๙} มงคล. (บาลี) ๒/๓๖๓/๒๗๖.

^{๕๐} ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๑/๒๐๒.

^{๕๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๓-๑๖๔.

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของกตัญญูไว้ว่า รู้อุปการะที่ท่านทำให้, (ผู้)รู้คุณท่านเป็นคำคู่กันกับ กตเวที และได้ให้ความหมายของคำว่า กตเวที ว่า (ผู้) สมองคุณท่าน, เป็นคำคู่กันกับ กตัญญู^{๕๒}

ความกตัญญู มีความหมายอยู่หลายนัย ตามความคิดเห็นของนักวิชาการทั้งหลาย ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ได้ให้ความหมายของคำว่ากตัญญูกตเวทีไว้ในหนังสือพจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ หมายถึง ความเป็นคนกตัญญูกตเวที และได้ให้ความหมายของคำว่า กตัญญูกตเวที หมายถึง ผู้รู้อุปการะที่ท่านทำแล้วและตอบแทนแยกออกเป็น ๒ ส่วนคือ กตัญญูรู้คุณท่าน กตเวที ตอบแทนหรือสนองคุณท่าน^{๕๓}

พระเทพวิสุทธิเมธี^{๕๔} กล่าวถึงคำว่ากตัญญูกตเวที เป็นคำที่มาด้วยกัน เมื่อกล่าวถึงความกตัญญู ก็ต้องกล่าวถึงกตเวทีไปโดยปริยาย เพราะในทางปฏิบัติคุณธรรม ๒ ข้อนี้ไม่สามารถแยกจากกันได้ เมื่อกล่าวโดยสรุป ความกตัญญูก็คือ ความรู้และการยอมรับรู้ในบุญคุณของบุคคล สัตว์สิ่งของ และธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ที่มีต่อตัวเราทั้งทางตรงและทางอ้อม กตเวที คือ พยายามกระทำตอบด้วยการทดแทนพระคุณ ช่วยเหลืออุปการะ ยกย่อง บำรุง รักษาให้คงอยู่ในสภาพที่ดีงาม เพื่อความสงบสุขของสังคม และเพื่อความสมดุลทางธรรมชาติสิ่งแวดล้อม

พุทธทาสภิกขุ ได้ให้ความหมายของกตัญญูไว้ว่า ความรู้และยอมรับรู้ในบุญคุณของผู้อื่นที่มีอยู่เหนือตนเรียกว่า กตัญญูตา (กตัญญู) การพยายามทำตอบแทนบุญคุณนั้น ๆ เรียวกตเวทีตา (กตเวที) คนที่รู้บุญคุณ เรียกว่าคนกตัญญู คนที่ทำตอบแทน เรียกว่า คนกตเวที กตัญญูกตเวทีตา หมายถึง ความรู้บุญคุณท่านแล้วทำตอบให้ปรากฏ นี่เป็นธรรมประคองโลกให้เป็นอยู่ได้และอยู่ได้ด้วย ความสงบสุข^{๕๕}

อย่างไรก็ตาม คำว่ากตัญญูกตเวที เป็นคำที่มาด้วยกัน เมื่อกล่าวถึงความกตัญญู ก็ต้องกล่าวถึงกตเวทีไปโดยปริยาย เพราะในทางปฏิบัติคุณธรรม ๒ ข้อนี้ไม่สามารถแยกจากกันได้

โดยสรุป ความกตัญญูก็คือ ความรู้ในบุญคุณและการยอมรับรู้ในบุญคุณของบุคคล คือ ปู่ย่า ตายายา พ่อ แม่ ลูก เป็นต้น สัตว์ สิ่งของ และธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ที่มีต่อตัวเราทั้งทางตรงและทางอ้อมกตเวที คือ พยายามกระทำตอบด้วยการทดแทนพระคุณ ช่วยเหลืออุปการะ ยกย่อง บำรุง

^{๕๒} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๙), หน้า ๕.

^{๕๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๒.

^{๕๔} พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ), กตัญญูกตเวที เป็นเครื่องหมายของคนดี, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๓๖), หน้า ๖-๗.

^{๕๕} พุทธทาสภิกขุ, กตัญญูกตเวทีเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของโลก, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๓๖), หน้า ๒.

รักษาให้คงอยู่ในสภาพที่ดีงาม เพื่อความสงบสุขของสังคม และเพื่อความสมดุลทางธรรมชาติ
สิ่งแวดล้อม

๒.๒ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางสังคม

ในส่วนนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งจะได้ศึกษาในเรื่องของความหมายและความสำคัญเกี่ยวกับการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม และทฤษฎีหลักการสร้างความสัมพันธ์ที่สำคัญที่จะใช้ในงานวิจัย และการสร้างความสัมพันธ์ทางพระพุทธศาสนาพอที่จะมีหลักการใดบ้างที่สามารถสร้างความสัมพันธ์ให้เกิดกับเยาวชนและผู้สูงอายุได้อย่างไร ซึ่งผู้วิจัยจะได้อธิบายดังนี้

๒.๒.๑ ความหมายและความสำคัญเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางสังคม

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ความสัมพันธ์หมายถึงความเกี่ยวข้อง ความผูกพันหรือความเกี่ยวเนื่องกัน^{๕๖}

พ.อ.ปิ่น มุทุกันต์ ได้ให้ความหมายไว้ว่า ความสัมพันธ์ หมายถึง การเกี่ยวข้องซึ่งกันและกัน^{๕๗}

ราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายไว้ว่า ความสัมพันธ์ หมายถึงความผูกพัน, ความเกี่ยวข้อง เช่น เขากับฉันมีความสัมพันธ์กันฉันญาติ^{๕๘}

ม.ร.ว.สฤษดิคุณ กิตติยากร ได้ให้ความหมายไว้ว่า ความสัมพันธ์ หมายถึงความเกี่ยวพันหรือการเกี่ยวดองกันหรือการสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน^{๕๙}

น.อ.(พิเศษ)ปรีชา นันทาภิวัฒน์ ได้ให้ความหมายไว้ว่า ความสัมพันธ์ หมายถึงความผูกพันหรือความเกี่ยวข้อง^{๖๐}

^{๕๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๓๒๙.

^{๕๗} ปิ่น มุทุกันต์, พ.อ., **ประมวลศัพท์ ๖ ศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสารมวลชน จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๓๒๑.

^{๕๘} ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๗๐.

^{๕๙} สฤษดิคุณ กิตติยากร, ม.ร.ว., **พจนานุกรม อังกฤษ-ไทย ฉบับตั้งโต๊ะ**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๕๕๘.

^{๖๐} ปรีชา นันทาภิวัฒน์, น.อ.(พิเศษ), **พจนานุกรมภาษาไทย ฉบับสมบูรณ์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๒๕๓.

อโนลด์ ดับบลิว กรีน (Anold W. Green) ได้ให้ความหมายไว้ในหนังสือ Sociology ว่า ความสัมพันธ์ หมายถึงความเกี่ยวข้องต่อกันซึ่งแต่ละบุคคลหรือมีต่อผู้อื่น เพื่อพยายามแก้ปัญหาและร่วมมือต่อสู้ให้บรรลุเป้าหมาย^{๖๑}

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสรุปได้ว่า ความสัมพันธ์หมายถึง ความผูกพันหรือการเกี่ยวข้องซึ่งกันและกันหรือพฤติกรรมที่แสดงออกมาเกี่ยวข้องผูกพันซึ่งกันและกันเพื่อที่จะเชื่อมโยงบุคคลกับบุคคลเข้าด้วยกัน เพื่อให้มีความเกี่ยวเนื่องซึ่งกันและกันหรือร่วมมือกันเพื่อแก้ปัญหาหรือเพื่อให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน ซึ่งความสัมพันธ์ของมนุษย์เริ่มก่อนที่บ้าน ความสัมพันธ์ที่บ้าน มีพ่อ แม่ พี่ น้อง ปู่ ย่า ตา ยาย บางทีมนุษย์สัมพันธ์ที่บ้านมักจะมีลักษณะหยาบ พ่อแม่ที่ไม่เข้าใจบางคนทำลายสัมพันธ์ในบ้านเด็กที่หนีออกจากบ้าน และไปขออาศัยอยู่กับคนอื่น กับ พี่ ป้า น้า อา ส่วนใหญ่เนื่องจากคำพูด การบ่น การดูดำ ดูดี ที่มีได้ระว่างทางด้านมนุษย์สัมพันธ์ของพ่อแม่พี่น้อง พ่อแม่บางคนนั้นใน ส่วนลึกของหัวใจมีความรักลูกมากแต่ไม่ขาด บางคนบอกว่าเอาเงินแสนเงินล้านมาซื้อลูกก็ไม่มีทางได้ไป แต่พอลูกทำแก้วโบละ ๕ บาทแตก ก็ทุบตีดูดำลูกเสียจนลูกขวัญหนีดีฝ่อ จิตใจไม่อยู่กับ เนื้อกับตัว แก้วก็แตกไปแล้ว ยังทุบตีลูกให้เจ็บช้ำร่างกาย และจิตใจ แต่พอตัวเองทำงานโบละ ๙๐ บาทแตก กลับทำเฉย ไม่ทุบตีหรือและไม่มีความผิด

จะเห็นได้ว่าบางครั้งพ่อแม่ทำให้ลูกเกิดข้อสงสัย และความไม่เป็นธรรมขึ้นในใจเด็ก แก้วแตกไปแล้ว เด็กตกใจ เสียใจก็เป็นการลงโทษอยู่ในตัวแล้ว ถ้าพ่อแม่จะหัดอดกลั้นความโกรธ และเข้าใจว่าเด็กก็เสียใจอยู่แล้ว พูดปลอบใจว่า “ไม่เป็นไรลูก” แล้วให้คำสอนด้วยความหวังดีว่า “ทีหลังลูกต้องถือสองมือ เอามือรองกันเพราะแก้วเป็ยกน้ำมันล้น” เด็กก็จะหายตกใจเสียใจ และปรับปรุงตัวในครั้งต่อไปแต่ต้องชี้แจงด้วยเหตุผลอารมณ์นี้เสียงปกติ ไม่ใช่พูดด้วยอารมณ์ขุ่นมัว โกรธหัวเสียไม่มีเหตุผล^{๖๒}

ทัศนคติและพฤติกรรมมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ทั้งนี้มีนักวิชาการและนักวิจัยหลายท่านได้กล่าวไว้ ดังนี้ ทัศนคติมีความสัมพันธ์กับ พฤติกรรม ซึ่งจากการอธิบายถึงองค์ประกอบทั้ง ๓ สรุปได้ว่า องค์ประกอบทั้งหมดมีความสัมพันธ์กัน คือ

(๑) องค์ประกอบด้านความรู้และความคิด (Cognitive component) ความคิดเป็นกระบวนการทำงานของสมองในการสร้างสัญลักษณ์หรือภาพให้ปรากฏในสมอง แสดงออกเป็นความเชื่อ มีอิทธิพลต่อองค์ประกอบด้านความรู้สึก (Affective component)

(๒) องค์ประกอบด้านความรู้สึก (Affective component) เป็นความรู้สึกชอบ ไม่ชอบ พอใจ ไม่พอใจ ที่บุคคลมีต่อบุคคล สิ่งของ หรือเหตุการณ์ต่างๆ โดยการประเมินเรื่องใดเรื่องหนึ่งเมื่อมีความรู้หรือความเชื่อต่อเรื่องนั้น ๆ แล้วจึงส่งผลต่อองค์ประกอบด้านพฤติกรรม (Behavior component)

^{๖๑} สุพิศวง ธรรมพันทา, มนุษย์กับสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: ภูมิไทยการพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๒๙.

^{๖๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘.

(๓) องค์ประกอบด้านพฤติกรรม (Behavior component) เป็นการเตรียมความพร้อมของบุคคล อันเป็นแนวโน้มที่แสดงออกเป็นพฤติกรรมในที่สุด

คุนทญ์ และ โอเตเนล กล่าวว่า การอำนวยความสะดวกคือการสร้างความสัมพันธ์อันดีงามในหมู่ผู้ปฏิบัติงานโดยมีการประสานงานที่ดีและจงให้ให้ทุกคนปฏิบัติงานตามบทบาทอย่างมีประสิทธิภาพด้วยความเต็มใจเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของหน่วยงานการพูดคุยระหว่างกันได้แบบเป็นกันเองมีความยืดหยุ่นมีความเข้าใจกันและกัน เหมือนรับรู้ถึงปัญหาของกันและกัน^{๖๓}

ประสาธ หลักศิลา กล่าวว่า ความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นกระบวนการที่มีการกระทำต่อกันระหว่างกลุ่มต่างๆ อยู่เสมอ การทำงานร่วมกันเพื่อให้งานบรรลุจุดหมายที่ทุกคนยอมรับกันแล้วและจุดหมายของผู้ร่วมมือกันนั้นไม่จำเป็นต้องเหมือนกัน เป็นเพียงว่าในแต่ละกลุ่มดำเนินไปสู่จุดหมาย แล้วมีผลให้ทุกส่วนในชุมชนที่เข้าร่วมกระบวนการเกิดความพึงพอใจ ได้แก่ การถ่ายทอดแนวคิด การสอน การเรียนรู้ การเรียนแบบ การมีอำนาจเหนือการคุ้มครอง การเชื่อฟัง การต่อสู้ การแข่งขันการปรับตัว และการร่วมมือกัน เป็นต้น

ความสัมพันธ์ทางสังคมไม่ได้ถูกกำหนดให้มีลักษณะตายตัวตามแบบแผนทางวัฒนธรรมหรือตามลักษณะองค์กรทางสังคมดังที่มีความเข้าใจกันมาแต่เดิม หากแต่เกิดความแปรเปลี่ยนไปตามสถานภาพบทบาทของบุคคล สถานที่ และกาลเวลาในปัจจุบัน

นักวิชาการหลายท่านก็ให้ความสนใจในเรื่องของปัจจัยช่วงเวลาเข้ามาเกี่ยวข้อง จึงกล่าวได้ว่า พื้นฐานของความสัมพันธ์ทางสังคมที่สำคัญอย่างหนึ่งคือ การติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคลกับบุคคลอื่นๆ แต่ถึงอย่างไรก็ตามการติดต่อสื่อสารอย่างเดียวไม่เพียงพอที่เรียกว่าเป็นเครือข่ายสังคมได้ จำเป็นต้องมีองค์ประกอบอย่างอื่นด้วย ซึ่งได้แก่ การปฏิสัมพันธ์ และการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารเครื่องมือเครื่องใช้สอย อาหาร การบริการ ระหว่างบุคคลหรือกลุ่มบุคคล^{๖๔} ความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกันของบุคคลต่างๆ ที่อยู่ในสังคมนั้น เป็นความสัมพันธ์ในทุกๆด้านที่บุคคลทั้งหมดมีต่อกันไม่ว่าจะเป็น ด้านเศรษฐกิจ การเมือง สุขพลานามัย รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติ ส่วนพฤติกรรมที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ทางสังคมได้แก่ การไปมาหาสู่เยี่ยมเยียนกัน การปรึกษาหารือกัน การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน^{๖๕} และได้เสนอถึงลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมที่สามารถนำมาเป็นกรอบในการศึกษาวิเคราะห์เครือข่ายสังคมไว้ ๔ ลักษณะ^{๖๖} ด้วยกัน คือ

^{๖๓} Koontz and O'Denell. 1982: 532 อ้างใน ขาดิขัย ณ เชียงใหม่, “เครือข่ายความสัมพันธ์ของกลุ่มผู้ผลิตงานหัตถกรรมในชุมชนบพภาคเหนือ”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์บัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๐)

^{๖๔} พิมพวัลย์ ปรีดาสวัสดิ์, การวิเคราะห์เครือข่ายสังคม, (เชียงใหม่: สถาบันวิจัยเชิงสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๖), หน้า ๓๔๗.

^{๖๕} พิมพวัลย์ ปรีดาสวัสดิ์, การวิเคราะห์เครือข่ายสังคม, หน้า ๒๕๕.

^{๖๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑-๕.

๑. ความสัมพันธ์เชิงซ้อน

การที่บุคคลหนึ่งซึ่งประกอบไปด้วยบุคคลอื่นที่เรารู้จัก และมีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นที่เราอาจจะรู้จักหรือไม่รู้จัก จึงถือได้ว่าเป็นการสร้างความสัมพันธ์เชิงซ้อน เพราะถ้าบุคคลหนึ่งมีการทำงานกันหลายบทบาทหน้าที่ทำให้ได้พบเจอเจอผู้คนมากมายหลายตาทำให้เกิดการปฏิสัมพันธ์กันกับบุคคลอื่นได้ ถ้ามีความสัมพันธ์เพียงผู้เดียวจะเรียกได้ว่าเป็นความสัมพันธ์เชิงเดียว

๒. สิ่งที่มีการแลกเปลี่ยน

การแลกเปลี่ยนระหว่างคนสองคนนั้นเกิดขึ้นได้ ซึ่งการแลกเปลี่ยนสิ่งของกันก็ไม่ได้ขึ้นอยู่กับพื้นฐานสังคม หากแต่ยังขึ้นอยู่กับตัวบุคคลเหล่านั้นมีการแสดงพฤติกรรมอย่างไร หรือมีการตัดสินใจอย่างไรต่อการแลกเปลี่ยนสิ่ง ควรมีการแลกเปลี่ยนหรือไม่ และควรมีการแลกเปลี่ยนสิ่งใดบ้าง ซึ่งการแลกเปลี่ยนสิ่งของก็เป็นสิ่งที่ทำให้มีการให้ความสำคัญต่อบุคคลอีกบุคคลหนึ่งในการสร้างความสัมพันธ์ และทำให้อีกฝ่ายเล็งเห็นประโยชน์ที่ให้แก่กันในการสร้างความสัมพันธ์ได้

๓. ลักษณะของการให้และการรับ

การให้และการรับเป็นอีกส่วนหนึ่งของการสร้างความสัมพันธ์ เพราะเมื่อการที่เราจะสร้างความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นก็ย่อมที่จะมีการให้และการรับที่มีความสมดุลกัน เพราะจะทำให้แต่ละฝ่ายเล็งเห็นถึงความเท่าเทียมกัน หรืออาจจะเป็นการให้มากกว่าการรับทำให้มีการมองเห็นถึงบุคคลที่ให้อำนจมากกว่าผู้รับ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นถึงซึ่งคุณภาพของความสัมพันธ์นั้นๆ

๔. ความถี่และระยะเวลาความสัมพันธ์

ความถี่หรือระยะเวลาความสัมพันธ์เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เห็นคุณภาพของความสัมพันธ์ และความผูกพันระหว่างกัน ยิ่งมีระยะเวลาสัมพันธ์มากก็ยิ่งมองเห็นซึ่งคุณภาพความสัมพันธ์ที่เพิ่มมากขึ้นเท่านั้น เพราะถือได้ว่ามีความผูกพันกันมาก

สรุปได้ว่าความสัมพันธ์ที่ดีของสมาชิกในครอบครัวจะส่งผลดีให้แก่สังคมจนถึงระดับชาติ บ้านเมืองก็จะมีแต่ความสุข ดังนั้นความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัวช่วยเสริมสร้างความผาสุก ความราบรื่น ความมั่นคง และความเป็นปึกแผ่นให้แก่ประเทศชาติ^{๖๗} นอกจากนี้ความสัมพันธ์ที่ราบรื่นในครอบครัวจะเป็นเครื่องมือในการป้องกันปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับเยาวชนได้อย่างมีประสิทธิภาพเมื่อมนุษย์ต้องอยู่ร่วมกันในสังคม และการมีชีวิตอยู่ร่วมกันนี้ต่างก็ต้องช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ทั้งในด้านส่วนตัวและด้านการปฏิบัติงาน ดังนั้นมนุษย์จึงจำเป็นต้องเรียนรู้ที่จะสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่น และด้วยเหตุนี้ความมีมนุษย์สัมพันธ์จึงมีความสำคัญต่อการอยู่รอดของมนุษย์ ซึ่งอาจกล่าวถึงความสำคัญของมนุษย์สัมพันธ์

^{๖๗} สุธีรา นัยจันทร์, “การศึกษาบทบาทของครอบครัวในการดูแลผู้สูงอายุ: ศึกษาเฉพาะกรณีครอบครัวผู้ใช้บริการศูนย์บริการทางสังคมผู้สูงอายุดินแดงและครอบครัวสมาชิกชมรมผู้สูงอายุ โรงพยาบาลสงฆ์”, วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๐), หน้า ๑๙.

๒.๒.๒ ทฤษฎีหลักการสร้างความสัมพันธ์

ทฤษฎีหลักการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม เป็นทฤษฎีเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลหนึ่งไปยังบุคคลอีกบุคคลหนึ่ง ซึ่งถือได้ว่าเป็นความสำคัญอย่างมากในสังคมปัจจุบัน โดยสามารถแบ่งได้เป็น

(๑) ความสัมพันธ์ตามกลุ่มปฐมภูมิ กลุ่มปฐมภูมิเป็นความสัมพันธ์ใกล้ชิดในหมู่เพื่อนสนิท เพื่อนร่วมงาน หรือในครอบครัว ซึ่งเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เป็นกลุ่มคนที่อยู่ร่วมกันที่มีลักษณะไม่เป็นทางการ

(๒) กลุ่มทุติยภูมิ ในส่วนของกลุ่มทุติยภูมิได้แก่บุคคลที่เข้ามาอยู่รอบๆตัว โดยเป็นที่ยอมรับกันว่าความสัมพันธ์ของกลุ่มปฐมภูมิเป็นความสัมพันธ์แบบไม่เป็นทางการ และจะมีอิทธิพลมากกว่ากลุ่มทุติยภูมิที่ได้รับข่าวสารต่าง ๆ จากสื่อมวลชน เช่น การประชาสัมพันธ์ และรณรงค์ผ่านทางสื่อต่าง ๆ ที่มักถูกรับรู้หรือตีความ โดยมีอิทธิพลของกลุ่มหรือบุคคลที่อยู่รอบ ๆ ตัวเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยเสมอ^{๖๘} นอกจากนี้แล้ว อิทธิพลกลุ่มยังถือเป็นแรงกดดันทางสังคมอย่างหนึ่ง ที่มีส่วนกระทบหรือเปลี่ยนแปลงความคิดเห็นของบุคคลที่อยู่ในกลุ่มได้ ทั้งนี้เพราะเป็นธรรมชาติของมนุษย์ทุกคนที่จะยอมตามความคิดเห็นของกลุ่ม โดยเฉพาะเสียงส่วนใหญ่ของกลุ่ม หากเสียงส่วนใหญ่มีความคิดเห็นหรือมีพฤติกรรมไปในทางใดทางหนึ่งแล้ว คนที่เหลือก็มักจะมีความคิดเห็นโอนอ่อนผ่อนตามไปด้วย ถึงแม้ว่าความคิดเห็นจะโน้มเอียงตาม แต่ทัศนคติและพฤติกรรมก็อาจจะยังไม่เปลี่ยนแปลงแต่อย่างใด (ในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของคนนั้น ถ้าไม่เป็นไปตามอำนาจบังคับแล้ว การเปลี่ยนแปลงจะต้องเริ่มจากการเปลี่ยนแปลงความคิดเห็นและทัศนติก่อน แล้วจึงจะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมได้)

อย่างไรก็ตาม ในการจูงใจหรือโน้มน้าวใจให้เปลี่ยนแปลงทัศนคติหรือพฤติกรรม เราสามารถใช้อิทธิพลของกลุ่มที่บุคคลเป็นสมาชิกอยู่เข้ามาช่วยได้ แต่ทั้งนี้ก็มีข้อที่พึงพิจารณา คือ ลักษณะความสัมพันธ์หรือบทบาทของสมาชิกกับกลุ่ม หากความสัมพันธ์เป็นไปอย่างแน่นแฟ้น อิทธิพลของกลุ่มต่อสมาชิกก็มีมาก แต่ถ้าความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของกลุ่มกับกลุ่มเป็นไปอย่างหละหลวม อิทธิพลของกลุ่มต่อสมาชิกก็ย่อมมีน้อยเช่นเดียวกัน

ในแนวคิดทฤษฎีต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับหลักการสร้างความสัมพันธ์ของมนุษย์นั้นประกอบด้วย ทฤษฎีทัศนคติ (Attitude Theory) ทฤษฎีความสอดคล้อง (Consistency Theories) ทฤษฎีความสัมพันธ์ของบุคคล (Theory of Interpersonal Relations) ทฤษฎีการมีส่วนร่วม (Social Participation Theories) ซึ่งทฤษฎีดังกล่าวมานี้มีส่วนที่จะช่วยเสริมสร้างการเกิดมนุษยสัมพันธ์ที่ดีให้เกิดขึ้นกับบุคคลต่างๆ ได้ดังจะกล่าวต่อไป

๑) ทฤษฎีทัศนคติ (Attitude Theory)

ในแนวคิดทฤษฎีทัศนคตินี้ Gordon Allport (๑๙๕๔) ได้ให้ความหมายของทัศนคติว่าเป็นภาวะความพร้อมทางด้านจิต ซึ่งเกิดขึ้นจากประสบการณ์ ภาวะความพร้อมนี้เป็นแรงที่จะ

^{๖๘} ประจวบ อินออด, พฤติกรรมผู้บริโภคกับการตลาด, (กรุงเทพมหานคร, ๒๕๒๘), หน้า ๔๕.

กำหนดทิศทางของปฏิกิริยาของบุคคลที่มีต่อบุคคลอื่น สิ่งของหรือสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับทัศนคติต่าง ๆ ของบุคคลนั้นสร้างขึ้นหรือมีขึ้นจากการที่ได้พุดจากับสมาชิกในครอบครัวของตนและจากเพื่อนฝูง ทัศนคติสามารถเรียนรู้ได้จากประสบการณ์โดยตรง ทัศนคติมีความสำคัญและมีอิทธิพลที่อาจจะทำให้บุคคลแสดงออกซึ่งพฤติกรรม คือความพร้อมที่จะกระทำหรือการร่วมมือ องค์ประกอบในการสร้างทัศนคติที่สำคัญ ๓ ประการ ดังต่อไปนี้

(๑) องค์ประกอบทางความคิด (Cognitive Component)

(๒) องค์ประกอบทางอารมณ์ (Affective Component)

(๓) องค์ประกอบทางพฤติกรรม (Behavioral Component)^{๖๙}

ดังนั้น ผู้วิจัยสรุปได้ว่า ทฤษฎีทัศนคตินั้นจะต้องมีองค์ประกอบในการสร้างทัศนคติอยู่ ๓ ประการคือ องค์ประกอบทางความคิด องค์ประกอบทางอารมณ์และองค์ประกอบทางพฤติกรรม โดยผู้วิจัยจะได้นำไปใช้ในการสร้างความสัมพันธ์ทางด้านทัศนคติทางความคิด อารมณ์ รวมถึงพฤติกรรมของเยาวชนและผู้สูงอายุ เพื่อให้ทราบถึงความสัมพันธ์ระหว่างวัยของกลุ่มเหล่านี้ได้

๒) ทฤษฎีความสอดคล้อง (Consistency Theories)

ทฤษฎีนี้กล่าวว่า การที่บุคคลมีทัศนคติอย่างไรมันเกิดจากความสอดคล้องขององค์ประกอบของทัศนคติทั้งด้านความคิดความเข้าใจ ความรู้สึกและพฤติกรรม ส่วนองค์ประกอบใดเกิดความไม่สอดคล้องขึ้นก็จะทำให้องค์ประกอบอื่นเปลี่ยนไปด้วยและทัศนคติก็เปลี่ยนไปเช่นเดียวกัน กล่าวว่าการสอดคล้องเกิดขึ้นในลักษณะที่คงทัศนคติของตนไว้โดยไม่รับรู้ข้อมูลใด ๆ ที่จะทำให้เกิดการขัดแย้งขึ้นและจำแนกและเลือกรับเฉพาะข้อมูลที่สอดคล้องกับความรู้สึกและความคิดของตนและเปลี่ยนทัศนคติไปตามข้อมูลที่ได้รับ ซึ่งจากการศึกษาทฤษฎีความสอดคล้อง ผู้วิจัยเห็นว่า การที่ผู้สูงอายุกับเยาวชนไม่มีความเห็นที่สอดคล้องกันทำให้มีผลต่อทางความคิดและพฤติกรรมที่แตกต่างกันดังนั้นการเอาทฤษฎีความสอดคล้องมาศึกษาถึงปัญหาจะทำให้ทราบคำตอบได้ว่าปัญหานั้นเกิดขึ้นได้โดยการไม่เข้าใจซึ่งกันและกันได้

๓) ทฤษฎีความสัมพันธ์ของบุคคล (Theory of Interpersonal Relations)

Heider (๑๙๕๘) ได้อธิบายถึงสัมพันธภาพระหว่างบุคคลต่อบุคคลอันจะมีผลต่อการกระทำและความคิดของบุคคล ในการศึกษาของ Heider นั้น สิ่งที่เขานำมาใช้ในการอธิบายถึงสัมพันธภาพระหว่างบุคคล คือความเชื่อหรือค่านิยมจะเป็นตัวนำพฤติกรรมจากบุคคลหนึ่งไปยังอีกบุคคลหนึ่ง เขากล่าวว่าถ้าความเชื่อของคนหรือแนวทางที่จะบอกถึงอนาคตของคนได้ ความเชื่อนั้นจะสามารถอธิบายความคาดหวังและการกระทำของเขาได้เช่นเดียวกัน

ภาษา คือแนวของความคิด กล่าวคือ ภาษาจะเป็นสัญลักษณ์หรือสื่อของสัมพันธภาพระหว่างบุคคล

^{๖๙} ทัศนีย์ ทองสว่าง, สังคมวิทยา, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๙), หน้า ๓๐๒.

จากการศึกษาของ Heider พบว่า สัมพันธภาพระหว่างบุคคลอันมีผลต่อความรู้สึกนึกคิด และการกระทำของบุคคลนั้นขึ้นอยู่กับสิ่งต่อไปนี้^{๗๐}

- (๑) ความเข้าใจต่อบุคคลอื่น (Perceiving the Other Person)
- (๒) ความเข้าใจของบุคคลอื่น (The Other Person As perceiver)
- (๓) การวิเคราะห์พฤติกรรมหรือการกระทำ ในขณะที่มีสัมพันธภาพ (The Native analysis of Action)
- (๔) การมีผลตอบแทนในขณะที่มีสัมพันธภาพกับผู้อื่น (Desire and Pressure) คือมีความปรารถนาและความพอใจ
- (๕) สิ่งแวดล้อม (Environmental Effect) ที่มีผลต่อสัมพันธภาพระหว่างบุคคล (Relations)
- (๖) อารมณ์ ความรู้สึก หรือเจตคติ (Sentimental)
- (๗) ความคาดหวังและค่านิยม (Ought and Vale)
- (๘) การขอร้องและการบังคับที่มีผลต่อสัมพันธภาพระหว่างบุคคล (Request and Command)
- (๙) การคำนึงถึงประโยชน์และโทษ หมายถึงผลที่จะได้รับ (Benefit and Ham)
- (๑๐) การเกิดผลต่อคนส่วนใหญ่ ซึ่งมีผลต่อสัมพันธภาพระหว่างบุคคลเช่นเดียวกัน (Reaction to the Lot of the Other Person)

จากการศึกษาทฤษฎีความสัมพันธ์ของบุคคล จะเห็นได้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลนั้น มีผลต่อความรู้สึกนึกคิดและพฤติกรรมกรกระทำของแต่ละบุคคล ซึ่งระหว่างผู้สูงอายุกับเยาวชนที่ต้องมีความสัมพันธ์ระหว่างกันทำให้ความรู้สึกนึกคิดและการกระทำของกันและกันเกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งที่เป็นทางดีและทางไม่ดี ซึ่งจากทฤษฎีนี้ผู้วิจัยคิดว่าสามารถที่จะนำมาศึกษาถึงปัญหาระหว่างวัยได้

๔) ทฤษฎีการมีส่วนร่วม (Social Participation Theories)

Reeder กล่าวว่า การมีส่วนร่วมทางสังคม คือ การมีส่วนร่วมในการพบปะสังสรรค์ทางสังคม (Social Interaction) ซึ่งรวมถึงการมีส่วนร่วมของปัจเจกบุคคลและการมีส่วนร่วมของกลุ่ม

Anderson ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมทางสังคมไว้ว่า “การมีส่วนร่วมทางสังคม คือ การที่บุคคลร่วมทำกิจกรรมกับผู้อื่นในสมาคมด้วยการอาสาสมัครโดยตรงและการเข้าร่วมกิจกรรมของสมาคมก็เป็นไปด้วยความสมัครใจ”

โดยปกติแล้วการที่คนมารวมกันเพื่อทำกิจกรรมบางอย่างนั้น อาจมีแรงพลัผลักดันหรืออาจถูกบังคับให้เข้าร่วม การบังคับให้เข้าร่วมกิจกรรมไม่ถือเป็นการมีส่วนร่วมทางสังคมแนวความคิดของการมีส่วนร่วมทางสังคมนี้มีลักษณะคล้ายคลึงกับแนวความคิดของการพัฒนา

จากการศึกษาทฤษฎีการมีส่วนร่วม พบว่า การที่ผู้สูงอายุและเยาวชนมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมร่วมกันทำให้เกิดความเข้าใจซึ่งกันและกันมากขึ้น ทั้งนี้ต้องขึ้นอยู่กับความสมัครใจของแต่ละ

^{๗๐} ทัศนีย์ ทองสว่าง, สังคมวิทยา, หน้า ๓๐๔.

ฝ่ายเพราะเมื่อเกิดการบังคับให้ร่วมกิจกรรมกันอาจจะทำให้อีกฝ่ายเกิดการต่อต้านซึ่งผู้วิจัยคิดว่าการนำทฤษฎีการมีส่วนร่วมเข้ามาศึกษาจะทำให้เกิดการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างวัยได้

ดังนั้น ผู้วิจัยสรุปได้ว่า ทฤษฎีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับหลักการสร้างความสัมพันธ์ของมนุษย์นั้นประกอบด้วยทฤษฎีทัศนคติ ทฤษฎีความสอดคล้อง ทฤษฎีความสัมพันธ์ของบุคคล ทฤษฎีการมีส่วนร่วมจากแนวคิดทฤษฎีที่ได้กล่าวมานี้มีส่วนในการเสริมสร้างพฤติกรรมที่แสดงออกซึ่งกันและกันในทางที่ถูกต้อง สร้างสรรค์ ดีงามได้ ที่เรียกว่ามนุษย์สัมพันธ์ ที่ดีหรือความสัมพันธ์ที่ดีนั่นเอง

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับผู้สูงอายุ

ในส่วนนี้ผู้วิจัยได้อธิบายถึงความหมายของผู้สูงอายุ เมื่อทราบถึงความหมายจึงให้มองเห็นถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในวัยของผู้สูงอายุ และให้มองเห็นความต้องการของผู้สูงอายุว่าเมื่อเข้าถึงวัยของผู้สูงอายุย่อมที่จะมีความต้องการที่แตกต่างจากวัยรุ่น หรือวัยหนุ่มสาว และนอกจากนี้ผู้วิจัยได้นำเอาทฤษฎีการสูงอายุเข้ามาอธิบายด้วย ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๓.๑ ความหมายของผู้สูงอายุ

ในอดีตมีการใช้คำว่า “คนชรา” หรือ “คนแก่” ดังที่พจนานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของคำว่า “ชรา” ว่า “ความแก่ ความชำรุดทรุดโทรม” ซึ่งเป็นคำที่ให้ความรู้สึกในแง่ลบ ต่อมาพล.ต.ต.อรรถสิทธิ์ สิทธิสุนทร ได้บัญญัติคำว่า “ผู้สูงอายุ” (The elderly) ขึ้นครั้งแรกในประเทศไทยในการประชุมระหว่างแพทย์อาวุโสและผู้สูงอายุจากวงการต่างๆ เมื่อวันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๕ จนเป็นที่ยอมรับและใช้กันแพร่หลายมาจนทุกวันนี้ โดยมีความหมายของ “ผู้สูงอายุ” ว่า “บุคคลที่อยู่ในวัยสุดท้ายของวงจรชีวิต” ซึ่งวงจรชีวิตนั้นเริ่มตั้งแต่วัยทารก วัยเด็ก วัยหนุ่มสาว วัยผู้ใหญ่และวัยชรา^{๗๑}

ในการกำหนดเกณฑ์ผู้สูงอายุนั้น สังคมดั้งเดิมได้ใช้บทบาทที่บุคคลนั้นๆ ทาอยู่ในสังคมเป็นเกณฑ์ บทบาทเหล่านี้มักจะเป็นบทบาทที่แสดงถึงความเป็นผู้นำ มีความรับผิดชอบสูงในสังคม แต่ปัจจุบันมักจะใช้อายุเป็นเกณฑ์ การใช้อายุเป็นเกณฑ์นี้มักจะแตกต่างกันไปในสังคมของแต่ละประเทศ เช่น บางประเทศกำหนด ๕๕ ปี บางประเทศกำหนด ๖๕ ปี บางประเทศกำหนด ๗๐ ปี ซึ่งตัวเลขเหล่านี้คือเกณฑ์อายุที่ใช้เพื่อการเกษียณตัวเองออกจากการทำงานตามที่แต่ละประเทศกำหนดขึ้นไว้นั่นเอง นอกจากนี้ผู้สูงอายุ ยังหมายถึง ผู้ที่มีอายุวัดด้วยจำนวนปีตามปฏิทินของเวลาที่ได้มีชีวิตอยู่ เวลาจะเป็นเครื่องชี้หนึ่ง แต่จะจำแนกว่าจำนวนปีเท่าใดจึงจะเรียกว่าคนชราขึ้นขึ้นอยู่กับสังคมนั้น

จากความแตกต่างในการกำหนดเกณฑ์ผู้สูงอายุในแต่ละประเทศที่แตกต่างกัน ทำให้เกิดข้อตกลงเพื่อให้การกำหนดเกณฑ์มาตรฐานของวัยสูงอายุเป็นที่เข้าใจตรงกัน โดยการประชุมสมัชชาโลกว่าด้วยผู้สูงอายุ (World Assembly on Aging) ได้กำหนดให้ผู้ที่มีอายุตั้งแต่ ๖๐ ปีขึ้นไป ถือเป็น

^{๗๑} สุรกุล เจนอบรม, วิทยาการผู้สูงอายุ, (กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาการศึกษาของโรงเรียน คณะครู ศาสตร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๔).

ผู้สูงอายุ และให้ใช้เป็นมาตรฐานเดียวกันทั่วโลก สำหรับประเทศไทยได้ใช้เกณฑ์นี้เช่นกัน^{๗๒} ดังนั้น ผู้สูงอายุ หมายถึง ผู้ที่มีอายุ ๖๐ ปี หรือมากกว่าเมื่อนับตามวัย หรือหมายถึง ผู้ที่เกษียณอายุจากการทำงานเมื่อนับตามสภาพเศรษฐกิจ หรือหมายถึงผู้ที่สังคมยอมรับว่าสูงอายุจากการกำหนดของสังคม วัฒนธรรม หรือวัยสูงอายุเริ่มต้นอย่างน้อยที่สุดเมื่อเข้าสู่เยาวชน และเป็นขบวนการต่อเนื่องไปตลอดช่วงชีวิต เมื่อนับตามชีววิทยา^{๗๓} ผู้สูงอายุนั้นแบ่งออกเป็น ๓ ช่วงอายุ คือ (๑) ผู้สูงอายุ (Elderly) มีอายุระหว่าง ๖๐-๗๔ ปี (๒) คนชรา (Old) มีอายุระหว่าง ๗๕-๙๐ ปี (๓) คนชรามาก (Very Old) มีอายุ ๙๐ ปีขึ้นไป^{๗๓} การกำหนดว่าใครเป็น “ผู้สูงอายุ” นั้น ควรจะพิจารณาประกอบกันทั้ง ๓ ด้าน คือ ด้านชีวภาพ ด้านจิต และด้านสังคม สำหรับด้านชีวภาพจะคำนึงถึงการเปลี่ยนแปลงสภาพร่างกาย และความสามารถในการใช้ศักยภาพของร่างกายเป็นเกณฑ์ ทางด้านจิตนั้นจะพิจารณาจากความสามารถในการปรับตัวต่อสิ่งแวดล้อม ความสอดคล้องในการรับรู้และการจดจำการรับรู้ความรู้ใหม่ๆ การใช้เหตุผล การมองภาพพจน์ตนเองและแรงกระตุ้นในตนเอง ส่วนด้านสังคมก็จะพิจารณาจากบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบเป็นสำคัญ^{๗๔}

ผู้สูงอายุยังมีการเปลี่ยนแปลงของโมเลกุลและระบบเซลล์ในร่างกาย ส่วนนักจิตวิทยา กล่าวว่า เป็นความเปลี่ยนแปลงของแต่ละบุคคลที่เข้าสู่ความมีอายุ สำหรับนักสังคมวิทยาอธิบายว่า เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงในบทบาทและหน้าที่^{๗๕} ฮอลล์ ได้ให้ความหมายผู้สูงอายุโดยแบ่งตามวัย ดังนี้คือ (๑) การสูงอายุตามวัย (Chronological Aging) หมายถึง การสูงอายุตามปีปฏิทิน โดยนับจากปีที่เกิดเป็นต้นไป และบอกได้ทันทีว่ามีอายุนานน้อยเพียงใด (๒) การสูงอายุตามสภาพร่างกาย (Biological Aging) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงด้านสมรรถภาพและหน้าที่ของร่างกายเมื่อมีอายุมากขึ้น ดูได้จากการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายที่เกิดขึ้น ได้แก่ ผมเริ่มบางเปลี่ยนเป็นสีขาว ผิวหนังเหี่ยวย่น ตกรกระ สายตายาว ศีรษะล้าน เป็นต้น (๓) การสูงอายุตามสภาพจิตใจ (Psychological Aging) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงในหน้าที่ของการรับรู้ แนวความคิด ความจำ การเรียนรู้ เซอร์ปัญญา และลักษณะของบุคลิกภาพที่ปรากฏในระยะต่างๆ ของชีวิตแต่ละบุคคลตามอายุที่เพิ่มมากขึ้น (๔) การสูงอายุตามสภาพสังคม (Socio logical Aging) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงด้านบทบาทหน้าที่ และสถานภาพของบุคคลในระบบสังคม เช่น ครอบครัว เพื่อนฝูง ความรับผิดชอบในหน้าที่การงาน หน่วย

^{๗๒} สุรกุล เจนอรรถ, **วิสัยทัศน์ผู้สูงอายุและการศึกษาระบบสาหรับผู้สูงอายุ**, (กรุงเทพมหานคร: นิชนแอตเวอร์ไทซิงกรุ๊ป, ๒๕๔๑), หน้า ๖.

^{๗๓} องค์การอนามัยโลก, อังโน วิภาพร สิทธิศาสตร์ และสุชาดา สนวนุ่ม, “พฤติกรรมส่งเสริมสุขภาพของผู้สูงอายุในชุมชน เขตความรับผิดชอบของ สถานีอนามัยบ้านเสาหิน ตำบลวัดพริก อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก”, **รายงานการวิจัย**, (วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี พุทธชินราช, ๒๕๕๐), หน้า ๗.

^{๗๔} เบอร์เรน, อังโน ปิยะนุช แก้วเรือง และอันพามร์ ศิริโต, ความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อด้านสุขภาพกับพฤติกรรมดูแลสุขภาพตนเองของผู้สูงอายุ ในชมรมดอกคำวน ตำบลคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี, (นครปฐม: มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม, ๒๕๕๐), หน้า ๑๐.

^{๗๕} Grees and Bahr อังโน สุริย์พร ตรียาอุฒิวิทย์, **ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเกิดอุบัติเหตุในบ้านของผู้สูงอายุในชุมชนย่อยเขตเทศบาลเมืองนครปฐม**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๔), หน้า ๒๕.

ราชการ เอกชน สโมสร และอื่นๆ^{๗๖} อย่างไรก็ตาม แนวคิดตามแนวพุทธศาสตร์ ได้ให้ความหมายของผู้สูงอายุที่แตกต่างกับทางโลก โดยยึดตามความจริงของธรรมชาติหรือสัจธรรม ดังในปฏิจลสมุปปาทกล่าวถึง ชราว่า หมายถึง ความแปรปรวนเปลี่ยนแปลงของสังขาร (สิ่งปรุงแต่ง) ดังนั้น ชรา จึงหมายถึง ความแปรปรวนหรือวนเวียนอยู่ในทุกข์หรือกองทุกข์^{๗๗}

สรุปได้ว่า ผู้สูงอายุโดยทั่วไปกำหนดตามช่วงของอายุ เป็นการเปลี่ยนแปลงจากวัยหนึ่งไปสู่อีกรวัยหนึ่ง ซึ่งเกิดจากการเปลี่ยนแปลงของโมเลกุลและเซลล์ในร่างกาย นอกจากนี้ผู้สูงอายุยังหมายถึงการเปลี่ยนแปลงทางจิตใจและสังคมด้วย คือมีความคิด ความจำเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม และมีบทบาทหน้าที่ทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป

๒.๓.๒ ปัญหาและความต้องการของผู้สูงอายุ

ผู้สูงอายุมีมากมายและหลากหลาย ซึ่งล้วนแต่เป็นประโยชน์แก่ส่วนรวมทั้งสิ้น ยิ่งถ้ามีการรวมกลุ่มผู้สูงอายุอย่างเข้มแข็งแล้ว ยิ่งจะก่อให้เกิดการสร้างสรรค์สังคมอย่างกว้างขวางมากขึ้น อย่างไรก็ตาม ผู้สูงอายุจำเป็นที่จะต้องได้รับการดูแล เอาใจใส่และเรียนรู้ที่จะพัฒนาตนเองทั้งด้านร่างกายและจิตใจไปพร้อมๆ กันเพื่อให้มีอายุยืนยาวและมีความสุขในการดำเนินชีวิต ซึ่งแต่ละคนต่างมีปัญหาและความต้องการที่แตกต่างกัน ดังจะได้กล่าวในหัวข้อต่อไป

๑) ปัญหาของผู้สูงอายุ

ปัญหาของผู้สูงอายุมีมากมายหลายด้าน สรุปรวบรวมได้ดังนี้^{๗๘}

๑. ปัญหาด้านสุขภาพร่างกายที่เสื่อมถอยและความพิการ รัฐจำเป็นต้องให้ผู้สูงอายุได้รับความรู้ในการดูแลตนเอง และรัฐต้องเตรียมการในการป้องกันและรักษา

๒. ปัญหาด้านเศรษฐกิจ การเกษียณอายุและสภาพร่างกายที่ทรุดโทรมลง มีผลกระทบในด้านลบกับอาชีพและการหารายได้ ดังนั้นผู้สูงอายุจำนวนมากต้องพึ่งพาอาศัยบุตรหลานหรือญาติพี่น้อง โดยเฉพาะผู้สูงอายุสตรีที่มีแนวโน้มการเป็นหม้ายและการหย่าร้าง ทำให้ต้องดำรงชีวิตตามลำพังและเป็นภาระผู้อื่นต่อไป

๓. ปัญหาด้านจิตใจและการปรับตัว เกิดจากสาเหตุสำคัญ ดังต่อไปนี้

๓.๑ สาเหตุจากการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายทั้งจากสมองหรือต่อมไร้ท่อ มีผลโดยตรงต่อจิตใจ และร่างกายอ่อนแอหรือมีโรคภัย ทำให้ผู้สูงอายุคิดว่าตนเองเป็นภาระแก่ผู้อื่น

๓.๒ สาเหตุจากการเปลี่ยนแปลงการที่มีภาระหน้าที่และความรับผิดชอบลดลงหรือการเกษียณการทำงาน ทำให้ผู้สูงอายุไม่สามารถปรับตัวได้และมองตนเองเป็นคนไร้ค่า

^{๗๖} Hall, อังโน สุทธินันท์ น้าเพชร, “พฤติกรรมและการดูแลตนเองของผู้ป่วยเบาหวาน: ศึกษากรณีจังหวัดเพชรบุรี”, *ภาคนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: สถาบันพัฒนบัณฑิตบริหารศาสตร์, ๒๕๔๓).

^{๗๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, หน้า ๒๔๔.

^{๗๘} สุมาลี สังข์ศรี, *การศึกษานอกโรงเรียนสำหรับผู้สูงอายุโดยประยุกต์ใช้วิธีการศึกษาทางไกล*, (กรุงเทพมหานคร: ๙๑๑๙ เทคนิควินิตั้ง, ๒๕๔๐), หน้า ๑๖-๒๐.

๓.๓ สาเหตุจากครอบครัว ในสภาพสังคมเศรษฐกิจปัจจุบัน บุตรหลานอาจจะต้องแยกครอบครัวหรือแยกไปประกอบอาชีพการงานที่อื่น ทำให้ผู้สูงอายุจึงรู้สึกเหงา ถูกทอดทิ้งและรู้สึกไม่ปลอดภัยทั้งชีวิตและทรัพย์สินทั้งในสังคมชนบทและในเมือง

๓.๔ สาเหตุจากสภาพสังคม ในสภาพแวดล้อมทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้บทบาทที่ปรึกษาให้คนหนุ่มสาวของผู้สูงอายุดูเหมือนว่าจะถูกลดลงไปบ้าง ทำให้ผู้สูงอายุรู้สึกว่าตนเองหมดความสำคัญ

๔. ปัญหาความรู้ในกลุ่มผู้สูงอายุที่มีพื้นฐานการศึกษาต่ำหรือไม่มีโอกาสได้รับความรู้เพิ่มเติม ทำให้ไม่ได้รับข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตประจำวัน จากการสำรวจสภาพของผู้สูงอายุในประเทศไทยโดยหน่วยงานต่าง ๆ และนักวิจัยหลายท่านพบว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ของประเทศไม่ได้รับการศึกษาหรือได้รับการศึกษาน้อย ทำให้ไม่ได้รับข่าวสารข้อมูลและการบริการทางการแพทย์และสาธารณสุข เช่น ข้อมูลด้านสุขภาพ ด้านอาชีพ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะเกิดอุปสรรคต่อการแสวงหาความรู้ข่าวสารข้อมูลเพิ่มเติม รวมทั้งเกิดปัญหาเชื่อมโยงและก่อให้เกิดปัญหาด้านอื่น ๆ อีกมากมาย

๕. ปัญหาการขาดบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับวิทยาการผู้สูงอายุ ทำให้ขาดการดูแลผู้สูงอายุที่ถูกต้องทั้งทางร่างกายและจิตใจ และขาดผู้เข้าใจปัญหาและความต้องการของผู้สูงอายุอย่างแท้จริง ส่งผลให้เกิดปัญหาผู้สูงอายุในหลายๆ ด้านต่อไป ภาครัฐและเอกชนควรส่งเสริมในการเผยแพร่ความรู้ทั้งการเรียนการสอนในระดับอุดมศึกษาและการจัดฝึกอบรมให้ความรู้ดังกล่าวอย่างกว้างขวาง

จากปัญหาของผู้สูงอายุดังกล่าวข้างต้นที่มีอยู่รอบด้านโดยเฉพาะจิตใจเป็นอีกปัญหาใหญ่ ปัญหาหนึ่งที่ผู้สูงอายุประสบอยู่ เกี่ยวกับสาเหตุและปัญหาทางด้านจิตใจของผู้สูงอายุ เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านต่าง ๆ ของผู้สูงอายุทั้งทางร่างกาย จิตใจ และสังคมที่มีความสัมพันธ์กันอันส่งผลต่อปัญหาทางด้านจิตใจ ทั้งนี้การเปลี่ยนแปลงทางร่างกายไปในทางที่เสื่อมถอยทำให้ต้องอาศัยผู้อื่นและส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านลบจิตใจ และความสูญเสียอันเนื่องมาจากบุคคลอื่นเป็นที่รักต้องตายจากหรือแยกย้ายไปอยู่ที่อื่น การต้องออกจากงานที่หาประจำ ทำให้ขาดเพื่อน ขาดความผูกพันที่เคยมีต่อสังคม การขาดรายได้จากงานที่เคยทำ และการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ต้องพบกับบทบาทใหม่จากเดิมที่เคยมีบทบาทเป็นผู้นำ ทำให้กลายเป็นผู้พึ่งพิงอาศัย การที่ผู้สูงอายุต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เป็นผลทำให้ผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีปัญหาทางด้านจิตใจตามมา การเรียนรู้ในการปรับตัวและการเตรียมตัวรับมือกับการเปลี่ยนแปลงจึงเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ผู้สูงอายุมีศักยภาพที่จะเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงได้เป็นอย่างดี

๒) ความต้องการของผู้สูงอายุ

ความต้องการของมนุษย์มีหลายระดับ เริ่มตั้งแต่ระดับต่ำสุดจนไปถึงระดับสูงสุด หรือจากความต้องการทางด้านกายภาพไปจนถึงความต้องการทางด้านจิตใจ สรุปได้ดังนี้^{๗๙}

๑. ความต้องการด้านเศรษฐกิจ รวมทั้งความช่วยเหลือทางการเงินจากบุตรหลานหรือรัฐบาล

๒. ความต้องการด้านที่อยู่อาศัย

๓. ความต้องการด้านสุขภาพอนามัย รวมทั้งการเอาใจใส่ของบุตรหลานและบริการของภาครัฐ

๔. ความต้องการด้านการงาน ทำให้เพิ่มรายได้และเป็นการใช้เวลาให้เกิดประโยชน์ เพื่อป้องกันความเบื่อหน่าย รวมทั้งได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและเป็นการแสดงความสามารถให้คนอื่นยอมรับและเคารพนับถือ

๕. ความต้องการความรัก ความเอาใจใส่และความเคารพจากบุคคลในครอบครัว

๖. ความต้องการด้านการศึกษา เพื่อจะได้รับความรู้เพิ่มเติมในการดำรงชีวิตที่เหมาะสม ส่งผลให้ได้รับการพัฒนาตนทั้งด้านเศรษฐกิจ สุขภาพอนามัย การทำงาน รวมทั้งได้รับการยอมรับและความเคารพจากบุคคลอื่นในสังคม

นอกจากนั้น จากงานวิจัยพบว่ากิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ผู้สูงอายุต้องการให้จัด แบ่งได้เป็น ๔ ประเภท ดังนี้^{๘๐}

๑. กิจกรรมด้านสุขภาพอนามัยทางกายและใจ ได้แก่ กิจกรรมให้ความรู้ในการเตรียมตัวเข้าสู่วัยสูงอายุ กิจกรรมนันทนาการต่างๆ การจัดคลินิกสุขภาพเคลื่อนที่ การจัดรายการวิทยุ โทรทัศน์ เพื่อสุขภาพ กิจกรรมทางศาสนา กิจกรรมการให้คำปรึกษาเป็นกลุ่ม กิจกรรมงานวันเกิดสำหรับผู้สูงอายุ

๒. กิจกรรมด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ กิจกรรมการอบรมวิชาชีพที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุ โดยมีบทบาททั้งเป็นผู้ถ่ายทอดและผู้รับความรู้ กิจกรรมให้คำปรึกษาเรื่องค่าใช้จ่าย การจัดตั้งกองทุนผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์ในรูปแบบร้านค้าบริการจำหน่ายสินค้าราคาถูกโดยให้ผู้สูงอายุเป็นผู้ผลิตและจำหน่าย กิจกรรมจัดกลุ่มสนใจ ฝึกสอนอาชีพตามความสนใจ

๓. กิจกรรมด้านการศึกษา ได้แก่ กิจกรรมการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อยกระดับมาตรฐานชีวิตของตนเองโดยอาจจัดในรูปแบบการศึกษาต่อเนื่อง

๔. กิจกรรมด้านครอบครัวและสังคม ได้แก่ กิจกรรมเสริมบทบาทผู้สูงอายุ เช่น ชมรมงานฝีมือศิลปะ ชมรมพระพุทธศาสนาโดยจัดให้มีการสวดมนต์ บรรยายธรรม ฝึกสมาธิ ชมรมนาฏศิลป์

^{๗๙} สุรกุล เจนอบรม, “การเตรียมบุคลากรทางด้านผู้สูงอายุ: ทางเลือกใหม่ของการศึกษานอกระบบโรงเรียนในสถาบันอุดมศึกษา”, วารสารครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๑๖, ๔ (เมษายน - มิถุนายน ๒๕๓๑): ๑๕๔ - ๑๖๐.

^{๘๐} กรมการศึกษานอกโรงเรียน, เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง แนวทางการจัดการศึกษานอกโรงเรียนสำหรับผู้สูงอายุ, ๒๕๔๒, (อัสสัมชัญ)

ดนตรีไทย กิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ เช่น กิจกรรมอาสาสมัครช่วยงานในห้องสมุดโรงพยาบาล และกิจกรรมอาสาเมตตาธรรม กิจกรรมให้ความรู้และสร้างความสัมพันธ์ระหว่างวัย กิจกรรมนันทนาการ และการส่งเสริมการกีฬาให้เหมาะสมกับวัย

จากแนวคิดความต้องการดังกล่าวข้างต้นแสดงให้เห็นว่าผู้สูงอายุย่อมมีความต้องการเหมือนกับคนวัยอื่น ๆ ได้แก่ ต้องการความสุขสบาย ความมั่นคง มีรายได้ที่เพียงพอ ได้รับความอบอุ่นทางใจ ปลอดภัยจากความเจ็บป่วยพิการผู้สูงอายุมีความต้องการพัฒนาคุณภาพชีวิตในหลายประเด็น ได้แก่ ต้องการให้รัฐเป็นผู้จ่ายเงินยังชีพเพื่อการดำเนินชีวิต ต้องการมีรายได้สำหรับใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน ต้องการรับบริการรักษาโรคฟรี มีสวัสดิการในการเดินทาง การรับความรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพ โรคประจำตัว การออกกำลังกาย การพักผ่อน การยอมรับ การเอาใจใส่เลี้ยงดู การเห็นคุณค่าของผู้สูงอายุ การจัดตั้งศูนย์บริการทางสังคมของผู้สูงอายุในชุมชน และต้องการบริการบ้านพักแก่ผู้สูงอายุ

ดังนั้นบุคคลที่เข้าสู่วัยสูงอายุหรือกำลังจะเข้าสู่วัยนี้ ควรจะได้ตระหนักถึง ความจริงต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นและเตรียมตัวเตรียมใจเพื่อรับสภาพดังกล่าวพร้อมทั้งพิจารณาหาวิธีดำเนินชีวิตที่เหมาะสมเพื่อช่วยให้ชีวิตในบ้านปลายมีความสุขและมีคุณค่า สร้างประโยชน์ให้เกิดแก่สังคม เป็นแบบอย่างที่ดี ส่วนลูกหลานควรมีความเข้าใจบุคคลที่อยู่ในวัยสูงอายุ ช่วยเหลือ และดูแลเอาใจใส่ ซึ่งจะทำให้ผู้สูงอายุมีความสุขมากขึ้น

จากที่ได้กล่าวมาข้างต้น พบว่า ปัญหาต่างๆ ของผู้สูงอายุมีมากมายหลายด้าน แต่ยังมีการละเลยปัญหาทางด้านจิตใจ และความต้องการของผู้สูงอายุก็มีหลายด้านเช่นกัน ซึ่งมักเป็นความต้องการพื้นฐานเหมือนบุคคลในวัยอื่นๆ อันได้แก่ ที่อยู่อาศัย สุขภาพร่างกาย การพึ่งตนได้ทางเศรษฐกิจ ความสัมพันธ์ในสังคมที่ดี โดยมีปัจจัยที่เกี่ยวข้องหลายประการ เช่น ด้านเศรษฐกิจ ด้านความตระหนักถึงความสำคัญในการเปลี่ยนแปลง

๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับเยาวชน

แนวคิดเกี่ยวกับเยาวชน ที่ได้นำเสนอในส่วนนี้ผู้วิจัยจะได้อธิบายถึงความหมาย และพัฒนาการโดยทั่วไปของเยาวชน ซึ่งผู้วิจัยจะได้อธิบายโดยละเอียดดังนี้

๒.๔.๑ ความหมายของเยาวชน

เยาวชน คือ บุคคลซึ่งอยู่ในวัยที่พ้นจากความเป็นเด็ก ก้าวเข้าเยาวชน โดยมีอวัยวะหลายส่วนของร่างกายที่เป็นสิ่งบ่งบอก ซึ่งโดยมากจะเริ่มต้นความเปลี่ยนแปลงในระหว่างอายุ ๑๒-๑๕ ปี นอกจากนี้ใน ใน พ.ร.บ. เยาวชนฯ ได้ให้ความหมายว่า “เยาวชน” หมายความว่า บุคคลซึ่งมีอายุตั้งแต่สิบแปดปีบริบูรณ์ถึงยี่สิบห้าปี บริบูรณ์^{๔๑} วัยแรกรุ่น คือ ระยะเวลาประมาณ ๑๒-๑๕ ปี คำว่า วัยแรกรุ่น แปลจากศัพท์ภาษาอังกฤษว่า “Puberty” มีรากศัพท์มาจากภาษาละติน คือ “Puberta”

^{๔๑} พระราชบัญญัติส่งเสริมการพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๐ และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๖๐, (เอกสารอรรถาธิบาย), หน้า ๑.

ซึ่งหมายถึง การเติบโตเป็นหนุ่มสาว เปลี่ยนสภาวะทางร่างกายจากความเป็นเด็กชายเด็กหญิง ร่างกายเติบโตเป็นผู้ใหญ่เกือบเต็มที่ทุกส่วน ลักษณะช่วงนี้เป็นช่วงเปลี่ยนวัยของชีวิตทางด้านร่างกาย การเปลี่ยนแปลงทางกายของเด็กเยาวชนเป็นต้นเหตุให้มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านอื่น ๆ ตามมา เช่น ด้านอารมณ์ ลักษณะสัมพันธภาพกับผู้อื่น สมรรถภาพทางสมอง ค่านิยม ทศนคติ ความนึกคิด เกี่ยวกับตนเอง เป็นต้น^{๘๒}

๒.๔.๒ พัฒนาการโดยทั่วไปของเยาวชน

เยาวชนเป็นวัยที่สิ้นสุดของการเป็นเด็ก เป็นวัยกึ่งกลางของความเป็นเด็กกับผู้ใหญ่ เยาวชนจึงอยู่ในช่วงวัยหัวเลี้ยวหัวต่อของชีวิต ที่จะต้องปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างมากในทุก ๆ ด้าน ทั้งทางร่างกาย อารมณ์ จิตใจและสังคม ดังนั้น การเข้าใจถึงธรรมชาติของเยาวชนจึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง พัฒนาการโดยทั่วไปของเยาวชนมีดังนี้^{๘๓}

๑. พัฒนาการด้านอารมณ์ที่เกี่ยวกับความรัก และความต้องการทางเพศเพิ่มมากขึ้นมีการเปลี่ยนแปลงที่เห็นชัดทั้งทางด้านร่างกาย และจิตใจ ต้องการและให้ความสนใจเรื่องเพื่อนต่างเพศ ในช่วงนี้จำเป็นอย่างยิ่งที่พ่อแม่ผู้ปกครองหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับเด็กเยาวชนควรจะต้องเข้าใจและโอ้อ่อนผ่อนตาม

๒. พัฒนาความเข้าใจเกี่ยวกับตนเองเพิ่มขึ้น เริ่มรู้จักที่จะปกป้องตนเอง

๓. แยกตัวเองเมื่อถูกขัดขวางหรือไม่ได้รับความสนใจจากผู้ใหญ่หรือบุคคลรอบข้างให้ความสำคัญกับตนเองในทำนองหลงตัวเอง

๔. เริ่มการเลียนแบบเพื่อทดแทนสิ่งที่ตนเองขาดไปหรือเพื่อหาคำตอบให้ตนเองความต้องการของเยาวชน

ความต้องการเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำรงชีวิต ความต้องการเกิดขึ้นเมื่อร่างกายขาดความสมดุล การขาดความสมดุลทำให้ร่างกายเกิดความเครียด ความไม่มีความสุข ดังนั้นร่างกายจึงต้องมีการกระทำเกิดขึ้น เพื่อให้ร่างกายกลับสู่สภาพสมดุลดังเดิม ซึ่งในแต่ละช่วงวัยของอายุมี

ความต้องการที่แตกต่างกันออกไปตามแต่ละพัฒนาการ ในช่วงเยาวชนมีความต้องการที่เด่นชัดดังต่อไปนี้^{๘๔}

๑. ความต้องการเป็นอิสระ เป็นตัวของตัวเอง ไม่ต้องการอยู่ใต้คำสั่ง คำบังคับบัญชาของผู้ใดโดยเฉพาะบุคคลที่มีอำนาจหรือสูงวัยกว่า รวมทั้งพ่อแม่ เพราะเด็กเยาวชนเชื่อว่าลักษณะที่เป็นเครื่องหมายของความเป็นผู้ใหญ่ คือ ความเป็นอิสระจากผู้ที่มีอำนาจเหนือตน

๒. ต้องการมีตำแหน่ง รวมทั้งต้องการความสนับสนุนทั้งจากผู้ใหญ่และเพื่อนร่วมรุ่น

^{๘๒} ศรีเรือน แก้วกังวาน, ลักษณะบุคลิกภาพของนักศึกษาไทย ๖ สาขาอาชีพ จากการชีวิตของ Myers Briggs Type Indicator (MBIT), (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๓๓๐.

^{๘๓} โสภา ขลิมนันท์, บุคลิกภาพและพัฒนาการ: แนวโน้มพฤติกรรมปกติและการมีพฤติกรรมเบี่ยงเบน, (กรุงเทพมหานคร: โอเอสพริ้นติ้งเฮาส์, ๒๕๓๖), หน้า ๑๑๒.

^{๘๔} ศรีเรือน แก้วกังวาน, ลักษณะบุคลิกภาพของนักศึกษาไทย ๖ สาขาอาชีพ จากการชีวิตของ Myers Briggs Type Indicator (MBIT), หน้า ๓๖๐-๓๖๐,

๓. ต้องการแสวงหาประสบการณ์แปลก ๆ ใหม่ ๆ รวมทั้งความท้าทายตื่นเต้น กลียด ความจำเจซ้ำซาก ขอบตลอม ยิ่งถูกห้ามยิ่งอยากทดลอง ฉะนั้น ระบายนี้ เด็กเยาวชนไม่ว่าที่ไหนสมัยใด มักชอบฝ่าฝืนกฎระเบียบต่าง ๆ เด็กบางคนชอบลองสิ่งที่มีผิด ๆ ต่อต้านกฎเกณฑ์ของสังคมและสถาบัน เพื่อจะดูว่าผลที่ตามมาจะเป็นอย่างไร หรือบางคนอยากลองเพื่อประชดชีวิต

๔. ความต้องการรวมพวกพ้อง มีกลุ่มก้อน เป็นความต้องการค่อนข้างสูงเพราะการรวมพวกพ้องเป็นวิถีทางให้เด็กได้รับสนองความต้องการหลายประการ เช่น ความรู้สึกอบอุ่นใจการได้รับการยกย่อง ความรู้สึกว่ามีผู้ที่เข้าใจตน ร่วมทุกข์ร่วมสุขกับตน

๕. ต้องการความรู้สึกมั่นคง อบอุ่น และปลอดภัย เพราะเด็กมีอารมณ์หวั่นไหวง่าย เปลี่ยนแปลงง่าย สับสนและลังเลง่าย เด็กจึงมีความต้องการเช่นนี้ค่อนข้างสูง

๖. ความต้องการความถูกต้อง ความยุติธรรม เยาวชนถือว่าความยุติธรรมเป็นลักษณะหนึ่งของความเป็นผู้ใหญ่ เด็กจึงให้ความสำคัญอย่างจริงจัง ต่อความถูกต้อง ยุติธรรมตามทัศนะของตนเอง เป็นอย่างยิ่ง และอยากทำอะไรหลาย ๆ อย่าง เพื่อเรียกร้องความยุติธรรมทั้งในแง่ส่วนบุคคลและสังคม

๗. ต้องการความงดงามทางร่างกาย ไม่ว่าเยาวชนชายหรือหญิงต้องการให้คนรู้สึกชื่นชมเกี่ยวกับลักษณะของตนตามเพศของตนทั้งสิ้น เพราะคิดว่าความงามทางกายเป็นแรงจูงใจให้เข้ากลุ่มได้ง่าย เป็นที่ยอมรับของสังคม และดึงดูดใจเพศตรงข้ามความต้องการเมื่อเกิดขึ้นกับผู้ใดแล้วหากไม่ได้รับการตอบสนองก็จะเกิดปัญหา ดังนั้น การที่จะส่งเสริมความต้องการของเยาวชนได้ควรทำความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติของเยาวชนและให้คำปรึกษาเกี่ยวกับปัญหาชีวิตหรือปัญหาต่าง ๆ ตามที่เยาวชนต้องการรู้ และแนะแนวทางในการดำเนินชีวิตเพื่อที่จะช่วยให้เยาวชนอยู่ร่วมกับคนอื่นในสังคมได้อย่างเหมาะสม

จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับเยาวชนพบว่า เยาวชนในเขตตำบลขอนแก่น จะอยู่ในช่วงของการรู้จักตนเอง และการไม่รู้จักตนเอง ซึ่งในช่วงวัยนี้จะถือว่าการเปลี่ยนแปลงจากเด็กเข้าสู่เยาวชนเปลี่ยนแปลงจากระดับประถมเข้าสู่ระดับมัธยม เปลี่ยนแปลงจากการที่เคยให้ความสำคัญกับพ่อแม่ กลายเป็นพ่อแม่ไม่สามารถมีอิทธิพลเหนือเขาได้ เพราะเด็กเยาวชนจะเริ่มมีความคิดที่เปิดกว้างสำหรับสิ่งใหม่ จะเลียนแบบคนที่มีสภาพคล้ายกับตัวเอง นั่นคือเพื่อน ในช่วงวัยนี้เยาวชนกำลังค้นหาเอกลักษณ์ที่เหมาะสมสำหรับตัวเอง หากเยาวชนได้มีโอกาสทดลองทำกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อหาประสบการณ์ด้วยตัวของเขาเอง โดยที่พ่อแม่มีท่าทีที่แสดงการเป็นเพื่อนที่เข้าใจ พร้อมจะรับฟังความต้องการของเขา ก็จะทำให้เยาวชนสามารถค้นหาเอกลักษณ์ที่เหมาะสมสำหรับเขาได้ ส่งผลให้เยาวชนรู้จักการเห็นคุณค่าในตนเอง ตรงกันข้ามหากเยาวชนไม่ได้รับการเปิดโอกาสในการค้นหาเอกลักษณ์ของตนเอง ก็จะทำให้เกิดปัญหาไม่สามารถพัฒนาด้านตนเองได้ขาดการยอมรับในตนเอง ขาดการเห็นคุณค่าในตนเอง ส่งผลต่อการแสดงพฤติกรรมในด้านลบต่อตนเอง เช่น ไม่มั่นใจในความสามารถของตนเองจึงต้องเสพยาเพื่อกระตุ้นร่างกาย หรือเสพยาเพื่อให้กลุ่มเพื่อนยอมรับตนเอง

๒.๕ บริบทสภาพพื้นที่วิจัย

เดิมตำบลขอนแก่น มีหมู่บ้านในการปกครอง ๑๖ หมู่บ้าน เมื่อปี ๒๕๒๘ ได้แยกพื้นที่การปกครองออกเป็น ๒ ตำบล คือ ตำบลขอนแก่นและตำบลเมืองเปือย (อยู่ในเขตอำเภอศรีสมเด็จ) ปัจจุบันอยู่ในเขตการปกครองของอำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด ตำบลขอนแก่นมีเขตการปกครองทั้งหมด ๑๔ หมู่บ้าน มีจำนวนหมู่บ้านในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลขอนแก่นทั้ง ๑๔ หมู่บ้าน และมีจำนวนประชากร ทั้งหมด ๗,๓๑๑ คน จำนวนครัวเรือนทั้งหมด ๒,๓๓๖ ครัวเรือน^{๘๕} อาชีพหลัก ทำนา อาชีพเสริม เลี้ยงสัตว์

มีพื้นที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของอำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด ห่างจากที่ว่าการอำเภอเมืองร้อยเอ็ด ประมาณ ๕ กม.

ทิศเหนือ ติดกับ ตำบลดงลาน อ.เมือง จ.ร้อยเอ็ด

ทิศใต้ ติดกับ ตำบลสะอาดสมบูรณ์ อ.เมือง จ.ร้อยเอ็ด

ทิศตะวันออก ติดกับ ตำบลรอบเมือง และตำบลดงลาน อ.เมือง จ.ร้อยเอ็ด

ทิศตะวันตก ติดกับ ตำบลเมือง และ ตำบลหนองใหญ่ อ.ศรีสมเด็จ จ.ร้อยเอ็ด

มีไฟฟ้า โทรศัพท์สาธารณะ ครอบคลุมหมู่บ้าน น้ำประปา ร้อยละ ๘๕ ของจำนวนหมู่บ้าน

๒.๖ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๖.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

(ก) เอกสารที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมในการสร้างความสัมพันธ์

พระราชวรมุณี (ประยุทธ์ ปยุตโต) ได้กล่าวไว้ในหนังสือพุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความว่า จริยธรรมตามหลักพุทธศาสนา หมายถึง หลักความประพฤติ หลักการดำเนินชีวิต หรือ หลักการครองชีวิต คือ มรรคหรือมัชฌิมาปฏิปทา ซึ่งเป็นหลักคำสอนเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตที่ดั่งงาม ชีวิตที่ถูกต้องสมบูรณ์ของมนุษย์ ที่จะนำไปสู่จุดหมายคือความดับทุกข์ หรือความสิ้นสุดปัญหา อยู่อย่างเป็นอิสระไร้ทุกข์ จริยธรรมเป็นหลักครอบคลุมความประพฤติทางด้านศีลธรรม หรือการทำจิตใจให้มีความสุข วิธีสร้างสุขภาพจิต การฝึกจิต บำเพ็ญสมาธิภาวนา การเจริญวิปัสสนา ความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัว การอยู่ร่วมกันด้วยดีในสังคม การไปเป็นอุบาสกจากศีลที่วัดตลอดจนการเป็นภิกษุไปบำเพ็ญธรรมในป่า ซึ่งพุทธธรรม ๑ ว่าจริยธรรมเป็นเครื่องมือฝึกปรือคุณธรรม ทั้งทางกาย วาจา และจิตใจ หรือมองในแง่ไตรสิกขา คือการศึกษา ๓ ประการ อันได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา จริยธรรมตามความหมายนี้ มิใช่ข้อปฏิบัติที่จะวางกำหนดวันขึ้นได้ตามความพอใจของผู้มีอำนาจใด ๆ และมีใช้หลักการที่สักระยะยึดถือปฏิบัติตาม ๆ กันไป จริยธรรมที่แท้จะเกิดขึ้นไม่ได้ ถ้าไม่อิงอาศัยความรู้แจ้ง

^{๘๕} ข้อมูล ณ. มกราคม ๒๕๖๒, สำนักทะเบียนอำเภอเมืองร้อยเอ็ด.

สัจธรรม และจริยธรรมที่แท้นั้นแม้จะเกิดขึ้นแล้วก็จะประพจน์ให้สำเร็จผลไม่ได้ ถ้าไม่สัมพันธ์กับความรู้จักความเข้าใจสัจธรรม^{๘๖}

พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตโต) ในหนังสือ“ชวนคิดพินิจธรรม” ในตอนหนึ่งของหนังสือเล่มนี้ได้กล่าวไว้ว่า... ได้มีคฤศณะกต คือโชควิเศษในการเดินทาง คนทั่วไปจะต้องอาศัยหลักพุทธธรรมเป็นจุดเริ่มต้น ที่จะชักนำเข้าสู่ทางชีวิต ก่อนที่เราจะเข้าเดินในมรรค คือเข้าสู่ข้อปฏิบัติที่ถูกต้องที่จะนำไปสู่จุดหมายของพระพุทธศาสนาได้นั้น ตามปกติก็จะต้องมีสื่อที่ชักนำเข้ามา ความมีหลักพุทธธรรมนี้แหละเป็นตัวนำที่สำคัญ เพราะว่า เมื่อมีหลักพุทธธรรม มีผู้ที่ชี้แนะนำทางที่ถูกต้องแล้วก็จะทำให้บุคคลเริ่มรู้จักมีความเข้าใจหรือเห็นทางที่ถูกต้อง คือ สัมมาทิฐิ ซึ่งจะพาเดินไปสู่เป้าหมายได้สะดวก ถ้าไม่มีหลักพุทธธรรมก็มองไม่เห็นไม่รู้แม้กระทั่งว่าทางเดินอยู่ที่ไหน ก็เลยดำเนินชีวิตผิดพลาด เหมือนวนเวียนอยู่ในป่า หลงไปหลงมา บางทีตลอดชีวิตก็ไม่ได้เข้าสู่ทางที่ถูกต้องหลักพุทธธรรมนั้นเหมือนกับเป็นผู้ที่รู้ทาง เพราะเคยเดินทางนั้นมาแล้ว หรืออย่างน้อยก็เคยผ่านรู้ว่าทางอยู่ตรงไหนและจะไปอย่างไร ทำให้สามารถชี้แนะและชักนำเข้าสู่ทางได้^{๘๗}

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสน์ วาสโน) ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับสังคหัตถ์ ๔ ไว้ในหนังสือสังคหัตถ์ ๔ ว่า เมื่อทุกคนต่างประพจน์สังคหัตถ์ทั่วถึงกันแล้ว อย่าว่าแต่เฉพาะคน เฉพาะครอบครัว จะรักใคร่นับถืออยู่เป็นสุขสบายเลย ถึงคนทั้งหมู่บ้าน ทั้งเมือง ทั้งประเทศ ทั้งโลก ก็ต้องอยู่เป็นสุขสบายตลอดไปเหมือนกัน เพราะฉะนั้นท่านจึงว่าสังคหัตถ์ทั้ง ๔ อย่าง เป็นคุณสำหรับยึดเหนี่ยวน้ำใจผู้อื่นให้รักใคร่นับถือ ช่วยเหลือกัน อย่างวิเศษแท้^{๘๘}

มุกดา บุญทศ ได้เรียบเรียง “พุทธธรรมนำสุข” มีตอนหนึ่งที่ผู้เรียบเรียงได้กล่าวถึงหลักพุทธธรรมว่าหลักพุทธธรรม คือ เพื่อนที่ดี มีความปรารถนาดีต่อกัน มีมิตรจิตต่อกัน เป็นบุคคลที่ช่วยชี้แนะแนวทาง ตลอดจนแนะนำสั่งสอน ชักนำให้เราดำเนินชีวิตที่เที่ยงาม ให้ประสบผลดีมีความสุข มีความเจริญก้าวหน้า แม้จะต่างวัย ต่างฐานะ ต่างอาชีพก็ตาม ใครมีหลักพุทธธรรม มีมิตรแท้ ประดุจมีเพชรเม็ดงาม มีเพชรน้ำหนึ่งอยู่ในมือ ต้องรักษาหลักพุทธธรรมคนนั้นไว้ให้ดี อย่าให้หลุดมือเราไปได้ หากท่านไม่รักษาไว้ มิตรเทียมจะเข้ามาแทนที่^{๘๙}

เสฐียร พันธงชัย ได้กล่าวไว้ในหนังสือศาสนาเปรียบเทียบส่วนของคุณสมบัติของพรหมณ์ข้อ ๓) สรลดา มีความซื่อตรง พุดตรง ทำตรง ไม่คล้อยตามเมื่อทำความชั่ว มีอภิสัทธิเป็นต้น ข้อ ๑๑) สัตยะ มีความเห็นอันสุจริตไม่คิดทรยศใคร ได้แก่มีความซื่อตรงต่อบุคคลที่ตนเข้าไปเสพ และได้กล่าวถึง

^{๘๖} พระราชวรมุนี (ป.อ. ปยุตโต). **พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ**, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๕๙๑ – ๕๙๓.

^{๘๗} พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตโต), **ชวนคิด พินิจธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๓๔.

^{๘๘} สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสน์ วาสโน), **สังคหัตถ์ ๔**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๕๓.

^{๘๙} มุกดา บุญทศ, **พุทธธรรมนำสุข**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร:ธรรมสภา, ๒๕๕๑), หน้า ๒๕.

หน้าที่ของ พราหมณ์ข้อ ๒) ปาฐนัง ได้แก่ให้การศึกษาแก่คนอื่น เช่นครูสั่งสอน อบรมความรู้ให้แก่ลูกศิษย์โดยไม่มีสิ่งใดปกปิดไว้^{๙๐}

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ในหนังสือ พุทธธรรม ฉบับขยายความ เนื้อหาได้กล่าวถึงหลักคำสอนและหลักการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา ส่วนที่เกี่ยวข้องกับบุคคลในการอยู่ร่วมกันในสังคม ไม่ว่าสังคมนั้นจะอยู่ในรูปแบบใดก็ตาม หลักคำสอนและหลักปฏิบัติในขั้นศีลถือเป็น การสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมของบุคคลได้มากที่สุด เพราะศีลถือเป็นระบบการควบคุมชีวิตด้านนอกที่เกี่ยวกับการแสดงออกมาในทางด้านกายและวาจา ให้เป็นระเบียบและเอื้อต่อความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมที่บุคคลนั้นอาศัยอยู่ และเป็นการจัดสภาพความเป็นอยู่สิ่งแวดล้อมให้เรียบร้อย เกื้อกูลต่อการดำรงอยู่ด้วยดีของหมู่ชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน เพื่อให้บรรลุจุดหมายสูงสุดของชีวิตและความดีงามตามอุดมการณ์ของหมู่ชน^{๙๑}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงหลักสังคหวัตถุ ๔ ในหนังสือ ธรรมานุญชีวิตว่า เป็นหลักธรรม ที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจคนและประสานหมู่ชนไว้ให้มีความสามัคคีกันประกอบด้วย

๑. ทาน ให้ปัน คือ ความเอื้อเฟื้อ เมื่อแม่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือสงเคราะห์ด้วยปัจจัยสี่ ทุน หรือ ทรัพย์สิน สิ่งของ ตลอดจนให้ความรู้ ความเข้าใจและศิลปวิทยา

๒. ปิยวาจา พูดอย่างรักกัน คือ กล่าวคำสุภาพ ไพเราะ น่ายินดี ชี้แจง แนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ มีเหตุผล เป็นหลักฐาน ชักจูงในทางที่ดีงามหรือแสดงความเห็นอกเห็นใจ ให้กำลังใจ รู้จักพูดให้เกิดความเข้าใจดี สมานสามัคคี เกิดไมตรีทำให้รักใคร่นับถือและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

๓. อตถจริยา ทำประโยชน์แก่กัน คือ ช่วยเหลือด้วยแรงกายและชวนช่วยช่วยเหลือกิจการต่างๆบำเพ็ญประโยชน์ รวมทั้งช่วยแก้ไข้ปัญหาและช่วยปรับปรุงส่งเสริมในด้านจริยธรรม

๔. สมานัตตตา เอาตัวเข้าสมาน คือ ทำตัวให้เข้ากับเขาได้ วางตนเสมอต้นเสมอปลายให้ความเสมอภาค ปฏิบัติสม่ำเสมอกับต่อคนทั้งหลาย ไม่เอาเปรียบและเสมอในสุขทุกข์ คือ ร่วมสุข ร่วมทุกข์ ร่วมรับรู้ ร่วมแก้ไข้ปัญหาเพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน^{๙๒}

(ข) เอกสารที่เกี่ยวข้องกับหลักการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างวัย

เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป กล่าวไว้ในหนังสือ หิโตปเทศว่า “ในเมื่อวิบัติ จะเห็นใจมิตร ในสมัยศึกประชิด จะเห็นใจทัพ ในเวลาให้กู้ทรัพย์ จะเห็นใจผู้ซื้อสะอาด ในยามสมบัติวินาศ จะเห็นใจ

^{๙๐} เสฐียร พันธงศรี, ศาสตราจารย์พิเศษ, ศาสนาเปรียบเทียบ, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๖๗.

^{๙๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๒๓๓.

^{๙๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), ธรรมานุญชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ ๘๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์สวย จำกัด ๒๕๕๐), หน้า ๒๕.

ภรรยา ในคราวอนาถา จะเห็นใจญาติ” “ผู้ใดไม่ละทิ้งเพื่อนในความสุขและความทุกข์ในคราวกันดารอาหาร ในคราววุ่นวายจลาจลติดตามไปถึงพระราชวังหรือป่าช้า ผู้นั้นชื่อว่าเป็นพวกแท้”^{๙๓}

ฉวีวรรณ สุขพันธ์โพธาราม ได้กล่าวไว้ในหนังสือ วัยรุ่น-ปัญหาที่น่าศึกษา ว่าบ้านเป็นสังคมแรกของแต่ละบุคคลความสัมพันธ์ของครอบครัวจะมีบทบาทต่อวิถีชีวิตของคนนับตั้งแต่วัยเด็กเล็กจนถึงวัยผู้ใหญ่โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเยาวชนวัยรุ่น จะส่งผลอย่างมากต่อรูปแบบบุคลิกภาพทัศนคติ ความเชื่อ อุดมคติและพฤติกรรมที่แสดงออกของมนุษย์มากที่สุด โดยเฉพาะเยาวชนที่มีครอบครัวที่บ้านแตก(broken home) พบมากเป็นอันดับหนึ่งในปัญหาของเยาวชนในสถานพินิจคุ้มครองเด็กและ เยาวชนมักจะเกิดความเหงา ว้าเหว่ มักต่อว่าตนเองว่าไม่ปกติเหมือนเพื่อนทั่วไป มักชอบเปรียบเทียบคิดน้อยใจและสร้างจินตนาการของเรื่องต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตให้กลายเป็นเรื่องใหญ่พยายามแสดงพฤติกรรมให้แปลกไปจากเพื่อน^{๙๔}

พรรณราย ทรัพย์ะประภา ได้กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง จิตวิทยาแนว TA เพื่อความสุขในชีวิต และการทำงาน โดยกล่าวถึงทฤษฎีสัมพันธภาพระหว่างบุคคลว่า TA นั้นเป็นวิธีทางจิตบำบัด(psychotherapy) ชนิดหนึ่ง นิยมจัดในรูปกลุ่ม ซึ่งแต่ละคนในกลุ่มจะสามารถตระหนักรู้เกี่ยวกับตนเองได้มากขึ้น เทคนิคการบำบัด รักษา พัฒนาในแนวความคิดของ TA นั้นมาจากหลายแบบ โดยเฉพาะเทคนิคของเกสโตลท์ หากมีการนำแนวคิดและกระบวนการจากทฤษฎีเกสโตลท์มาผสมผสานกับ TA จะทำให้กระบวนการครอบคลุมยิ่งขึ้น จากการเข้ากลุ่มนี้เองจะทำให้เขาได้ตระหนักถึงการแสดงออกซึ่งสิ่งต่อไปนี้ กล่าวคือ โครงสร้างของบุคลิกภาพของเขาเองวิธีการที่เขาใช้ติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่น เกมส์ที่เขาเล่น การนึกคิดและบท (script) ที่เขาแสดงออกมาระบุตระหนักรู้ดังกล่าว ช่วยส่งเสริมให้ตนสามารถมองเห็นตนเองได้ชัดเจนยิ่งขึ้น เพื่อว่าเขาจะสามารถเปลี่ยนแปลงในสิ่งที่เขาต้องการเปลี่ยนแปลง อาจจะเน้นไปที่ประสบการณ์ในวัยเด็กที่เป็นส่วนที่มีอิทธิพลต่ออาการบางอย่างในปัจจุบัน โดยเฉพาะเด็กที่มาจากครอบครัวหย่าร้าง ที่อาจมีประสบการณ์ที่เด็กถูกเหยียบย่ำทำให้รู้สึกต่ำต้อยถูกทอดทิ้งถูกตามใจมากเกินไป หรือถูกเพิกเฉยเป็นต้นผู้เข้าร่วมกระบวนการกลุ่มตามทฤษฎี TA แต่ละคนเรียนรู้ด้วยการศึกษาพฤติกรรมของตนในลักษณะที่เป็น ที่นี่และเดี๋ยวนี้ (here – and – now)^{๙๕}

Stewart ในหนังสือ Transactional Analysis counselling in action ได้อธิบายแนวคิดเบื้องต้นของทฤษฎีสัมพันธภาพระหว่างบุคคล(Transaction Analysis)ว่า มนุษย์เป็นบุคคลที่มีคุณค่าบุคลิกภาพและชีวิตส่วนตัวสามารถปรับเปลี่ยนได้ด้วยการเปิดเผยตนเองอย่างแท้จริงเป็นตัวของตัวเอง (autonomy) มีการแสดงพฤติกรรมอย่างเป็นธรรมชาติ มีเหตุผลน่าเชื่อถือและไว้วางใจได้

^{๙๓} เสฐียรโกเศศ – นาคะประทีป (นามแฝง), **หิโตปเทศ**, (กรุงเทพมหานคร: เจริญรัตน์การพิมพ์, ๒๕๑๓), หน้า ๔๖.

^{๙๔} ฉวีวรรณ สุขพันธ์โพธาราม, **วัยรุ่น-ปัญหาที่น่าศึกษา**, (เชียงใหม่: คณะศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๓), หน้า ๘๑.

^{๙๕} พรรณราย ทรัพย์ะประภา, **จิตวิทยาแนว TA เพื่อความสุขในชีวิต และการทำงาน**, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๗๖.

โดยที่เบิร์น (Berne) ได้กล่าวถึงบุคคลที่เป็นตัวของตัวเอง คือ เป็นบุคคลที่มีศักยภาพทางด้านการรับรู้ (awareness) มีลักษณะของความเป็นธรรมชาติ (spontaneity) และมีความสนิทสนมใกล้ชิดกับคนอื่น ๆ (Intimacy) สามารถตระหนักรู้ได้ว่าตนกำลังทำอะไร กำลังคิดอะไรอยู่ กล้าเผชิญกับสิ่งต่าง ๆ โดยปราศจากความกลัวสามารถยืดหยุ่น (flexibility) มีความรับผิดชอบในทุกสิ่งที่ตนตัดสินใจกระทำไป^{๙๖}

Tudor กล่าวว่า TA เป็นจิตวิทยาที่ผู้ศึกษาจะนำมาใช้ช่วยตัวเองได้ (self-help psychology) เนื่องจาก เป็นทฤษฎีที่สามารถเข้าใจง่ายและนำมาใช้ในการปรับปรุงตนเองได้ เป็นทฤษฎีที่สามารถสัมผัสได้ช่วยสร้างให้เกิดการติดต่อสัมพันธ์ที่ดีขึ้น เป็นทฤษฎีที่มุ่งเน้นที่จะเปลี่ยนแปลงคน ทั้งในด้านของพฤติกรรมและทัศนคติของคน คนที่มีปัญหาทางด้านอารมณ์รวมถึงสามารถใช้ในครอบครัวได้ โดยจะคำนึงถึงว่า จะใช้ทฤษฎีเพื่อเปลี่ยนอะไรหรือเปลี่ยนอย่างไรและอะไรเป็นจุดที่ต้องการเปลี่ยนและจะเปลี่ยนแปลงโดยวิธีใด อาศัยการวิเคราะห์โครงสร้างของบุคลิกภาพ (structural analysis) การวิเคราะห์รูปแบบของการสื่อสารสัมพันธ์ (Transactional analysis) การวิเคราะห์เกมส์ (game analysis) และการวิเคราะห์บทชีวิต (script analysis)^{๙๗}

สรุปจากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องในการสร้างสัมพันธ์ภาพระหว่างวัยนั้นจำเป็นต้องมีการสร้างทัศนคติ ความเชื่อ และค่านิยมเพื่อให้เกิดการปลูกฝังพฤติกรรม และการที่แต่ละคนมีศีลธรรมก็ถือได้ว่าเป็นพื้นฐานในการสร้างความสัมพันธ์ สมดังที่เราจะเห็นได้จากองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่พระองค์ทรงเปรียบเสมือนเพื่อนแท้ที่นำทางเราให้พ้นจากทุกทั้งปวงได้ นอกจากการเป็นมิตรที่ดีนั้นจะต้องมีศีลธรรมแล้ว จะต้องสร้างความเชื่อมั่น เช่น การคอยเป็นครูในการสั่งสอนอบรม เป็นต้น

๒.๕.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

(ก) งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมในการสร้างความสัมพันธ์

พระมหาสุชิน สุชีโว ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักการสงเคราะห์ญาติในพระพุทธศาสนาเถรวาท” ผลการศึกษาพบว่า มนุษย์เป็นสัตว์สังคม มีความจำเป็นต้องอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะ ไม่สามารถอยู่โดดเดี่ยวลำพังได้ นับแต่ระดับชนกลุ่มย่อย จนถึงระดับกลุ่มชนที่ใหญ่ที่สุด เริ่มตั้งแต่ระดับครอบครัว หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด ประเทศ ทวีป และระดับสังคมโลก การอยู่ร่วมกันของสังคมมนุษย์ จำเป็นต้องมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันในฐานะต่างๆ ทั้งในด้านความเป็นญาติ ด้านประเพณีวัฒนธรรม ด้านหน้าที่การงาน และการนับถือศาสนาเดียวกัน เป็นต้น^{๙๘}

^{๙๖} Stewart, I., *Transactional Analysis counselling in action*, (London: SAGE Publications, 2000).

^{๙๗} Tudor, K. *Transactional Analysis Approaches to Brief Therapy*, London: SAGE Publications, 2002).

^{๙๘} พระมหาสุชิน สุชีโว, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักการสงเคราะห์ญาติในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๑๗๑.

คมเพชร พารีสอน ได้ทำงานวิจัยเรื่อง “ความศรัทธาในพุทธศาสนากับสัมพันธภาพในครอบครัวของผู้สูงอายุ จากชมรมผู้สูงอายุ โรงพยาบาลลพบุรี” พบว่า ผู้สูงอายุมีความศรัทธาในพุทธศาสนา และมีความสัมพันธ์ในครอบครัวมากเช่นกัน ทั้งนี้เนื่องจาก ผู้สูงอายุเหล่านี้ ส่วนใหญ่เกษียณอายุจากการทำงานประจำแล้ว และมีเวลาว่างมากขึ้น ทำให้เกิดความสนใจที่จะทำกิจกรรมต่างๆ ที่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและครอบครัว เช่น การชักชวนกันไปร่วมทำบุญในวันสำคัญทางศาสนา งานประเพณีทางศาสนา หรือแม้กระทั่งการไปสักการะบูชาพระตามศาสนสถานเพื่อทำให้จิตใจสงบสุข เกิดความเพลิดเพลิน ทั้งยังได้พบปะพูดคุยกับบุคคลในวัยเดียวกันตามสถานที่ต่างๆ ที่ได้ไปมาอีกด้วย สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า ผู้สูงอายุมักให้ความสนใจในศาสนามากกว่าวัยอื่นๆ จากการศึกษาที่ผ่านมาแสดงให้เห็นชัดเจนว่า ศาสนาเป็นเสมือนส่วนหนึ่งในการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุ โดยประเมินจากพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนา เช่น ความสนใจในหลักธรรม และความรู้ในการปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนาด้วยการทำบุญ ตักบาตร ฟังเทศน์ ฟังธรรม ซึ่งการมีความศรัทธาในศาสนานั้นช่วยให้ผู้สูงอายุมีที่ยึดเหนี่ยวทางใจ บุตรหลานและสมาชิกในครอบครัวได้มีโอกาสแสดงความรัก กตัญญูทดแทน และให้ความสำคัญกับผู้สูงอายุจนทำให้ผู้สูงอายุรู้สึกมีความสุขอย่างมากมายมหาศาล ศาสนาจึงเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้สัมพันธภาพในครอบครัวของผู้สูงอายุมีมากขึ้นตามลำดับ จากการศึกษาปัจจัยชีวิตสังคมอื่นๆ ยังมีความศรัทธาในพุทธศาสนาและสัมพันธภาพในครอบครัวของผู้สูงอายุ^{๙๙}

อรนุช อุตมสมฤดี ได้ทำงานวิจัยเรื่อง “สัมพันธภาพในครอบครัวกับความพึงพอใจในชีวิตของผู้สูงอายุ ในเขตเทศบาลนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์” พบว่า ผู้สูงอายุเพศชายและผู้สูงอายุเพศหญิง ที่อาศัยอยู่ในเขตเทศบาลนครสวรรค์จังหวัดนครสวรรค์ มีสัมพันธภาพในครอบครัวแตกต่างกัน โดยผู้สูงอายุเพศหญิงมีสัมพันธภาพในครอบครัวสูงกว่าผู้สูงอายุเพศชาย เนื่องจากหญิงสูงอายุมีแบบแผนการดำเนินชีวิตแตกต่างกันหญิงผู้สูงอายุมีบทบาทในการดูแลครอบครัวมากกว่าชายสูงอายุ และในชีวิตเพศหญิงต้องพบกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (social role changes) ครั้งยิ่งใหญ่ เช่น การปรับตัวบทบาท เป็น แม่ ย่า ยายเพศหญิงโดยมากสามารถสร้างมิตรสร้างความสัมพันธ์ ได้อย่างแน่นแฟ้น และเพศหญิงมีบทบาทในครัวเรือน และ มีรายงานว่าหญิงสูงอายุจะมีความสามารถในการจัดกิจกรรมทั้งในบ้านเรือนและสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพมากกว่าเพศชาย ในขณะที่เพศชายสูงอายุมีแนวโน้มที่จะเอื้ออาทรมากกว่าต้องการการพึ่งพิงมากกว่าการให้ที่พึ่งพิง^{๑๐๐}

พระมหาบุญเพียร ปุณฺณวิริโย ได้ทำการศึกษาเรื่อง “แนวคิดและวิธีการขัดเกลาทางสังคมในสถาบันครอบครัวตามแนวพระพุทธศาสนา” โดยให้ความหมายสังคหวัตถุ ๔ ว่าเป็นข้อปฏิบัติสำหรับการสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน ดังนี้

^{๙๙} คมเพชร พารีสอน, “ความศรัทธาในพุทธศาสนากับสัมพันธภาพในครอบครัวของผู้สูงอายุจากชมรมผู้สูงอายุโรงพยาบาลลพบุรี”, สารนิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาจิตวิทยาพัฒนาการ, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๐), หน้า ๘๐-๘๑.

^{๑๐๐} อรนุช อุตมสมฤดี, “สัมพันธภาพในครอบครัวกับความพึงพอใจในชีวิตของผู้สูงอายุ ในเขตเทศบาลนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์”, สารนิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาจิตวิทยาพัฒนาการ, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๐), หน้า ๘๑.

๑) ทาน การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แบ่งปัน มีน้ำใจต่อกันและกัน ได้แก่ การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การแบ่งปันความสุขให้แก่กันและกัน ทั้งที่เป็นวัตถุสิ่งของ และแบ่งปันน้ำใจบุคคลในครอบครัว ไม่ตระหนี่ถี่เหนียวใช้สอยหรือบริโภคสิ่งของแต่เพียงผู้เดียว

๒) ปิยวาจา การพูดจาด้วยถ้อยคำสุภาพ อ่อนโยน พูดด้วยจิตที่ปรารถนาจะรู้จักรู้กาลเวลาในการพูดอย่างเหมาะสม และรู้จักการใช้คำพูด ไม่ใช่จากหากล้างเชือดเฉือนจิตใจของผู้อื่น หรือวาจาที่เป็นคำหยาบคาย กระด้างกระเดื่อง ดุด่าเสียสติ อันจะก่อให้เกิดการขัดใจกันในครอบครัวได้

๓) อัตถจริยา การช่วยเหลือ บำเพ็ญประโยชน์ต่อผู้อื่น ได้แก่ การสงเคราะห์เกื้อกูลกันของบุคคลในครอบครัว เช่น การช่วยเหลือการงาน แบ่งเบาภาระของกันและกัน

๔) สมานัตตตา การปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับสถานภาพ บทบาท หน้าที่ของตน โดยวางตนเสมอต้นเสมอปลาย สามารถเข้ากับผู้อื่นได้^{๑๐๑}

(ข) งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหลักการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างวัย

อินทิรา หุนตระกูล ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “คุณค่าทางสติปัญญาในฮีโตปเทศ” กล่าวว่า การอยู่ร่วมกันกับผู้อื่นและสังคมจำเป็นต้องรู้จักช่วยเหลือกันและกัน ถ้าต่างคนต่างอยู่โดยไม่สนใจว่าคนรอบข้างจะเป็นอย่างไร ไม่คิดที่จะช่วยเหลือใคร เมื่อเกิดเหตุร้ายแก่ตนเองก็จะมีใครมาช่วยเหลือนะ เช่น หนูหริณยกะยอมช่วยเหลือนกพิราบทั้งฝูงให้รอดชีวิตจากการติดขัยของนายพราน โดยไม่คำนึงถึงสังขารของตนเองว่าเป็นอย่างไร ดังข้อความที่กล่าวว่า “เมื่อความพินาศเป็นเรื่องเที่ยงคือ ทรัพย์ก็ต้องย่อยยับและชีวิตจะต้องแตกดับหนีความจริงไม่พ้นฉะนั้นการบริจาคคือ ยอมให้ทรัพย์ย่อยยับและยอมให้ชีวิตแตกดับเพื่ออุปัฏฐากแก่ผู้อื่น เป็นสิ่งประเสริฐของปราชญ์”^{๑๐๒}

พระมหาทองพูน สติสมปโน ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาการคบมิตรในพระพุทธศาสนา” ผลการวิจัยพบว่า มิตรสำคัญต่อทุกคนในทางพุทธศาสนาจึงตระหนักถึงเรื่องนี้เป็นอย่างมากเพราะมนุษย์ไม่สามารถจะอยู่ได้โดยลำพัง จำเป็นต้องมีการคบหาสมาคมกันกับมิตร เพื่อช่วยเหลือการงานหรือปรึกษาปัญหาต่าง ๆ ร่วมกัน ถ้าเลือกคบคนดีก็จะทำให้เรามีชีวิตที่พัฒนาไปในทางที่ดี มีความเจริญก้าวหน้าในชีวิต ถ้าคบกับคนไม่ดีก็จะทำให้ชีวิตมีแต่ความตกต่ำเสียหาย ในด้านประเภทของมิตรเมื่อกล่าวโดยสรุปแบ่งเป็น ๒ ประเภทคือ (๑) มิตรแท้ เป็นมิตรที่มีความจริงใจเป็นมิตรที่ควรคบหาสมาคม พระพุทธศาสนาสรรเสริญให้คบมิตรประเภทนี้ เพื่อความสุขความเจริญในชีวิตตน และ (๒) มิตรเทียม เป็นมิตรที่ไม่ควรคบหาสมาคม ไม่มีความบริสุทธิ์ใจ คบกับเพื่อนแต่หวังประโยชน์ส่วนตัวใครคบจะทำให้ตนเองไม่มีความสุขเจริญ ทั้งยังทำให้ผู้อื่นติเตียน^{๑๐๓}

^{๑๐๑} พระมหาบุญเพียร ปุณฺณวิริโย (แก้ววงศ์น้อย), “แนวคิดและวิธีการขัดเกลาทางสังคมในสถาบันครอบครัวตามแนวพระพุทธศาสนา”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๑๙.

^{๑๐๒} อินทิรา หุนตระกูล, “ศึกษาคุณค่าทางสติปัญญาในฮีโตปเทศ”, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๕๒), หน้า ๑๒๗.

^{๑๐๓} พระมหาทองพูน สติสมปโน (เสือเหลือง), “ศึกษาการคบมิตรในพระพุทธศาสนา”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), บทคัดย่อ.

สุนน อมรวิวัฒน์และคณะ ได้ทำงานวิจัยเรื่อง “การอบรมเลี้ยงดูเด็กตามวิถีชีวิตไทย” ซึ่งงานวิจัยเล่มนี้ ได้ศึกษาแนวคิด ลักษณะและวิธีการอบรมเลี้ยงดูเด็กไทยในหมู่บ้านชนบททั้ง ๔ ภาคของประเทศไทย และศึกษาวิเคราะห์การเรียนรู้ของเด็กไทยในด้านพัฒนาการทางกาย อารมณ์ สังคม สติปัญญา ตลอดจนคุณธรรมจริยธรรมทางจิตใจ และได้เสนอแนะการประยุกต์วิธีการอบรมเลี้ยงดูเด็กตามแบบวิถีชีวิตไทยไว้อย่างน่าสนใจยิ่งลักษณะและวิธีการอบรมเลี้ยงดูเด็กที่แตกต่างกัน เป็นปัจจัยสำคัญทำให้เด็กมีพัฒนาการทางร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญาที่แตกต่างกัน นอกจากนี้ ในส่วนของจิตใจ ความมีคุณธรรมจริยธรรมของเด็กเช่น ความกตัญญูกตเวที ก็แตกต่างกันด้วยสังคมไทยเป็นสังคมที่มีวัฒนธรรมอันหลากหลาย แต่กล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนาคือพื้นฐานของวัฒนธรรมไทย ดังนั้นวิธีการอบรมเลี้ยงดูเด็กในสังคมไทยจึงควรให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมที่มีพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานและอยู่บนวิถีชีวิตแบบไทย^{๑๐๔}

พระมหาบุญเพียร ปุณณวิริโย ได้ศึกษาเรื่อง “แนวคิดและวิธีการขัดเกลาทางสังคมในสถาบันครอบครัวตามแนวพระพุทธศาสนา” ซึ่งงานวิจัยเล่มนี้ได้ศึกษาเกี่ยวกับแนวคิด วิธีการและขั้นตอนของการขัดเกลาทางสังคมในสถาบันครอบครัวตามแนวพระพุทธศาสนา นอกจากนี้ ยังได้นำเสนอวิธีการประยุกต์หลักพุทธธรรมมาใช้ในการขัดเกลาทางสังคมในสถาบันครอบครัวไทยปัจจุบันเอาไว้ที่น่าสนใจยิ่งแนวคิด วิธีการ และขั้นตอนการขัดเกลาทางสังคมในสถาบันครอบครัวตามแนวพระพุทธศาสนา มีความละเอียดลึกซึ้ง ครอบคลุมมิติต่าง ๆ อย่างครบถ้วน สามารถปฏิบัติตามได้และให้ประโยชน์อย่างสูงสุดได้ ประการสำคัญคือ พระพุทธศาสนามีหลักการซึ่งเรียกว่าพุทธธรรมที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการขัดเกลาทางสังคมในสถาบันครอบครัว โดยเฉพาะหลักพุทธธรรมว่าด้วยเรื่องของความกตัญญูกตเวที ที่ช่วยขัดเกลาให้ชีวิตจิตใจของคนในสถาบันครอบครัวและในสถาบันต่างๆ ในสังคมให้มีความรักความเคารพกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ส่งผลก่อให้เกิดความสงบสุขในสังคมประเทศชาติต่อไป^{๑๐๕}

พระครูศรีสุตโสภณ (เงิน ขาตเมธิ) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “ความกตัญญูกตเวทีในฐานะคุณธรรมค้ำจุนสังคมจากมุมมองพระพุทธศาสนา” สรุปได้ว่า การแสดงความกตัญญูกตเวทีต่อผู้มีอุปการคุณ เป็นการตอบแทนคุณกันระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ส่วนประการหลัง เป็นการตอบแทนคุณที่มนุษย์พึงมีต่อธรรมชาติ จะเห็นได้ว่า การแสดงความกตัญญูกตเวทีในแง่มุมต่างๆ ดังกล่าวมาทั้งหมดมนุษย์จะเป็นศูนย์กลางในการขับเคลื่อนปฏิบัติสู่เป้าหมายที่พึงประสงค์ และความกตัญญูกตเวที เป็นคุณธรรมที่สร้างปฏิสัมพันธ์ด้านอุปการคุณต่อกันอย่างเชื่อมโยงทำให้เกิดการอนุเคราะห์สงเคราะห์เกื้อหนุน ค้ำจุนกันในระบบต่าง ๆ ของสังคม ตั้งแต่ระดับครอบครัว สังคมและประเทศชาติการแสดงความกตัญญูกตเวทีที่จะเป็นฐานค้ำจุนสังคมให้เจริญมั่นคงได้นั้นต้องเป็นสัมมาทิฐิ คือความกตัญญู

^{๑๐๔} สุนน อมรวิวัฒน์และคณะ, การอบรมเลี้ยงดูเด็กตามวิถีชีวิตไทย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๑๒๔.

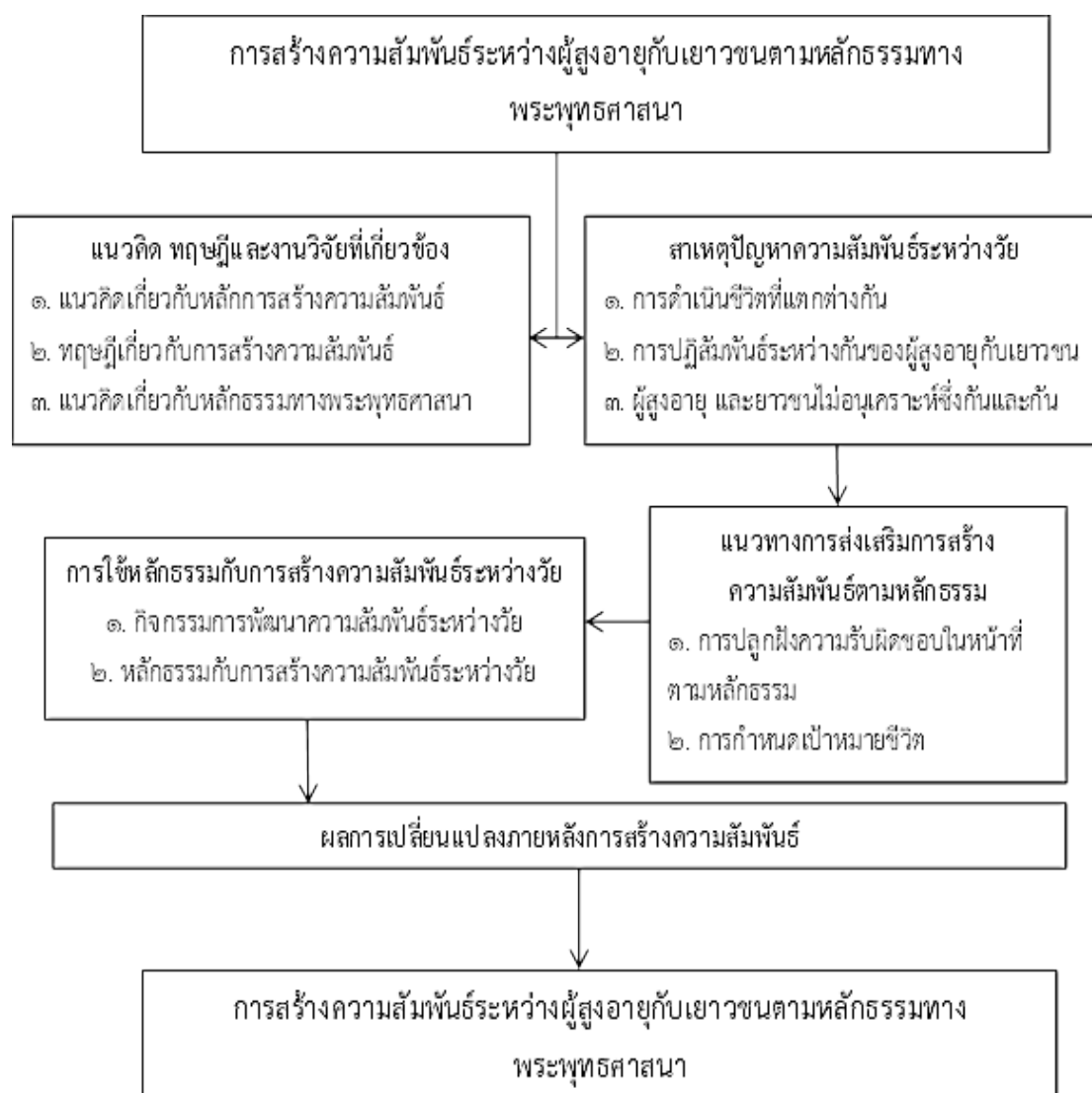
^{๑๐๕} พระมหาบุญเพียร ปุณณวิริโย, “แนวคิดและวิธีการขัดเกลาทางสังคมในสถาบันครอบครัวตามแนวพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๘๘.

กตเวทีที่ถูกต้องสมบูรณ์ทั้ง ๒ ลักษณะ คือ ถูกต้องตามกฎหมาย และถูกต้องตามหลักศีลธรรม ดังนั้น ความกตัญญูกตเวทีที่แท้จริงอันจะเป็นฐานเกื้อหนุนให้สังคมเจริญมั่นคงได้นั้น ต้องมีลักษณะเป็นแบบ สัมมาทิฐิ คือถูกต้องตามกฎหมายและถูกต้องตามหลักศีลธรรม หากคนในสังคมมีความกตัญญูกตเวทีต่อผู้อื่น และสิ่งอื่นอย่างถูกต้องสมบูรณ์ดังกล่าวแล้ว ถือว่าทุกคนซึ่งเป็นหน่วยย่อยของสังคมได้ ช่วยกันสร้างฐานค้ำจุนสังคมด้านต่างๆ คือ ค้ำจุนศีลธรรมสังคม ค้ำจุนระบบการเมือง ค้ำจุนระบบการ ปกครอง ค้ำจุนระบบเศรษฐกิจ และค้ำจุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เมื่อระบบทางสังคม ด้านต่างๆ เหล่านี้มั่นคงเข้มแข็งก็จะส่งผลให้สังคมโดยภาพรวมมั่นคงเข้มแข็งนำไปสู่การพัฒนาแบบ ยั่งยืนได้^{๑๐๖}

สรุปจากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างวัยเป็น เรื่องที่เป็นปัญหาที่ต้องใส่ใจมากเพราะเยาวชนสมัยนี้ไม่เหมือนกับเยาวชนสมัยก่อนด้วยสิ่งแวดล้อม แตกต่างกัน ทั้งนี้สังคมสมัยก่อนเป็นไปอย่างเรียบง่ายไม่ซับซ้อน ปัจจุบันกลายเป็นสังคมแข่งขัน จึงดีจึง เด่น ผู้ปกครองไม่มีเวลาให้ลูก ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างผู้ปกครองกับเด็ก ปัญหาต่าง ๆ จึงเกิดขึ้น การที่ เยาวชนและผู้สูงอายุมีความสัมพันธ์ระหว่างกันในทางที่ดีย่อมที่จะทำให้ปัญหาต่างๆลดน้อยถอยลงไปได้ ซึ่งจากประเด็นในการเอกสารและงานวิจัยพบว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างความสัมพันธ์นั้นเกิดจากการไม่ เข้าใจกัน และการใช้ชีวิตที่แตกต่างกัน ดังนั้นการจะแก้ปัญหาดังกล่าวจึงต้องอาศัยจุดเชื่อม ซึ่งใน งานวิจัยเล่มนี้ได้นำเสนอหลักของทศมาเป็นตัวเชื่อมต่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างวัย ซึ่งเป็นตัวปิดป้อง ช่องว่างระหว่างวัยได้อย่างดี ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำเสนอต่อไป

^{๑๐๖} พระครูศรีสุตโสภณ (เงิน ขาตเมธี), “ความกตัญญูกตเวทีในฐานะคุณธรรมค้ำจุนสังคมจากมุมมอง พระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๑๑๖.

๒.๗ กรอบแนวคิดในการวิจัย (Conceptual Framework)

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาเรื่อง การสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มีวัตถุประสงค์คือ เพื่อศึกษาหลักธรรมเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อศึกษาเพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของผู้สูงอายุกับเยาวชน และเพื่อเสนอวิเคราะห์การสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยมีขั้นตอนและรายละเอียดของระเบียบวิธีวิจัยดังนี้

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การศึกษาเรื่อง วิเคราะห์การสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา การดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ร่วมกับการสัมภาษณ์เชิงลึก (In Depth Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group) และการจัดกิจกรรมตามรูปแบบขอบเขตพื้นที่วิจัย โดยมีวัตถุประสงค์คือ เพื่อศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับหลักการสร้างความสัมพันธ์ เพื่อศึกษาสภาพปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างวัยของผู้สูงอายุกับเยาวชน และเพื่อเสนอวิเคราะห์การสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดวิธีดำเนินการวิจัยไว้ตามลำดับ ดังนี้

๑. ผู้วิจัยศึกษาข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Research) เพื่อให้ทราบถึงแนวคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางสังคม ความหมายและความสำคัญเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางสังคม ทฤษฎีหลักการสร้างความสัมพันธ์ ความหมายของผู้สูงอายุ ปัญหาและความต้องการของผู้สูงอายุ ทฤษฎีการสูงอายุ (Theories of Aging) ความหมายของเยาวชน พัฒนาการโดยทั่วไปของเยาวชน ทฤษฎีเกี่ยวกับเยาวชน แนวคิดเรื่องทิศในพระพุทธศาสนา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒. ผู้วิจัยทำการศึกษาเบื้องต้น โดยการเข้าสำรวจพื้นที่ของชุมชน และแนะนำตัวกับผู้ประสานงานของกลุ่ม รวมทั้งผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของกลุ่ม

๓. การเข้าพบกลุ่มเป้าหมาย คือ ผู้สูงอายุ เด็กหรือเยาวชนในท้องถิ่น ผู้ประสานงานของกลุ่ม ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ครู อาจารย์ เพื่ออธิบายถึงจุดมุ่งหมายของการวิจัย แนวคำถาม ประโยชน์ของการวิจัย และขอความร่วมมือจากกลุ่มเป้าหมาย เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับ ปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างผู้สูงอายุกับเยาวชน และการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับเยาวชน

๔. บันทึกข้อมูล ในการวิจัยภาคสนามผู้วิจัยมีแนวคำถามในการสัมภาษณ์ โดยขณะสัมภาษณ์จะมีการบันทึกข้อมูล พร้อมกับใช้เทปบันทึกเสียงในการบันทึกข้อมูล จากนั้นก็นำข้อมูลจากการสัมภาษณ์ในแต่ละวันมาทำการสรุปและจัดหมวดหมู่ของคำตอบที่ได้วางแนวทางไว้

๓.๒ พื้นที่การวิจัย และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informant)

๓.๒.๑ พื้นที่การวิจัย

งานวิจัยนี้ได้กำหนดขอบเขตพื้นที่ในการศึกษาวิจัย คือ เขตตำบลขอนแก่น อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ดังกล่าวนี้เป็นกรณีศึกษากด้วยเหตุผลดังนี้ คือ

ตำบลขอนแก่น เป็นตำบลที่อยู่ใกล้กับตัวเมือง จึงมีสภาพความเป็นอยู่ที่เป็นชุมชนชนบทแบบกึ่งเมือง ดังนั้นสาเหตุที่ผู้วิจัยเลือกพื้นที่แห่งนี้ก็เพราะเห็นว่าปัจจุบันครอบครัวมีการปฏิสัมพันธ์กันไม่เพียงพอหรือน้อยมาก โดยเฉพาะการพูดคุยและสร้างความเข้าใจกันภายในครอบครัว ซึ่งที่ตามิที่ผู้วิจัยสำรวจในพื้นที่จะเป็นในเรื่องของความต่างกันของวัยเยาวชนกับผู้สูงอายุ ที่เมื่อคนสูงวัยจะต้องอยู่กับเยาวชนตามลำพังทำให้เกิดปัญหาต่างๆมากมาย รวมถึงสถานการณ์ในปัจจุบันที่ความบีบคั้นทางเศรษฐกิจเป็นสาเหตุหลักให้พ่อแม่ต้องทำงานนอกบ้านมากขึ้น ในท้องถิ่นพ่อแม่ต้องไปทำงานในตัวเมืองต้องให้ลูก ๆ อยู่ในความดูแลของผู้สูงอายุ แต่ด้วยช่องว่างระหว่างวัยทำให้ผู้สูงอายุกับคนในวัยที่อ่อนกว่ามีความแตกต่างทางความรู้สึกนึกคิด ความสนใจ ความเชื่อ และวิถีการดำเนินชีวิต นอกจากนี้ปัญหาการใช้วาจาที่รุนแรงในการพูดคุยกับลูกหลาน หรือลูกหลานใช้วาจาที่ไม่ให้ความเคารพต่อตัวผู้สูงอายุ สิ่งเหล่านี้อาจส่งผลทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างปู่ย่าตายายกับหลานอ่อนแอลง และท้ายที่สุดอาจลุกลามไปกระทบถึงความสัมพันธ์ของคนทั้งครอบครัว

๓.๒.๒. กลุ่มเป้าหมาย

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับ ผู้สูงอายุกับเยาวชนในเขตตำบลขอนแก่น อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามจากการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย (Target group) ได้มาด้วยการเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive sampling) ประกอบด้วย ๓ กลุ่ม คือ

๑) กลุ่มนักวิชาการ/ผู้เชี่ยวชาญ

ประกอบไปด้วย ๑.พระสงฆ์นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา ๒.ผู้อำนวยการสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดร้อยเอ็ด ๓.ผู้อำนวยการโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลขอนแก่น ๔.นายกองค์การบริหารส่วนตำบลขอนแก่น

๑. พระราชพรหมจริยคุณ (สุเทพ สุภคธโม) เจ้าคณะจังหวัดร้อยเอ็ด

๒. นางลักขิกา รัตนพันธ์ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านขอนแก่นใต้ ตำบลขอนแก่น

๓. นางสาวพรมมา เพ็งวิภาส นายกองค์การบริหารส่วนตำบลขอนแก่น

๔. นายสุธี ศรสวรรค์ พัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดร้อยเอ็ด

๒) กลุ่มผู้ให้ข้อมูล

ประกอบไปด้วย ๑.กลุ่มผู้นำชุมชน ๒.กลุ่มครูผู้สอนอยู่ในโรงเรียนเขตพื้นที่ตำบลขอนแก่น ๓.กลุ่มผู้ประกอบการและประชาชนทั่วไป โดยผู้วิจัยได้ทำการเลือกมาแบบเจาะจง เพราะกลุ่มเหล่านี้เป็นกลุ่มที่มีความใกล้ชิดกับเยาวชนและผู้สูงอายุ ซึ่งจะทำให้ทราบถึงปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างวัยและแนวทางแก้ไขได้

๑. นายสิน ภาคมฤค อายุ ๕๕ ปี กำนันตำบลขอนแก่น
 ๒. นายทองหล่อ รักไท อายุ ๖๐ ปี ผู้ใหญ่บ้านบ้านขอนแก่นใต้
 ๓. นายวิเชียร ขจรภพ อายุ ๕๗ ปี ผู้ใหญ่บ้านบ้านขอนแก่นเหนือ
 ๔. นายบุญล้ง คณาศรี อายุ ๔๘ ปี ผู้ใหญ่บ้านบ้านขอนแก่นกลาง
 ๕. นายยงยุทธ แก้วขอนแก่น ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านขอนแก่น
 ๖. นายศราวุฒิ เวียงอินทร์ ครูชำนาญการพิเศษ โรงเรียนบ้านขอนแก่น
 ๗. นายระดับ พรหมเกตุ ครูชำนาญการพิเศษ โรงเรียนบ้านขอนแก่น
 ๘. นางปาริชาติ ประมาระกา ครูชำนาญการพิเศษ โรงเรียนบ้านขอนแก่น
 ๙. นายประมูล โคสมบุรณ์ ครูชำนาญการพิเศษ โรงเรียนบ้านขอนแก่น
 ๑๐. นางบัวศรี วิเชียรศรี อายุ ๗๐ ปี
 ๑๑. นางปุ่น ไชยจันลา อายุ ๗๙ ปี
 ๑๒. นายคุณ ศิริแสน อายุ ๘๕ ปี
 ๑๓. นางเหรียญ วิเชียรศรี อายุ ๗๖ ปี
 ๑๔. นางทองมี สังขมณี อายุ ๗๙ ปี
 ๑๕. นายสัมฤทธิ์ จันทิพาส อายุ ๖๗ ปี
- ๓) กลุ่มที่มีปัญหาด้านความสัมพันธ์ระหว่างวัย

ประกอบไปด้วย ครอบครัวที่มีผู้สูงอายุกับเยาวชนที่อาศัยอยู่ร่วมกัน ครอบครัวละ ๒ คน อันได้แก่ ๑. กลุ่มผู้สูงอายุที่มีอายุตั้งแต่ ๖๐ ปีขึ้นไป ๒. กลุ่มเยาวชน อายุตั้งแต่ ๑๒ – ๑๘ ปี ผู้วิจัยได้เจาะจงเลือกเฉพาะครอบครัวที่มีปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างวัย โดยศึกษาจากบริบทความเป็นอยู่ สภาพแวดล้อม และเศรษฐกิจ โดยเลือกมาทั้งสิ้น ๑๐ ครอบครัว

สรุปจำนวนกลุ่มเป้าหมายทั้ง ๓ กลุ่มในงานวิจัยนี้ ประกอบด้วย

๑ กลุ่มนักวิชาการ/ผู้เชี่ยวชาญ

พระสงฆ์นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา	จำนวน	๑	รูป
ผู้อำนวยการสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดร้อยเอ็ด	จำนวน	๑	คน
ผู้อำนวยการโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลขอนแก่น	จำนวน	๑	คน
นายกองค์การบริหารส่วนตำบลขอนแก่น	จำนวน	๑	คน
รวมทั้งสิ้น	จำนวน	๔	รูป/คน

๒ กลุ่มผู้ให้ข้อมูล

กลุ่มผู้นำชุมชน	จำนวน	๕ คน
กลุ่มครูผู้สอนอยู่ในโรงเรียนเขตพื้นที่ตำบลขอนแก่น	จำนวน	๕ คน
กลุ่มผู้ประกอบการและประชาชนทั่วไป	จำนวน	๕ คน
รวมทั้งสิ้น	จำนวน	๑๕ คน

๓ กลุ่มที่มีปัญหาด้านความสัมพันธ์ระหว่างวัย

ครอบครัวที่มีผู้สูงอายุกับเยาวชนที่อาศัยอยู่ร่วมกันครอบครัวละ ๒ คน	จำนวน	๑๐ ครอบครัว
รวมทั้งสิ้น	จำนวน	๒๐ คน
รวมกลุ่มเป้าหมายทั้งสิ้น	จำนวน	๓๙ รูป/คน

โดยผู้วิจัยได้กำหนดหลักเกณฑ์ในการพิจารณาคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างสำหรับนำมาใช้ในกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (indepth interview) โดยมีหลักเกณฑ์ประการสำคัญในการพิจารณาคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างดังต่อไปนี้

๑) **กลุ่มนักวิชาการ/ผู้เชี่ยวชาญ** จะเป็นกลุ่มที่มีความรู้ความเข้าใจในทางพระพุทธศาสนา สามารถให้วิธีการหรือหลักการทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้กับผู้สูงอายุกับเยาวชนได้ นอกจากนี้ยังเป็นบุคคลที่มีความรู้สามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพปัญหา สุขภาพ การดำรงชีวิตของผู้สูงอายุกับเยาวชน รวมถึงมีการจัดกิจกรรมร่วมกันกับผู้สูงอายุและเยาวชนอยู่ประจำ

๒) **กลุ่มผู้ให้ข้อมูล** ได้คัดเลือกเอาผู้นำชุมชน และผู้ที่มีความใกล้ชิดกับผู้สูงอายุกับเยาวชน เช่น บิดามารดา หรือญาติ และนอกจากนี้ได้คัดเลือกเอาครูผู้สอนเยาวชนของกลุ่มตัวอย่างเพราะมีความเข้าใจเกี่ยวกับเยาวชนรวมถึงมีความใกล้ชิดกับเยาวชนพอที่จะให้ข้อมูลผู้วิจัยได้

๓) **กลุ่มที่มีปัญหาด้านความสัมพันธ์ระหว่างวัย** ผู้วิจัยได้คัดเลือกแบบเจาะจง โดยการสังเกตพฤติกรรมของแต่ละครอบครัว แล้วคัดเลือกเอาครอบครัวที่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมได้ รวมถึงเป็นครอบครัวที่มีผู้สูงอายุกับเยาวชนอาศัยอยู่ร่วมกัน ทั้งที่พึ่งอยู่ร่วมกันตอนโต กับเยาวชนกับผู้สูงอายุที่อยู่ร่วมกันตั้งแต่เด็ก นำมาประเมินเพื่อหาข้อเปรียบเทียบระหว่างกัน

นอกจากนี้ยังมีการสนทนากลุ่มร่วมกับผู้เชี่ยวชาญในทางพระพุทธศาสนา และผู้เชี่ยวชาญทางด้านสุขภาพของพระสงฆ์ จำนวน ๗ รูป/คน ที่ได้ให้ความรู้และแนวปฏิบัติการในการสร้างรูปแบบการเสริมสร้างสุขภาพองค์รวมด้วยพุทธปริตรของผู้สูงอายุ

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย

การดำเนินงานตามวิเคราะห์การสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เป็นการศึกษาวิเคราะห์แบบมีส่วนร่วม ทั้งเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร งานวิจัย การประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group) ส่วนการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลนั้นเน้นวิธีแสวงหาความรู้

จากการตั้งประเด็นหลักในการศึกษาความสัมพันธ์ และการจัดการทางพระพุทธศาสนา โดยดำเนินการและใช้เครื่องมือที่สำคัญดังนี้

๑) แบบสัมภาษณ์ (Interview Form) ผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-dept Interview) กับกลุ่มตัวอย่าง ทั้ง ๓ กลุ่ม คือ ๑) กลุ่มนักวิชาการ/ผู้เชี่ยวชาญ ๒) กลุ่มผู้ให้ข้อมูล ๓) กลุ่มที่มีปัญหาด้านความสัมพันธ์ระหว่างวัย เพื่อให้ได้องค์ความรู้ประวัติความเป็นมา สภาพปัจจุบัน ปัญหา และการสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชน โดยมีรูปแบบการสร้างเครื่องมือสัมภาษณ์ดังนี้

๑. ศึกษาแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างวัย โดยการศึกษาเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒. นิยามหรือให้ความหมายที่จะสัมภาษณ์ แยกเป็นรายละเอียดที่จะสร้างเป็นข้อคำถามที่จะสัมภาษณ์

๓. ตรวจสอบแบบสัมภาษณ์ด้านความเที่ยงตรงด้วยผู้เชี่ยวชาญ ๕ ท่าน และนำผลที่ได้ มาปรับปรุงแก้ไข

๔. นำแบบสัมภาษณ์ไปทดลองใช้กับบุคคลกลุ่มตัวอย่าง แล้วนำไปเก็บรวบรวมข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย

๒) แบบสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เป็นการกำหนดประเด็นการสนทนากลุ่ม เพื่อใช้ในการสนทนากลุ่มของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกกลุ่ม ซึ่งเป็นตัวแทนของแต่ละกลุ่มเข้าร่วมในการสนทนากลุ่ม โดยให้มีผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มๆ ละไม่เกิน ๘-๑๐ คน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นข้อคิดเห็นและแนวทางในการสร้างวิเคราะห์การสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการวิจัยเรื่อง วิเคราะห์การสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล ไว้ดังนี้

๑) การสำรวจ (Survey) เป็นการสำรวจข้อมูลสถานะของผู้สูงอายุและเยาวชน การสำรวจความเป็นอยู่ของครอบครัว การดำรงชีวิตในปัจจุบัน และสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างการอยู่ร่วมกันผู้สูงอายุกับเยาวชน

๒) การสังเกต (Observation) เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ไม่ต้องการให้กลุ่มตัวอย่างได้รู้ตัว ซึ่งกิจกรรมบางอย่างอาจถูกปรุงแต่งได้ โดยใช้ทั้งการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non Participant Observation) เพื่อสังเกตสภาพทั่วไป สิ่งแวดล้อม ความเป็นอยู่ สังคม วัฒนธรรมชุมชนพร้อมทั้งลักษณะทางกายภาพอื่นๆ ที่มีผลต่อการสร้างความสัมพันธ์

๓) การสัมภาษณ์ (Interview) โดยใช้ในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-dept Interview) เพื่อให้ได้องค์ความรู้ ประวัติความเป็นมา สภาพปัจจุบัน ปัญหา และแนวทางการสร้างวิเคราะห์การสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาโดยทำการสัมภาษณ์กับกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ทั้ง ๓ กลุ่ม คือ

๑) กลุ่มนักวิชาการ/ผู้เชี่ยวชาญ

ประกอบไปด้วย ๑.ผู้อำนวยการสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ จังหวัดร้อยเอ็ด ๒.พระสงฆ์นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา ๓.นักสังคมสงเคราะห์ ๔.นักจิตวิทยา

๒) กลุ่มผู้ให้ข้อมูล ประกอบไปด้วย ๑.กลุ่มผู้ปกครองที่มีผู้สูงอายุและเยาวชนอาศัยอยู่ร่วมกัน ๒.กลุ่มครูผู้สอนอยู่ในโรงเรียนเขตพื้นที่ตำบลขอนแก่น ๓.กลุ่มประชาชนทั่วไป

๓) กลุ่มที่มีปัญหาด้านความสัมพันธ์ระหว่างวัย ประกอบไปด้วย ครอบครัวที่มีผู้สูงอายุกับเยาวชนที่อาศัยอยู่ร่วมกัน ครอบครัวละ ๒ คนอันได้แก่ ๑.กลุ่มผู้สูงอายุที่มีอายุตั้งแต่ ๖๐ ปีขึ้นไป ๒.กลุ่มเยาวชน อายุตั้งแต่ ๑๕ - ๒๕ ปี

๔) การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เป็นการกำหนดประเด็นการสนทนากลุ่ม เพื่อใช้ในการสนทนากลุ่มของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกกลุ่ม ซึ่งเป็นตัวแทนของแต่ละกลุ่มเข้าร่วมในการสนทนากลุ่ม โดยให้ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มๆ ละไม่เกิน ๘ - ๑๐ คน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นข้อคิดเห็นและแนวทางในการสร้างวิเคราะห์การสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

หลังจากผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูล ก่อนการวิเคราะห์ข้อมูล ได้นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสนทนากลุ่ม การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการศึกษาเอกสาร มาตรวจสอบความครบถ้วน ถูกต้อง จัดเรียงข้อมูลจัดกลุ่มของข้อมูล แล้วจึงนำมาวิเคราะห์ประกอบเข้าด้วยกัน การวิเคราะห์ข้อมูลผู้วิจัยได้ยึดวิธีการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา และการสร้างข้อสรุป ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๑) วิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytic Induction) เป็นการตีความ สร้างข้อสรุปของข้อมูลที่เป็นรูปธรรมหรือที่ได้จากปรากฏการณ์ที่สามารถมองเห็นได้ แล้วนำมารวบรวมและสร้างข้อสรุปให้เป็นเชิงนามธรรม (Analytic Induction) หลังจากนั้นนำมาสร้างเป็นสมมติฐานชั่วคราว(Working Hypothesis) และทำการวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น โดยพยายามเก็บรวบรวมข้อมูลที่ จนกว่าจะได้คำตอบ แล้วจึงดำเนินการสรุปข้อมูลที่เก็บรวบรวมมาได้

๒) การจำแนกชนิดข้อมูล (Typological Analysis) ในกระบวนการวิเคราะห์ข้อมูล โดยการจำแนกชนิดของข้อมูล ดำเนินการแบบใช้ทฤษฎี ในการวิเคราะห์ข้อมูลโดยนำเอาทฤษฎีมาใช้ในการจำแนกชนิดของเหตุการณ์ โดยยึดแนวคิดทฤษฎีเป็นกรอบในการจำแนก ซึ่งในการวิจัยนี้ผู้วิจัยได้ใช้ทฤษฎีที่เป็นแกนหลักในการวิเคราะห์ตีความข้อมูล ทั้งที่เป็นทฤษฎีทางวัฒนธรรมและสังคม

๓) วิเคราะห์ข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลแต่ละคน ทำการเปรียบเทียบลักษณะและคุณสมบัติของข้อมูล จำแนกข้อมูลออกเป็นประเภทต่าง ๆ แล้วทำการสร้างข้อสรุปของข้อมูลย่อย ในแหล่งข้อมูลนั้นๆ เมื่อได้ข้อมูลมาใหม่และทำการเปรียบเทียบในลักษณะเดียวกัน แล้วนำผล จากข้อสรุปของข้อมูลแรกมาเปรียบเทียบกับผลในครั้งต่อไป ทำเช่นนี้ไปจนกระทั่งเก็บข้อมูล ครบสมบูรณ์ จึงนำผลที่ได้มาพิจารณาความสัมพันธ์ของข้อมูลทุกประเภทเพื่อนำมาสร้างเป็นข้อสรุปที่ใช้ตอบปัญหาของการวิจัย

๓.๖ การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ในการนำเสนอผลการวิจัยครั้งนี้ นำเสนอโดยการเขียนเป็นรายงานการวิจัยทั้งฉบับสมบูรณ์และฉบับตีพิมพ์เผยแพร่ โดยผู้วิจัยเสนอผลการวิจัยตามจุดมุ่งหมายของการวิจัยที่กำหนดไว้ทั้งเป็นแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) เป็นความเรียง และการบรรยายด้วยการใช้ภาษาที่เข้าใจง่ายตามข้อความที่ได้จากการวิเคราะห์ และแปลความหมายตรงตามสิ่งที่ปรากฏจากการเก็บรวบรวมข้อมูล การนำเสนอผลการวิจัยจะแบ่งองค์ประกอบออกเป็น ๕ ส่วน ได้แก่ ๑) บทนำ ๒) แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ๓) วิธีดำเนินการวิจัย ๔) วิเคราะห์ผลการวิจัย ๕) สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

บทที่ ๔

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาข้อมูลในประเด็นขององค์ความรู้ ความเป็นมาสภาพปัจจุบันการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุและเยาวชน สาเหตุของปัญหาความสัมพันธ์ รวมทั้งนำเสนอวิเคราะห์การสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เก็บข้อมูลจากหลากหลายวิธีทั้งการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกต การสนทนากลุ่ม เพื่อให้ได้ข้อมูลที่หลากหลายและสามารถยืนยันข้อเท็จจริงได้ นำข้อมูลมาวิเคราะห์และแปลความหมายอย่างเป็นระบบ ขอเสนอผลการวิจัยตามลำดับดังนี้

๔.๑ สาเหตุของปัญหาในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างวัย

สาเหตุของปัญหาในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างวัย ซึ่งผู้วิจัยจะได้กล่าวมานั้น ส่วนหนึ่งนั้นก็มาจากสภาพร่างกาย หรือวัยที่เกิดการเปลี่ยนแปลงไป คำพูดที่เปลี่ยนแปลงไปของเยาวชน การเกิดการแบ่งปันที่ไม่เท่าเทียมกัน สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นปัญหาที่สามารถทำให้เกิดปัญหาระหว่างวัยขึ้นได้ ซึ่งผู้วิจัยจะได้อธิบายในส่วนนี้ต่อไป

๔.๑.๑ การดำเนินชีวิตที่แตกต่างกัน

ปัญหาอย่างแรกของการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างวัยของผู้สูงอายุกับเยาวชนนั้นคือการที่ผู้สูงอายุมีวัยที่แตกต่างกัน ซึ่งความแตกต่างกันของวัยนี้เป็นปัญหาที่ต้องทราบ เพราะการที่เกิดมาในยุคสมัยที่ต่างกันย่อมที่จะทำให้ความรู้ความสามารถในการดำรงชีวิตก็ย่อมที่จะเกิดการแตกต่างกันด้วย จะเห็นได้จากในสมัยอดีตของผู้สูงอายุในขณะที่ตนเองอยู่ในช่วงของการเป็นเยาวชนยังไม่มีในส่วนในเรื่องเทคโนโลยีเข้ามาในชีวิตประจำวัน การเล่น หรือสังคมก็ไม่มีสังคมก้มหน้าเหมือนในปัจจุบัน เป็นสังคมแห่งการพบปะกัน ต้องพบเจอเจอกันอยู่ตลอด บางครั้งต้องเดินทางด้วยเท้าเป็นระยะเวลานานกว่าจะได้พบเจอผู้คน ซึ่งมีความแตกต่างจากเยาวชนในยุคปัจจุบันที่ไม่ต้องเดินทางไกลก็สามารถเจอผู้คนได้จากการใช้เครื่องมือสื่อสาร เช่น มือถือหรือสมาร์ทโฟน จึงไม่จำเป็นที่จะต้องมีการนัดหมายว่าให้ไปพบกันที่ใดที่หนึ่ง แค่เพียงสนทนากันทางนี้ก็ย่อมที่จะเข้าใจกันได้ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าในส่วนนี้ในเรื่องของการใช้ชีวิตที่ต่างกัน การดำรงชีวิตในปัจจุบันก็ต่างกันด้วย

เพราะผู้สูงอายุต้องการที่จะสนทนากันต่อหน้าจึงจะทำให้เราเข้าใจกันมากขึ้น แต่กับเยาวชนแค่เพียงโทรศัพท์มาบอกก็สามารถที่จะทำให้เข้าใจกันได้เป็นต้น^๑

ดังนั้นเมื่อเรากล่าวถึงความต่างกันของวัย จะเห็นได้อีกอย่างหนึ่งนอกจากการดำเนินชีวิต จะเห็นได้จากสภาพร่างกายที่เปลี่ยนไปของผู้สูงอายุ ที่เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกาย ทางความคิด หรือในเรื่องของความจำ ทำให้เกิดการหลงลืมในสิ่งที่เยาวชนหรือเยาวชนบอกกล่าวไปแล้ว ทำให้เยาวชนเกิดความเบื่อหน่าย และบางครั้งเยาวชนเกิดความกลัวในรูปร่างที่เปลี่ยนแปลงไปของปู่ย่า ตายาย เพราะคิดว่าหน้าตาที่มีความเหี่ยวย่นนี้เป็นสิ่งที่น่ารังเกียจ ผิวหนังอันเหี่ยวย่นก็เช่นเดียวกันทำให้เยาวชนไม่กล้าที่จะเข้าใกล้ เพราะกลัวในลักษณะภายนอกที่เป็นอย่างนั้นเป็นต้น^๒ ดังนั้นสาเหตุของปัญหาช่องว่างระหว่างวัยด้านความต่างกันของวัยนี้ เกิดขึ้นได้จากหลายสาเหตุ ซึ่งหลักๆ แล้ว เกิดจากประสบการณ์ชีวิตที่สั่งสมมา ในวัยสูงอายุก็น่าจะผ่านมาอย่างโชกโชน ในขณะที่เยาวชน หรือเยาวชน จะยังด้อยประสบการณ์ในเรื่องต่างๆ อยู่มาก ยิ่งอายุห่างกันมาก ก็จะมีควม นึกคิด ประสบการณ์ ความเข้าใจสิ่งต่างๆ ที่แตกต่างกันออกไปเป็นต้น

ผู้สูงอายุมองการลองผิดลองถูกเป็นสิ่งที่ผ่านมาแล้ว และตนได้รับบทเรียนต่างๆ มาแล้ว จึงต้องการบอกเล่าบทเรียนเหล่านี้ไปถึงเยาวชน อยากให้เยาวชนเจอแต่สิ่งที่ดี ไม่ต้องล้มเหลว หรือ ผิดพลาดเหมือนที่ตนเคยเป็นมาก่อน เด็กรุ่นใหม่ หรือหนุ่มสาวรุ่นใหม่ เป็นวัยที่ชอบลองผิดลองถูก ด้วยตนเอง แม้ว่าจะถูกห้าม หรือถูกตักเตือน ชี้แนะสิ่งที่ดีจากผู้ใหญ่ แต่ตนก็ขอลองด้วยตนเอง

ผู้สูงอายุจะเผชิญปัญหา หรือตัดสินใจปัญหา โดยนึกถึงคนรอบข้างที่มีอยู่ อยากให้คนรอบข้างมีความสุข สุขสบาย จึงมักหวังดีกับคนในครอบครัวในทุกเรื่อง เยาวชนจะเผชิญปัญหาหรือตัดสินใจปัญหาโดยใช้ตัวเองเป็นศูนย์กลาง ไม่ค่อยนึกถึงคนรอบข้าง ส่วนหนึ่งเพราะอยู่ในวัยที่เป็นผู้รับมากกว่าผู้ให้อยู่ จึงไม่คิดว่าผู้อื่นจะเป็นอย่างไรจากการกระทำของตน ขอเพียงตนเองได้แก้ปัญหาของตนเองให้ได้ แม้ว่าจะตัดสินใจผิด หรือด้วยการประชดก็ตาม

จะเห็นได้ว่า ผู้สูงอายุ หรือแม้แต่ตัวเยาวชนเอง จะมีความนึกคิดที่แตกต่างกันค่อนข้างมาก ซึ่งก็ไม่ควรตัดสินใจว่าความคิดใครผิดหรือความคิดของใครถูก แต่ควรมองที่จุดประสงค์ของแต่ละฝ่ายในการเข้าหากัน เช่น ความต้องการ ความปรารถนาดี เป็นต้น ความรัก ความเข้าใจกัน และการพยายามรับฟังเหตุผลของอีกฝ่าย ไม่เอาตัวเองเป็นที่ตั้ง เปิดใจฟังกันด้วยเหตุผล ก็จะช่วยลดช่องว่างระหว่างวัยเหล่านี้ไปได้

๔.๑.๒ การปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันของผู้สูงอายุกับเยาวชน

ชุมชนตำบลขอนแก่นในอดีตนั้น มักจะเป็นครอบครัวขยาย เช่น ในบ้านหลังหนึ่งจะประกอบด้วยสมาชิกอยู่ร่วมกัน บางแห่งมีตั้งแต่รุ่นปู่ ย่า ไปจนถึงรุ่นหลาน การที่ครอบครัวอยู่ร่วมกัน

^๑ สัมภาษณ์นายสุธี ศรสุวรรณ, พัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดร้อยเอ็ด, ๒๑ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^๒ สัมภาษณ์นายสุธี ศรสุวรรณ, พัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดร้อยเอ็ด, ๒๑ มิถุนายน ๒๕๖๑.

นี้ทำให้เกิดความสัมพันธ์อันแนบแน่น มีการสืบทอดประเพณีวัฒนธรรมต่างๆ จากรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง เพราะบรรดาปู่ ย่า ตา ยาย จะเป็นผู้อบรมสั่งสอน ที่มีผู้สูงอายุคอยอบรมสั่งสอน เลี้ยงดูบุตรหลานที่มี พื้นฐานที่ได้รับจากสังคมแรกของตนนั้นเป็นสิ่งที่สำคัญเป็นอย่างมาก แต่ในปัจจุบัน เพราะสภาพของการแข่งขันกันเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะคนในสังคมเมือง ผู้คนต้องแข่งกับเวลาเพื่อทำงาน การเดินทางฝ่าสภาพการจราจรที่แออัด เด็กเยาวชนที่ต้องตื่นแต่เช้าตรู่เพื่อรีบไปให้ทันเข้าเรียน โดยที่ต้องไปนั่งแต่งตัวหรือแม้แต่กินข้าวอยู่บนรถยนต์ ผู้สูงอายุเองก็ต้องทำงานแข่งกับเวลา (เพราะคนส่วนใหญ่คิดว่า “เงิน” กลายเป็นปัจจัยหลักในการดำเนินชีวิต) เพราะการที่ต้องหาเงินมาเพื่อเลี้ยงชีวิตเลี้ยงครอบครัว ทำให้เวลาแห่งความสุขของครอบครัวถูกกลืนไปคิดแต่เพียงถ้าหากมีเงิน ก็จะสามารถมีทุกอย่างได้ โรงเรียนคงจะอบรมสั่งสอนเยาวชนได้เพราะเป็นสถานศึกษาอยู่แล้ว สถานการณ์ดังกล่าวทำให้ความสัมพันธ์ในครอบครัวที่มีเริ่มลดน้อยลง เวลาที่ผู้สูงอายุควรจะมีให้กับเยาวชน เพื่ออบรมสั่งสอนให้คำปรึกษา หรือแม้แต่สัมพันธ์ใกล้ชิดก็เริ่มจางหายไป เด็กติดอยู่ในบ่วงของวัตถุนิยมเพิ่มมากขึ้น นอกจากนั้นสิ่งที่สำคัญที่สุดคือ บรรดาบุตรหลาน หลายคนไม่รู้จักรักที่จะให้เกียรติ เคารพ ยำเกรง มองว่าเป็นบุคคลที่น่ารำคาญ เหตุเพราะท่านเหล่านั้นคอยห้ามคอยบ่นว่าเมื่อเวลาที่เด็กมีพฤติกรรมที่เห็นว่าไม่เหมาะสมแม้ว่าท่านจะกระทำด้วยความรักและความห่วงใย หากแต่บรรดาเยาวชนนั้นไม่เข้าใจถึงเหตุผลนั้น ประกอบกับความรุ่มร่าแห่งวัยชราไม่คล่องแคล่วเหมือนหนุ่มสาวจะเดินก็ต้องค่อย ๆ เดิน สายตาฝ้าฟาง มองไม่ค่อยชัด ทำให้ถูกมองว่าชักช้าเสียเวลาและมากไปกว่านั้นเยาวชนเห็นว่าผู้สูงอายุนั้นเป็นภาระสำหรับตน ในสังคมชาวบ้านภาคเกษตรกรรมมักจะนิยมมีบุตรหลานกันมาก เพราะจะได้มีคนมาช่วยกันทำมาหากิน ครอบครัวหนึ่ง มักจะมีบุตรหลานโดยเฉลี่ย ๕ คน เป็นอย่างน้อย แต่ในภาวะปัจจุบันที่มีปัจจัยหลายๆอย่างเข้ามาเกี่ยวข้องในการดำเนินชีวิตเช่นค่าครองชีพที่สูงขึ้น ค่าเล่าเรียนบุตรหลาน ฯลฯ ทำให้การมีบุตรหลานของแต่ละครอบครัวนั้นลดน้อยลงตามสภาพการเจริญพันธุ์ คงเหลือเพียงแค่ครอบครัวละไม่เกินสองคนเท่านั้น ทำให้ผู้สูงอายุทุกวันนี้กำลังประสบกับสภาพการขาดแคลนผู้ดูแลเพิ่มมากขึ้น^๓ จากการสัมภาษณ์ครอบครัวตามกลุ่มเป้าหมายพอที่จะสรุปได้ดังนี้

“ทุกวันนี้ไม่ค่อยที่จะได้คุยกับเยาวชนมากเท่าไร บางครั้งจะบอกจะกล่าวจะบอกอะไรให้เยาวชนฟังก็ไม่ค่อยที่จะฟังทำให้เราไม่สามารถบอกอะไรได้”^๔ “บางวันได้คุยกับเยาวชนเพียงไม่กี่คำ บางครั้งพอเอ่ยปากขึ้น เยาวชนก็หาว่าเราบ่นให้มันฟังทำให้เกิดความรำคาญที่จะสั่งสอน”^๕ จากบทสัมภาษณ์ผู้สูงอายุจะเห็นได้ว่า ผู้สูงอายุมีการพูดคุยกับเยาวชนได้น้อยลง เนื่องมาจากเหตุการณ์ในปัจจุบันผู้สูงอายุกับเยาวชนจะมีเวลาอยู่ด้วยกันน้อยมาก ช่วงวันจันทร์ถึงวันศุกร์ในตอนกลางวันเยาวชนก็จะไปโรงเรียน พอวันหยุดเสาร์อาทิตย์ก็พากันออกไปเล่นข้างนอกกับเพื่อน ไปเที่ยวบ้าง ดังนั้นสิ่ง

^๓ สัมภาษณ์ นายวิเชียร ขจรภพ, ผู้ใหญ่บ้านบ้านขอนแก่นเหนือ, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^๔ สัมภาษณ์ นางทองคำ นาคาสี, อายุ ๘๘ ปี บ้านเลขที่ ๘ หมู่ ๓ บ้านขอนแก่นเหนือ, นางปุ่น ไชยจินลา อายุ ๗๙ ปี, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^๕ สัมภาษณ์ นางเหลา โคตรทิพย์, อายุ ๗๘ ปี บ้านเลขที่ ๑๑๔ หมู่ ๓ บ้านขอนแก่นเหนือ, นายคุณ ศิริแสน อายุ ๘๕ ปี, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๑.

เหล่านี้ทำให้ผู้สูงอายุกับเยาวชนไม่ค่อยที่จะได้เข้าพบปะพูดคุยกัน ยกเว้นเวลาที่รับประทานอาหารร่วมกันจึงได้มีโอกาสได้พูดคุย ดังนั้นจากสาเหตุเหล่านี้ทำให้เกิดเป็นช่องว่างระหว่างวัยที่ทำให้เยาวชนและผู้สูงอายุขาดการปฏิสัมพันธ์กัน อันสืบเนื่องมาจากการไม่ได้พูดคุยกันนั่นเอง

ในส่วน of เยาวชนนั้นผู้วิจัยได้เข้าไปสัมภาษณ์ในเรื่องของปัญหาความสัมพันธ์กับผู้สูงอายุ ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า “ผู้สูงอายุไม่เข้าใจในสิ่งที่ตนเองทำ ผู้สูงอายุบางคนทำตัวน่าเบื่อ ชอบเข้ามายุ่งเรื่องส่วนตัวทำให้เหมือนตัวเองขาดอิสรภาพ”^๖ แต่เยาวชน บางคนนั้นมีความเป็นห่วงผู้สูงอายุมากกว่าที่จะกล่าวร้ายให้กับผู้สูงอายุ ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า “หนูเป็นห่วงผู้สูงอายุบางครั้งก็อยากที่จะช่วยเหลือผู้สูงอายุในเรื่องของการทำอาหารทำงานบ้าน เลี้ยงวัวเลี้ยงควาย เป็นต้น”^๗ จะเห็นได้ว่า เยาวชนบางคนจะมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อผู้สูงอายุ เพราะเห็นว่าเป็นคนล้าหลังไม่ทันสมัย แต่บางคนก็มีทัศนคติที่ดีต่อผู้สูงอายุ เนื่องด้วยจากการเลี้ยงดูที่จากผู้สูงอายุซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนที่จะเป็นส่วนสำคัญหรือเป็นตัวแปรสำคัญที่ทำให้เยาวชนเกิดมีความรัก ความเห็นอกเห็นใจจากผู้สูงอายุเพราะได้ตัวอย่างที่ดีจากผู้สูงอายุที่ได้นำพาปฏิบัติ

ในส่วน of ปัญหาทางด้านความสัมพันธ์อาจจะเกิดจากการที่ผู้สูงอายุและเยาวชนไม่ค่อยที่จะเข้าร่วมกิจกรรมด้วยกัน อาจจะเป็นเพราะปัญหาทางครอบครัว หรือหลายสาเหตุที่ไม่สามารถที่จะทำให้ผู้สูงอายุเกิดการร่วมกิจกรรมด้วยกัน โดยวิเคราะห์จากบทสัมภาษณ์ของครอบครัวหนึ่งว่า “เมื่อเราไปทำบุญที่วัดในสมัยก่อนขณะที่เยาวชนยังเล็กอยู่เราก็พาเขาเข้าวัดได้ง่าย โดยบางครั้งเราไปวัดก็จะพามันไปด้วย แต่พอมันโตขึ้นเท่านั้นแหละ มันไม่ยอมเข้าวัดเลย พอจะพาไปวัดหรือให้ไปวัดแทน มันดันตอบว่า ชี้เกียจ หรือไม่ก็อายุเพื่อนมันบ้าง อายุผู้ป้าผู้สาวมัน”^๘ ซึ่งจากสาเหตุนี้ทำให้วิเคราะห์ได้ว่า จากการที่เยาวชนไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนากับผู้สูงอายุเพราะว่าเยาวชนเมื่อเข้าสู่ช่วงเยาวชน จะมีความเขินอายไม่กล้าไปวัดเพราะกลัวเพื่อนล้อ แต่ถึงกระนั้นก็ยังมียาวชนบางคนเข้าไปร่วมกิจกรรมกับผู้ใหญ่ดังคำสัมภาษณ์ของเยาวชนบางครอบครัวว่า “บางครั้งหนูอยากไปวัดร่วมกับพ่อใหญ่เพราะไปวัดแล้วมันให้ความรู้สึกดีต่อตัวหนู รู้สึกว่าการไปทำบุญร่วมกับพ่อเฒ่ามันให้ความรู้สึกเหมือนเราได้แบ่งเบาภาระให้กับพ่อใหญ่แม่ใหญ่”^๙ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าปัญหาและสาเหตุส่วนใหญ่อะจะเกิดจากการที่ตอนเด็กนั้นผู้สูงอายุจะไม่ค่อยได้พาเด็กไปร่วมกิจกรรมด้วย บวกกับเยาวชนเมื่อเข้าสู่ช่วงเยาวชนขึ้นมาจะมีความกลัวไม่กล้าที่จะไปวัดเพราะ อายุเพื่อนบ้าง ไม่อยากไปบ้าง บางครั้งอยากไปเที่ยวเล่นที่อื่นเพราะไปวัดแล้วไม่มีเพื่อนไม่รู้จะไปทำไม จึงเป็นสาเหตุที่ไม่มีการเข้าร่วม

^๖ สัมภาษณ์ เด็กหญิงเพ็ญพักตร์ ศรีวะสุทธิ์, อายุ ๑๔ ปี บ้านเลขที่ ๘ หมู่ ๓ บ้านขอนแก่นเหนือ, นางสาวทิพวรรณ ระยับศรี, อายุ ๑๕ ปี บ้านเลขที่ ๑๔ หมู่ ๓ บ้านขอนแก่นเหนือ, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^๗ สัมภาษณ์ นายชिरารุช ถวัลย์เศรษฐ์, อายุ ๑๖ ปี บ้านเลขที่ ๑๑๔ หมู่ ๓ บ้านขอนแก่นเหนือ, นายศิริศักดิ์ วงศ์คง, อายุ ๑๘ ปี บ้านเลขที่ ๔๓ หมู่ ๓ บ้านขอนแก่น, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^๘ สัมภาษณ์ นายสำราญ สิงห์หาญ, อายุ ๕๑ ปี บ้านเลขที่ ๕๖ หมู่ ๓ บ้านขอนแก่นเหนือ, นางทองมี สังขมณี, อายุ ๗๙ ปี, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^๙ สัมภาษณ์ นางสาวเจนจิรา อุ่นวงศ์, อายุ ๑๖ ปี บ้านเลขที่ ๕๖ หมู่ ๓ บ้านขอนแก่น, นางสาวอรรณพ พิมพ์แต้ม, อายุ ๑๗ ปี บ้านเลขที่ ๑๗ หมู่ ๓ บ้านขอนแก่น, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๑.

กิจกรรมกับทางผู้สูงอายุทำให้ความสัมพันธ์ไม่พัฒนาแล้วยังเกิดการขัดแย้งขึ้นได้เพราะเยาวชนไม่ชอบการถูกบังคับจากผู้สูงอายุ

๔.๑.๓ ผู้สูงอายุ และเยาวชนไม่อนุเคราะห์ซึ่งกันและกัน

สาเหตุที่ผู้สูงอายุ และเยาวชนไม่อนุเคราะห์ซึ่งกันและกันนั้นเป็นเพราะสังคมปัจจุบันนี้ไม่นำหลักการดำเนินชีวิตตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและไม่นำไปใช้ ผู้เป็นผู้สูงอายุไม่ทำหน้าที่ของตนเองให้สมบูรณ์ เช่น^{๑๐}

๑) ผู้สูงอายุเห็นเยาวชนของตนเองทำความชั่วแล้วไม่ห้ามปราม แต่กลับปกป้อง และให้ท้าย ไม่ดำเนินดีเตือนในการกระทำที่ไม่ดีของเยาวชน ดังคำสัมภาษณ์ว่า “บางทีก็ไม่อยากห้ามมัน ก็แล้วแต่มันจะทำ เพราะไปห้ามแล้วเยาวชนมันก็ขู่เรา จะทำร้ายเรา”^{๑๑}

๒) ไม่มีเวลาอบรมสั่งสอนเยาวชนให้ตั้งอยู่ในความดี ประพฤติแต่สิ่งที่ดีเป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคม ไม่มีเวลาให้กับเยาวชนเท่าที่ควร ดังคำสัมภาษณ์ว่า “พอมันโตขึ้นเยาวชนก็ไม่ค่อยที่จะอยู่บ้าน เราก็ไปดูนาดูสวน บ้างครั้งทำงานรับจ้าง ก็ไม่มีเวลาสั่งสอนเยาวชน อยู่แบบตัวใครตัวมันเท่านั้น”^{๑๒}

๓) ผู้สูงอายุ ไม่ส่งเสริมและสนับสนุนให้เยาวชนได้มีโอกาสเรียนหนังสือ ไม่ปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมตลอดทั้งไม่นำพาสมาชิกในครอบครัวเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา ดังคำสัมภาษณ์ว่า “เยาวชนมันไม่อยากจะเรียนก็อย่าไปห้ามมัน ปล่อยมันเลย เราบอกเราสอนมันแล้วมันไม่ทำตาม ก็เลยแล้วแต่มันไม่อยากจะอยู่กับมัน”^{๑๓}

๔) ผู้สูงอายุ ไม่หาภรรยาหรือสามีที่ดีที่เหมาะสมที่สมควรให้เยาวชน และยังไม่ชี้แนะแนวทางในการเลือกคู่ครองที่ดีให้กับเยาวชน ดังคำสัมภาษณ์ว่า “ในสมัยนี้เด็กมันจะหาคู่กันเอง บางครั้งมันก็ไปกับผู้ชายผู้สาวมันเองเลือกคู่เอาเอง เราจะไปเลือกแทนมันไม่ได้”^{๑๔}

นอกจากนี้ยังมีปัญหาต่างๆ อีก เช่น ปัญหาความยากจน ปัญหาความเห็นแก่ตัว ปัญหาค่านิยมเปลี่ยนแปลง ซึ่งพอที่จะอธิบายได้ดังนี้^{๑๕}

ปัญหาความยากจน เนื่องจากกลุ่มผู้ที่ให้สัมภาษณ์มีความยากจนมีรายได้ต่ำค่าจ้างแรงงานต่ำ ไม่มีงานทำ ด้อยโอกาสทางการศึกษา ปัญหาความยากจน ทำให้เกิดปัญหาจริยธรรมใน

^{๑๐} สัมภาษณ์ พระราชพรหมจริยคุณ (สุเทพ สุกฤตมโม) เจ้าคณะจังหวัดร้อยเอ็ด, ๑๗ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๑} สัมภาษณ์ นายสำราญ สิงห์หาญ อายุ ๕๑ ปี บ้านเลขที่ ๕๖ หมู่ ๓ บ้านขอนแก่นเหนือ, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๑๒} สัมภาษณ์ นางซ่อฟ้า ระเบียบศรี อายุ ๗๓ ปี บ้านเลขที่ ๑๔ หมู่ ๓ บ้านขอนแก่นเหนือ, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๑๓} สัมภาษณ์ นายนิดสัน ชะโร อายุ ๖๓ ปี บ้านเลขที่ ๔๓ หมู่ ๓ บ้านขอนแก่น, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๑๔} สัมภาษณ์ นายผั่น สมเพ็ชร อายุ ๗๗ ปี บ้านเลขที่ ๓๒ หมู่ ๓ บ้านขอนแก่น, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๑๕} สัมภาษณ์นายสุธี ศรสุวรรณ, พัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดร้อยเอ็ด, ๒๑ มิถุนายน ๒๕๖๑.

ครอบครัว เช่น การมีปากเสียง ต่อกัน การทะเลาะ ทุบตีกัน และอื่นๆ ซึ่งทำให้สภาพของครอบครัวเป็นไปในแบบที่ห่างเหิน นอกจากผู้สูงอายุจะไม่เลี้ยงดูให้ดีแล้ว ยังปล่อยให้ลูกๆ อีกด้วย ฝ่ายเยาวชนก็มีความต้องการความร่ำรวย ฟูมฟักตามความเข้าใจที่มีต่อสังคมโลกปัจจุบันทำให้เกิดความขัดแย้งเรื่องวิถีชีวิตครอบครัว ถึงขั้นตำหนิผู้สูงอายุที่เลี้ยงดูตนมาในครอบครัวที่ยากจน ดังคำสัมภาษณ์ว่า “บางทีเราก็หาเงินมาจากการรับจ้าง ไม่ค่อยที่จะพอมีพอกิน พ่อแม่ของมันก็ทำงานอยู่ที่กรุงเทพ ส่งเงินมาก็ไม่พอใช้ บางครั้งหลานมันก็อยากได้นู่นได้นี้ บางครั้งก็อ้างว่าต้องทำรายงานใช้เงินเยอะ มาขอเราเราก็ต้องให้”^{๑๖} “หนูก็อยากเที่ยวอยากเล่นบ้าง บางครั้งไปเที่ยวก็ต้องใช้เงินเที่ยวถ้าไม่มีเงินเที่ยวก็ไปกับเพื่อนไม่ได้”^{๑๗}

ปัญหาความเห็นแก่ตัว การพัฒนาสังคม และเศรษฐกิจให้เจริญมากขึ้นเท่าไร ปัญหาความเห็นแก่ตัวในครอบครัว และสังคมก็มากขึ้นเป็นเงาตาม เมื่อหัวหน้าครอบครัวต้องดิ้นรน ขวนขวายมากขึ้น ทำให้ช่องว่างระหว่างสมาชิกในครอบครัวเพิ่มมากขึ้น ความสัมพันธ์ลดน้อยลงความเห็นแก่ตัวทำให้คนขี้เกียจไม่ขยันทำงาน พยายามเอาเปรียบกัน ทำงานน้อยแต่ต้องการผลตอบแทนสูง มีความอิจฉาริษยา ไม่สามัคคี ยกตนข่มผู้อื่น นินทาใส่ร้ายผู้อื่น เป็นต้น ทำให้สมาชิกครอบครัวยิ่งแตกแยกกัน ดังคำสัมภาษณ์ว่า “ทุกวันนี้ไม่ค่อยได้พูดคุยกับเยาวชนหรือกับคนในครอบครัวเพราะ ต่างฝ่ายต่างออกไปทำการทำงานกัน ไม่ค่อยมีเวลา เยาวชนก็มัวแต่เล่นโทรศัพท์ ไปเที่ยวเล่นกับเพื่อน ไม่ค่อยกลับบ้าน เลยไม่ค่อยมีเวลาอยู่ร่วมกัน”^{๑๘} “การที่จะอยู่ร่วมกันกินข้าวด้วยกันมักจะเป็นตอนเย็น ส่วนตอนกลางวันก็ไม่ค่อยได้มาอยู่ร่วมกันเพราะต้องออกไปทำงานนอกบ้าน”^{๑๙}

ปัญหาค่านิยมเปลี่ยนแปลง ผู้สูงอายุบางครอบครัวเห็นคุณค่าจริยธรรมของสังคมน้อยลงในเรื่องจริยธรรม และวัฒนธรรมไทย ปัจจุบันนี้ มีวิถีทางการดำเนินชีวิตของคนไทยทุกวันนี้ได้แปรเปลี่ยนไปจากแต่ก่อนมาก เช่น ประเพณีการพึ่งพาอาศัยแรงกัน ทำงานให้กันและกัน รักใคร่กลมเกลียวกันในครอบครัวก็เปลี่ยนไป กิจกรรมทุกอย่างในครอบครัวถูกมองว่าเป็นการจ้างแรงงาน ผลจากความเจริญทางด้านวัตถุทำให้ทุกคนแสวงหาความสุขความพอใจที่ไม่มีที่สิ้นสุดหรือมีขีดจำกัดเยาวชนทอดทิ้งผู้สูงอายุไม่เอาใจใส่ให้ความอุปถัมภ์ตลอดทั้งทอดทิ้งไม่เลี้ยงดูท่าน ส่วนผู้สูงอายุก็ต้องการประโยชน์ตอบแทนจากเยาวชนมากกว่าการอบรมการเลี้ยงดู ค่านิยมและการประพฤติปฏิบัติ แสดงว่า คนเราเห็นคุณค่าจริยธรรมของสังคมน้อยลง ดังคำสัมภาษณ์ว่า “ไม่ค่อยได้ไปช่วยลงแรงกับคนอื่นเท่าไร เพราะทุก

^{๑๖} สัมภาษณ์ นางคำภา ผิวงาม, อายุ ๗๖ ปี บ้านเลขที่ ๑๗ หมู่ ๓ บ้านขอนแก่น, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๑๗} สัมภาษณ์ นายสมาน เพิ่มพูน, อายุ ๘๑ ปี บ้านเลขที่ ๔๑ หมู่ที่ ๑๑ บ้านขอนแก่นกลาง, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๑๘} สัมภาษณ์ นายคำสิงห์ วงภักดี, อายุ ๗๑ ปี บ้านเลขที่ ๓๐ หมู่ที่ ๑๑ บ้านขอนแก่นกลาง, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๑๙} สัมภาษณ์ นางทองนา อุ่นประชา, อายุ ๖๘ ปี บ้านเลขที่ ๖๒ หมู่ที่ ๑๑ บ้านขอนแก่นกลาง, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๑.

วันนี้มักจะใช้เครื่องจักรกันหมดแล้ว เกียวข้าวก็ใช้รถเกี่ยว ทำนาก็ใช้รถไถ ไม่ค่อยได้ใช้คน อยู่แบบตัวใครตัวมันทุกวันนี้^{๒๐}

ดังนั้นจากการศึกษาสาเหตุของปัญหาในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างวัย พบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับเยาวชน คือ ความต่างกันของวัย ไม่มีการเข้าร่วมกิจกรรมกับทางผู้สูงอายุ ผู้สูงอายุ และเยาวชนไม่อนุเคราะห์ซึ่งกันและกัน นอกจากนั้นยังมีปัญหาต่างๆ อีก เช่น ปัญหาความยากจน ปัญหาความเห็นแก่ตัว ปัญหาค่านิยมเปลี่ยนแปลง ดังนั้นสิ่งเหล่านี้จึงต้องมีการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ามาประยุกต์ใช้เพื่อให้เยาวชนกับผู้สูงอายุ ได้เข้าใจและสร้างความสัมพันธ์อันดีซึ่งผู้วิจัยจะได้นำเสนอรูปแบบต่อไป

๔.๒ ความสัมพันธ์ของผู้สูงอายุกับเยาวชน

ความสัมพันธ์ระหว่างรุ่นวัยที่เกิดขึ้นในครอบครัวผู้สูงอายุ ที่มีลักษณะการอยู่อาศัยแตกต่างกัน เมื่อพิจารณาในภาพรวมของทุกลักษณะมีทั้งที่คล้ายคลึงกันและที่แตกต่างกัน พบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับเยาวชน มีความคล้ายคลึงกันในมิติที่เกี่ยวข้องกับอารมณ์ความรู้สึก (ความรักใคร่ความผูกพัน) ความคาดหวังต่อการทำหน้าที่ของแต่ละรุ่นวัย (บรรทัดฐานครอบครัว) และความคิดเห็นเกี่ยวกับผู้สูงอายุ สำหรับมิติที่มีความแตกต่างกันเป็นมิติที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของแต่ละรุ่นวัย ได้แก่ การแลกเปลี่ยนหรือการทำหน้าที่ของแต่ละรุ่นวัย การติดต่อสื่อสาร (การพบปะ พูดคุย การทำกิจกรรมร่วมกัน) ความรักใคร่ผูกพันและการแลกเปลี่ยนหรือการทำหน้าที่ตามบทบาทในครอบครัว

๔.๒.๑ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุอาศัยอยู่กับเยาวชน

การอยู่อาศัยร่วมกันระหว่างผู้สูงอายุกับหลาน เป็นลักษณะครอบครัวที่พบมากขึ้นในสังคมไทย โดยเฉพาะในชนบท ซึ่งสาเหตุหลักมาจากการที่พ่อแม่ของเด็กต้องไปทำงานหาเงินต่างจังหวัด ไม่สามารถเลี้ยงดูลูกของตนเองไปพร้อมๆกับการทำมาหากินได้ ภาระจึงตกอยู่กับผู้สูงอายุหรือบางกรณี ที่ลูกมีปัญหาหาร้างไม่สามารถเลี้ยงดูลูกของตนเองตามลำพัง พ่อแม่สูงอายุก็จะรับภาระเลี้ยงหลานแทนลูกของตนเองโดยทำหน้าที่ทุกอย่างเหมือนกับเป็นพ่อแม่ของหลานในขณะที่รุ่นลูกจนเจียดด้านเงิน

ความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับรุ่นหลาน ในครอบครัวลักษณะนี้จะแตกต่างจากครอบครัวที่มีรุ่นลูกซึ่งเป็นพ่อแม่ของหลานอาศัยอยู่ด้วย เพราะผู้สูงอายุจะทำหน้าที่ทั้งในฐานะของปู่ย่าตายาย และการเป็นพ่อแม่ของหลานไปพร้อมๆกัน แม้ว่าโดยบทบาทจะเป็นปู่ย่า ตายาย แต่การที่ต้องทำหน้าที่แทนพ่อแม่ของหลานจำเป็นต้องมีการแสดงบทบาทเพิ่มขึ้นคือการเป็นพ่อแม่ของหลานไปด้วย สำหรับบางครอบครัวกลายเป็นบทบาทหลักของผู้สูงอายุกรณีที่หลานยังเล็กมากต้องพึ่งพาผู้อื่นกระทำให้เกือบทุกอย่าง ทั้งการให้อาหารการกิน ดูแลความสะอาดร่างกาย ดูแลยามเจ็บป่วย เฝ้าระวังอันตรายต่างๆ ซึ่งเป็นการแลกเปลี่ยนในลักษณะที่ผู้สูงอายุเป็นผู้ให้มากกว่าเป็นผู้รับจากหลาน สำหรับหลานที่โต

^{๒๐} สัมภาษณ์ นางบัวศรี วิเชียรศรี, อายุ ๗๐ ปี, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๑.

พอที่จะดูแลตนเองได้ บทบาทของผู้สูงอายุก็จะลดลง และบทบาทของการเป็นผู้รับจากหลานก็จะเพิ่มขึ้นในด้านการดูแลช่วยเหลือกิจกรรมประจำวัน

ในด้านความใกล้ชิดสนิทสนม เนื่องจากผู้สูงอายุกับหลานมีเวลาให้กันและกันมากขึ้น ทำให้ผู้สูงอายุกับหลานมีความรักใคร่ผูกพันกันมาก จากการได้พบปะพูดคุยและทำกิจกรรมร่วมกันที่เกิดขึ้นเป็นประจำจนกลายเป็นแบบแผนในการดำเนินชีวิต จากการที่บทบาทของพ่อแม่กลายเป็นหน้าที่ของผู้สูงอายุ ทำให้โอกาสที่ผู้สูงอายุจะได้ดูแลเยาวชนมีมากขึ้น การรับรู้ของหลานที่มีต่อผู้สูงอายุก็จะแตกต่างจากครอบครัวที่หลานมีพ่อแม่อยู่ด้วย เพราะผู้สูงอายุไม่ได้เป็นเพียงปู่ย่าตายายเท่านั้นแต่ยังเป็นพ่อแม่ของหลานด้วย

ความรักใคร่ผูกพันระหว่างผู้สูงอายุกับเยาวชน

ในมิติของความรักใคร่ผูกพัน ซึ่งเน้นไปที่ความรู้สึกรักใคร่ความใกล้ชิดสนิทสนมและการเคารพเชื่อฟังที่มีต่อกัน ระหว่างผู้สูงอายุ ลูกและหลาน ผลการศึกษาพบว่า ในด้านความรู้สึกรักใคร่กัน ผู้สูงอายุที่มีลักษณะการอยู่อาศัยทั้ง ๔ รูปแบบ รู้สึกรักลูกและหลานไม่แตกต่างกันและส่วนใหญ่จะบอกว่ารักลูกทุกคนและรักเท่ากันความรู้สึกรักใคร่หลานก็เช่นเดียวกัน ผู้สูงอายุจะบอกว่ารักหลานทุกคน ซึ่งความรู้สึกรักใคร่เยาวชนไม่ขึ้นอยู่กับการอาศัยอยู่ด้วยกัน ส่วนความใกล้ชิดสนิทสนมนั้น เป็นความรู้สึกที่สัมพันธ์กับการได้คลุกคลีกันในชีวิตประจำวัน ดังนั้นการได้อาศัยอยู่ด้วยกันจึงทำให้ผู้สูงอายุกับเยาวชนมีความใกล้ชิดสนิทสนมกันมากกว่าคนที่ไม่ได้อาศัยอยู่ด้วยกัน อย่างไรก็ตาม ครอบครัวที่ลูกไม่ได้อาศัยอยู่ด้วยกันแต่อยู่ใกล้กันและมีปฏิสัมพันธ์กันเป็นประจำในชีวิตประจำวันก็ทำให้มีความใกล้ชิดสนิทสนมเหมือนกับครอบครัวที่อาศัยอยู่ด้วยกัน

ระยะห่างระหว่างที่อยู่อาศัยเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการที่ผู้สูงอายุกับเยาวชน จะมีโอกาสได้สร้างความใกล้ชิดสนิทสนมกันโดยผ่านการพบปะพูดคุย ทำกิจกรรมร่วมกัน หรือมีการดูแลช่วยเหลือให้คำแนะนำกัน ส่วนครอบครัวที่ผู้สูงอายุอาศัยอยู่ตามลำพังหรืออยู่กับคู่สมรสและไม่มีลูกอาศัยอยู่ใกล้ๆ ความรู้สึกใกล้ชิดสนิทสนมก็จะเกิดขึ้นระหว่างผู้สูงอายุกับเยาวชนที่มีการสื่อสารกันด้วยช่องทางที่เหมาะสม เช่น การโทรศัพท์ หรือมีการเยี่ยมเยียนกันบ่อยๆ ซึ่งในแต่ละครอบครัวจะมีลูกคนใดคนหนึ่ง ที่ผู้สูงอายุจะรู้สึกใกล้ชิดสนิทสนมมากกว่าลูกคนอื่นๆ ส่วนผู้สูงอายุที่มีลูกอาศัยอยู่ด้วยและมีลูกคนอื่นๆอาศัยอยู่ใกล้ๆ ผู้สูงอายุจะรู้สึกใกล้ชิดสนิทสนมกับลูกทุกคนเหมือนกัน สำหรับลูกที่ไม่ได้อยู่ด้วยอาศัยอยู่ไกลและไม่ค่อยได้มาเยี่ยมเยียน ความใกล้ชิดสนิทสนมก็จะน้อยกว่าลูกคนอื่นๆ ซึ่งลักษณะเช่นนี้พบในรุ่นหลานด้วยเช่นกัน

การเคารพเชื่อฟัง เป็นการแสดงออกที่รุ่นลูกรุ่นหลานมีต่อผู้สูงอายุ ซึ่งผลการศึกษาสะท้อนให้เห็นว่า ทั้งในลักษณะที่เป็นภาพของสังคมโดยรวมที่เยาวชนโดยเฉพาะรุ่นหลานในยุคสมัยปัจจุบันที่ผู้สูงอายุมีการแสดงออกถึงการเชื่อฟังน้อยลง เมื่อเปรียบเทียบกับอดีตที่ผ่านมา การแสดงออกของการไม่เชื่อฟังมีหลากหลาย ทั้งการโต้แย้ง การหัวเราะหรือรับฟังแต่ไม่ทำตามและทำในสิ่งที่ตรงข้าม ที่บางครั้งขัดต่อชนบประเพณีที่ติงามของสังคมไทย ในอีกด้านหนึ่งผู้สูงอายุรับรู้ว่าเป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละบุคคลว่าเป็นคนที่ว่านอนสอนง่ายมากน้อยเพียงใด ความเคารพเชื่อฟังในครอบครัวแต่ละรูปแบบมีความ

คล้ายคลึงกันจากอิทธิพลของปัจจัยภายนอกที่ส่งผลต่อพฤติกรรมของรุ่นหลานโดยรวม อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับหลานจะได้รับการปลูกฝังในเรื่องการเคารพเชื่อฟังพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย

ครอบครัวตาเงินยายคำ เป็นครอบครัวให้ภาพที่สะท้อนถึงความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างผู้สูงอายุกับลูกที่แม้ว่าจะไม่ได้อาศัยร่วมครัวเรือนเดียวกัน แต่ผู้สูงอายุกับลูกยังคงดำรงรักษาความสัมพันธ์ต่อกันอย่างเหนียวแน่น ซึ่งส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับหลานที่อาศัยอยู่ด้วยกันในลักษณะที่ผู้สูงอายุมีแหล่งประโยชน์ที่จะช่วยให้สามารถเลี้ยงหลานได้ โดยไม่มีปัญหา ในขณะที่หลานยังได้รับความรักความเอาใจใส่จากพ่อของตนเองและลุง การเลี้ยงหลานสาวจึงไม่ใช่ภาระหนักแต่อย่างใด ในทางตรงกันข้ามหลานสาวยังทำให้ตายายมีความสุขในชีวิตจากการได้อยู่ร่วมกัน ได้ดูแลเอาใจใส่ ซึ่งสังเกตได้จากการแสดงออกของตายาย คำพูดน้ำเสียงเต็มไปด้วยความรักใคร่และการที่ผู้สูงอายุยังมีคุณสมบัติช่วยแบ่งเบาภาระซึ่งกันและกัน ในการเลี้ยงดูหลาน ผู้สูงอายุจึงไม่ต้องเผชิญกับสถานการณ์ที่ยากลำบากแต่อย่างใด

หลานสาววัย ๑๗ ปี พูดถึงความรู้สึกที่มีต่อปู่กับย่า

“(อยู่กับปู่กับย่าสบายดีไหม) สบายดีอยู่ (ปู่กับย่ารักใคร่มากที่สุด) รักหมดทุกคน ... ย่าดูทุกวันกับปู่”

แม้ว่าจะมีความรักใคร่ปู่กับย่ามาก แต่หลานสาวก็รักพ่อของตนเอง ซึ่งพ่อจะกลับมาเยี่ยมทุกสัปดาห์ ทำให้รู้สึกรักใคร่ผูกพันกับพ่อตัวเองด้วยเช่นกัน ส่วนลุงที่ทำหน้าที่ช่วยดูแลเช่นเดียวกับปู่ย่า หลานสาวก็มีความรักใคร่ผูกพันกับลุงด้วย

สำหรับครอบครัวอื่นๆ ที่ผู้สูงอายุทำหน้าที่เลี้ยงดูหลานแทนลูกของตนเองและลูกไม่ค่อยได้กลับมาเยี่ยมเยือน หลานจะรักใคร่และผูกพันกับผู้สูงอายุมาก บางคนรับรู้ถึงการดูแลของยายว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่ามากและตายายก็เป็นผู้มีพระคุณกับตนเองมาก สิ่งที่หลานๆ ซึ่งยังไม่โตพอที่จะรับผิดชอบตนเองจะทำได้เพื่อเป็นการแสดงความรักต่อปู่ย่าตายาย คือการเคารพเชื่อฟังและคอยช่วยเหลือเวลาที่ปู่ย่าตายายขอให้ช่วยทำกิจกรรมต่างๆ ในชีวิตประจำวัน บางคนจะพยายามเอาใจปู่ย่าตายายเพื่อไม่ให้โกรธ และให้รักตนเอง

แม้ว่าจะต้องแบกรับภาระในการเลี้ยงดูหลานและเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้สูงอายุต้องเหน็ดเหนื่อยอีกครั้งหลังจากได้เลี้ยงดูลูกของตนเองมาแล้ว แต่การได้เลี้ยงหลานก็เป็นความสุขอย่างหนึ่งของผู้สูงอายุ ด้วยความรักที่ผู้สูงอายุมีต่อลูกของตนเอง ความรักใคร่นี้ก็เกิดขึ้นไม่แตกต่างกันในความรู้สึกที่ผู้สูงอายุมีต่อหลาน และยิ่งบวกกับความรู้สึกสงสารที่หลานไม่มีพ่อแม่อยู่ด้วย ความห่วงใยสงสารก็ยิ่งเพิ่มมากขึ้น

การเกี่ยวข้องติดต่อสื่อสารกันระหว่างผู้สูงอายุกับเยาวชน

การเกี่ยวข้องติดต่อสื่อสารกันระหว่างผู้สูงอายุกับเยาวชน มีความเกี่ยวข้องกับลักษณะการอยู่อาศัยมากเนื่องจากความสัมพันธ์ในมิตินี้ต้องอาศัยช่องทางการติดต่อสื่อสารทั้งโดยการได้พบกันแบบเผชิญหน้า ซึ่งจะสามารถทำกิจกรรมร่วมกันได้ ส่วนการพูดคุยกันนั้นอาจใช้ช่องทางอื่น เช่น การโทรศัพท์ หรือการติดต่อกันทางจดหมาย แต่การได้พบปะย่อมเอื้อในการพูดคุยกันนั้นผสมผสานการ

แสดงออกของภาษากายที่นำไปสู่ความใกล้ชิดสนิทสนมกัน ดังนั้นครอบครัวที่ผู้สูงอายุมีลูกและหลานอาศัยอยู่ด้วยก็มีโอกาสมากกว่าครอบครัวรูปแบบอื่น ในการได้พบปะพูดคุยและทำกิจกรรมร่วมกันกับเยาวชน ยิ่งไปกว่านั้นหากครอบครัวรูปแบบนี้ ถูกห้อมล้อมด้วยครอบครัวของลูกที่ไม่ได้อาศัยอยู่ด้วยก็ยิ่งส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีโอกาสมากยิ่งขึ้นในการได้เกี่ยวข้องกับติดต่อสื่อสารกับเยาวชน

สำหรับครอบครัวที่ไม่มีรุ่นลูกหรือรุ่นหลาน รุ่นใดรุ่นหนึ่งหรือทั้ง ๒ รุ่น อาศัยอยู่ด้วยและไม่มีเยาวชนอาศัยอยู่ใกล้ๆ ผู้สูงอายุก็มีโอกาสได้พบปะหรือทำกิจกรรมร่วมกันกับเยาวชนตามวาระที่มีการเยี่ยมเยียนกันระหว่างผู้สูงอายุกับหลาน หากมีการเยี่ยมเยียนกันบ่อยครั้งก็จะส่งเสริมให้มีการพบปะพูดคุยและทำกิจกรรมร่วมกันมากกว่าครอบครัวที่ไม่มีการเยี่ยมเยียนกัน ส่วนการพูดคุยกันนั้นเนื่องจากมีช่องทางมากขึ้นคือการใช้โทรศัพท์มือถือ ทำให้ผู้สูงอายุและเยาวชนมีโอกาสได้พูดคุยกัน แม้จะไม่ได้พบกัน การพูดคุยกันโดยผ่านช่องทางนี้ผู้สูงอายุในแต่ละครอบครัวมีโอกาสใกล้เคียงกันที่จะทำ เพราะมีสิ่งอำนวยความสะดวกให้ทำได้เพิ่มมากขึ้น สะดวกสบายขึ้นแม้แต่ในชนบทก็ตาม การติดต่อสื่อสารในแต่ละครอบครัวเป็น ดังนี้

๑) การติดต่อสื่อสารระหว่างผู้สูงอายุกับลูกและหลาน

เมื่อถามถึงการพบปะกับเยาวชนพร้อมหน้าพร้อมตากันทุกคน ยายตอบอย่างไม่ลังเลว่าในแต่ละปีลูกทุกคนรวมทั้งหลานๆ จะมา ๓ ครั้ง ในวัน ปีใหม่ สงกรานต์ และวันแม่ ยายบอกความรู้สึกที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้นว่า “ไม่อยากกิน มีแต่อิ่ม” ยายอยากให้เป็นอย่างนี้ ทุกอาทิตย์ได้ก็ดี แต่ยายเข้าใจเพราะลูกแต่ละคนมีภาระ ลูกมาเอาเสื้อผ้ามาให้ สงกรานต์ “ต้องมีผ้าถุงมาให้...มีผ้าถุงเสื้อมาสรงน้ำ...ซื้อแป้ง ซื้อสบู่ โอวัลติน นม” วันสงกรานต์ เยาวชนในเครือญาติก็จะมารดน้ำดำหัวยายด้วย ไม่เฉพาะแต่ลูกหลานสายตรงในครอบครัวของยายเท่านั้น

ในขณะที่หลานสาวพูดถึงการรวมกันของญาติพี่น้องตรงกับที่ยายเล่าให้ฟัง

“ตอนสงกรานต์ แล้วก็ม้งานอะไร พวกลูกๆ ยายก็จะมาหา เอาซื้อของมาฝาก อะไรอย่างงี้ บางวันก็โทร โทรไปให้มากินข้าวอยู่ที่บ้านด้วยกัน”

ครอบครัวที่ผู้สูงอายุอาศัยอยู่กับหลาน ลูกที่เป็นพ่อแม่ของหลานจะมาเยี่ยมผู้สูงอายุ เพราะต้องมาเยี่ยมลูกของตัวเองอยู่แล้ว บางครอบครัวลูกจะมาทุกสัปดาห์จนกลายเป็นกิจวัตรที่ต้องกลับมาบ้านเพื่อช่วยผู้สูงอายุดูแลลูกของตนที่ยังอยู่ในวัยเด็กนอกเหนือจากการส่งเสียเรื่องเงิน บางครอบครัวมีการติดต่อกันทางโทรศัพท์

การมีหลานอยู่ด้วยส่วนหนึ่งจึงเป็นการส่งเสริมให้ลูกมาเยี่ยมเยียนผู้สูงอายุ แต่สำหรับบางครอบครัว ลูกทั้งหลายไว้ให้พ่อแม่เลี้ยง โดยไม่ได้กลับมาดูแลเลย นานๆ ครั้งจึงจะกลับมาเยี่ยมสักครั้งหนึ่ง ผู้สูงอายุจะมีลูกคนอื่นๆ ที่ไม่ใช่พ่อแม่ของหลานคอยพูดคุย พบปะและทำกิจกรรมร่วมกัน มักเกิดขึ้นในครอบครัวที่มีลูกอาศัยอยู่ไม่ไกล ซึ่งนอกจากจะคอยดูแลพ่อแม่สูงอายุแล้ว ลูกยังคอยช่วยเหลือในการดูแลหลานด้วย

บางครอบครัวที่ผู้สูงอายุยังแข็งแรงก็จะเป็นฝ่ายเดินทางไปเยี่ยมลูก เพราะลูกมีภาระที่ต้องทำงานไม่สามารถมาเลี้ยงได้ ดังที่พบในครอบครัวของยายกองมา (นามสมมติ)

ยายกองมา อาศัยอยู่กับตาสมพร (นามสมมติ) และหลานชาย ยายเล่าถึงการติดต่อสื่อสารระหว่างตนเองกับเยาวชนที่ไม่ได้อยู่ด้วยกันว่า

“(ลูกติดต่อมาแนบ) โอ้ยกะมาอยู่ มือนี่พ่อกะไปอยู่เดี๋ยวนี้...ไปหาลูกพุ่น...ไปเล่นนำเขา...เขากะมาอยู่ มาเดือนสามเดือนสี่นี่ละ...มาเบิ่งพ่อนะละ เพ็นปมีแสงกะเลยมาเบิ่ง”

ครอบครัวนี้ ลูกสาวและลูกเขยของยายซึ่งเป็นพ่อแม่ของหลานจะมาเยี่ยมเยียนสม่ำเสมอ ทำให้ตายายได้พบปะลูกเป็นประจำ ซึ่งลูกก็อาศัยอยู่ไม่ไกลจากตนเอง

การแลกเปลี่ยน

ในมิติของการแลกเปลี่ยน จะมีลักษณะคล้ายคลึงกันกับการเกี่ยวข้องติดต่อสื่อสารกัน ที่ต้องอาศัยทั้งการพบปะกันแบบเผชิญหน้าหรือใช้ช่องทางอื่นที่ไม่จำเป็นต้องพบกัน การแลกเปลี่ยนในการศึกษาครั้งนี้ พบว่าแตกต่างกันอย่างชัดเจนในครอบครัวแต่ละรูปแบบ คือการดูแลช่วยเหลือกิจกรรมประจำวันและการดูแลเมื่อเจ็บป่วย ซึ่งต้องมีการลงมือกระทำต่อร่างกายอย่างเป็นรูปธรรมไม่สามารถใช้ช่องทางอื่น ครอบครัวที่ผู้สูงอายุอาศัยอยู่กับเยาวชน ก็จะได้แลกเปลี่ยนการดูแลช่วยเหลือซึ่งกันและกันในขณะที่รูปแบบอื่นมีโอกาสน้อยกว่า ยกเว้นกรณีที่เยาวชนที่ไม่ได้อาศัยอยู่ด้วยกันนั้นอยู่บ้านใกล้กัน ในระยะห่างที่สามารถเดินไปมาหาสู่กันได้ในชีวิตประจำวัน ก็จะมีโอกาสใกล้เคียงกัน ในระยะห่างที่มาสารถเดินไปมาหาสู่กันได้ในชีวิตประจำวัน ก็จะมีโอกาสใกล้เคียงกับครอบครัวที่อาศัยอยู่ด้วยกัน ส่วนครอบครัวที่ไม่มีเยาวชนอาศัยอยู่ด้วยและเยาวชนอาศัยอยู่ไกล โอกาสของการแลกเปลี่ยนการดูแลช่วยเหลือซึ่งกันและกันก็จะลดลง หรือบางครอบครัวไม่มีเลย เพราะไม่ได้พบปะกันเลยในช่วงที่ผู้สูงอายุเจ็บป่วยและต้องการการดูแล

การแลกเปลี่ยนด้านการเงิน เป็นการแลกเปลี่ยนที่สามารถทำได้ทั้งแบบเผชิญหน้ากันและการใช้ช่องทางอื่น เช่น ฝากธนาคัต โดยผ่านตู้ ATM หรือฝากเข้าบัญชีธนาคาร ซึ่งครอบครัวที่เยาวชนอาศัยอยู่ด้วยก็สามารถให้ได้โดยตรงและใช้ช่องทางอื่นๆ ในกรณีที่ได้รับจากเยาวชนที่ไม่ได้อาศัยอยู่ด้วยและไม่ได้มาเยี่ยมเยียน ส่วนเยาวชนที่ไม่ได้อาศัยอยู่ด้วยก็สามารถหยิบบิ้นให้ผู้สูงอายุได้โดยตรง เช่นเดียวกับลูกที่อาศัยอยู่ด้วยกันกับผู้สูงอายุ ดังนั้นรูปแบบการอยู่อาศัยจึงไม่ส่งผลต่อการแลกเปลี่ยนด้านการเงินระหว่างผู้สูงอายุกับเยาวชน

ในส่วนของการแลกเปลี่ยนด้านวัตถุสิ่งของ ก็เช่นเดียวกับการแลกเปลี่ยนด้านการเงิน แต่ช่องทางที่นอกจากให้โดยตรงนั้นมีน้อยกว่า เพราะวัตถุสิ่งของส่งผ่านช่องทางคือไปรษณีย์ พัสดุได้แต่ไม่สามารถโอนหรือฝากในรูปแบบอื่นเหมือนการให้เงิน โดยเฉพาะจำพวกอาหาร ที่มีโอกาสเน่าเสีย แม้แต่การส่งผ่านทางไปรษณีย์ก็ยังทำได้อย่างจำกัด ดังนั้นการได้อาศัยอยู่ด้วยกันหรืออาศัยอยู่ใกล้กันก็เอื้อให้เกิดการแลกเปลี่ยนด้านวัตถุสิ่งของ มากกว่าการไม่ได้อาศัยอยู่ด้วยกันหรืออาศัยอยู่ห่างไกลกัน

ด้านการให้คำแนะนำ สามารถแลกเปลี่ยนกันได้ทั้งโดยตรงและการให้ช่องทางสื่อสารอื่นๆ เช่น การใช้โทรศัพท์หรืออาจเป็นจดหมาย แต่การได้เผชิญหน้ากันย่อมทำให้การให้คำแนะนำมีประสิทธิภาพมากกว่า เพราะมีการใช้ภาษาท่าทางช่วยในการสื่อสาร เพื่อความเข้าใจกันมากยิ่งขึ้น และแน่นอนว่า การอาศัยอยู่ด้วยกันนอกจากจะสามารถแลกเปลี่ยนกันได้สม่ำเสมอและมากเท่าที่

ต้องการ ก็ยังทำให้การแลกเปลี่ยนมีประสิทธิภาพมากกว่าการไม่ได้อาศัยอยู่ด้วยกันหรืออยู่ใกล้กันในด้าน การแลกเปลี่ยนแต่ละครอบครัว พิจารณาแล้วเป็น ดังนี้

เมื่อพิจารณาถึงการช่วยแบ่งเบาภาระงานในครัวเรือนของรุ่นหลาน หลานสาวจะถูกคาดหวังให้ช่วยเหลืองานบ้านมากกว่าหลานชาย จึงพบว่า หลานสาวมีบทบาทในส่วนนี้มากกว่าหลานชาย

ในครอบครัวที่ผู้สูงอายุอาศัยอยู่ร่วมครัวเรือนกับหลาน การแลกเปลี่ยนที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน จะเกิดขึ้นระหว่างผู้สูงอายุกับหลานมากกว่าระหว่างผู้สูงอายุกับรุ่นลูก ในเรื่องของการดูแลช่วยเหลือกิจกรรมต่างๆ ส่วนการเกื้อหนุนด้านการเงินและวัสดุสิ่งของนั้น มีช่องทางอื่นๆที่สามารถทำได้โดยไม่จำเป็นต้องอาศัยอยู่ร่วมกัน

ครอบครัวตาเงิน ยายทองแดง(นามสมมติ) เป็นตัวอย่างครอบครัวที่สะท้อนภาพของการทำหน้าที่ของผู้สูงอายุในการดูแลหลานแทนลูกของตนเอง ซึ่งเปรียบเสมือนเป็นพ่อแม่ของหลาน โดยเฉพาะการดูแลในชีวิตประจำวันตั้งแต่วัยเด็กเล็กจนกระทั่งหลานเติบโต ในขณะที่ลูกซึ่งเป็นพ่อของหลานต้องไปทำงานที่อื่น

ครอบครัวตาเงินยายคำ(นามสมมติ) เป็นผู้สูงอายุคู่สามีภรรยาที่อาศัยอยู่กับหลานสาวตาเงินยายคำ มีลูกชาย ๒ คน คนโตอายุ ๔๓ ปี อาศัยอยู่หมู่บ้านเดียวกัน ยังไม่แต่งงานมีอาชีพค้าขาย และเป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล(อบต.) คนเล็กอายุ ๓๗ ปี อาชีพตำรวจ หย่ากับภรรยา ตั้งแต่ลูกสาวอายุ ๑ ปี ๘ เดือน ซึ่งปัจจุบันลูกสาวอายุ ๗ ปี ฝากให้ตาเงินและยายทองแดงเลี้ยงตั้งแต่หย่าขาดกับภรรยา ตนเองไม่ได้แต่งงานใหม่ ทำงานอยู่ต่างอำเภอกลับบ้านทุกวันเสาร์-อาทิตย์ ครอบครัวนี้ผู้สูงอายุทั้ง ๒ คนยังทำงานอาชีพเดิมคือทำนา สุขภาพยังแข็งแรงพอที่จะทำได้

ตาเงินและยายคำมีลูกชายคนโตคอยช่วย ทั้งเรื่องการทำนาและเป็นธุระเรื่องการเบิกเงินที่ลูกชายคนเล็กให้บัตร ATM ไว้ กดเงินเดือนของตนเองในแต่ละเดือน การใช้จ่ายให้พ่อแม่เป็นคนบริหารจัดการ

ในครอบครัวที่ผู้สูงอายุอาศัยอยู่กับหลานที่พบในการศึกษาครั้งนี้ บทบาทของผู้สูงอายุขึ้นอยู่กับอายุของหลานที่อาศัยอยู่ด้วย ผู้สูงอายุที่หลานยังอยู่ในวัยเด็ก บทบาทของผู้สูงอายุจะเป็นเหมือนทั้งพ่อแม่และเป็นปู่ย่าตายายให้แก่หลาน ซึ่งบางครอบครัวบทบาทจะเน้นหนักไปที่การเป็นพ่อแม่มากกว่าการเป็นปู่ย่าตายาย จากความจำเป็นที่ต้องเลี้ยงหลานแทนลูก แม้ว่าผู้สูงอายุจะรับรู้และคาดหวังเมื่อผู้สูงอายุจะได้รับการดูแลจากลูก แต่การที่ลูกไม่ได้อยู่ด้วยและยังคงเกื้อหนุนจนเจือแก่ตนเอง ก็ถือว่าลูกได้ทำหน้าที่แล้วแม้ว่าลูกจะไม่ได้อยู่ด้วยเพื่อดูแล แต่ความจำเป็นในครอบครัวทำให้ต้องมีการเปลี่ยนแปลงลักษณะการอยู่อาศัยเพื่อความอยู่รอดของครอบครัว

ในส่วนของการทำหน้าที่ของตนเอง ผู้สูงอายุที่ได้ช่วยแบ่งเบาภาระลูกของตนเองในการเลี้ยงดู หรือดูแลหลานเป็นสิ่งที่ผู้สูงอายุรู้สึกภูมิใจ ในทางหนึ่งก็เหมือนเป็นการดูแลซึ่งกันและกัน เพราะลูกเป็นคนหาเงินเพื่อส่งเสียแก่ผู้สูงอายุ ในขณะที่ผู้สูงอายุเลี้ยงดูหลาน ซึ่งเป็นโอกาสอันดีที่ผู้สูงอายุจะได้อบรมสั่งสอนสิ่งดีๆ ที่ตนเองเคยให้แก่รุ่นลูกของตนเองและคาดหวังให้หลานประสบความสำเร็จเช่นเดียวกับลูก

ดาเงินยายคำ (นามสมมติ) บอกเล่าถึงความภูมิใจที่มีต่อลูกชายคนโตของตนเอง ลูกชายคนนี้พ่อแม่ก็ภูมิใจเนื่องจากเรียนต่อถึงปริญญาโทและเป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.)

ผู้สูงอายุทั้งสองคน เลี้ยงหลานสาวตั้งแต่อายุ ๑ ปี ๘ เดือน โดยหลานสาวเรียกตนเองว่าปู้กับย่า คอยอบรมสั่งสอนและทำหน้าที่ทุกอย่างแทนพ่อแม่ของหลานมาโดยตลอด ลูกชายที่เป็นพ่อของหลานมีหน้าที่ส่งเงินค่าเลี้ยงดูมาให้ ซึ่งให้เงินเดือนทุกบาทแก่พ่อแม่ ส่วนค่าใช้จ่ายส่วนตัวจะขอพ่อแม่ใช้ครั้งละ ๑,๐๐๐ บาท ตายายพูดถึงการที่ลูกชายได้มอบให้ทั้งสองท่าน บริหารเรื่องการเงินด้วยน้ำเสียงภาคภูมิใจ การที่ลูกชายต้องหย่าขาดกับภรรยา ตายายคิดว่าเป็นเพราะลูกชายมีอาชีพเป็นตำรวจ เงินเดือนน้อย ลูกสะใภ้เคยขอให้ลูกชายลาออกจากตำรวจ แต่ตายายไม่เห็นด้วยเพราะเป็นงานราชการ

สำหรับลูกชายคนโต แม้ว่าจะไม่ได้อาศัยอยู่ด้วยกัน การอยู่หมู่บ้านเดียวกันทำให้สามารถมาคอยดูแลสอดส่อง พ่อ แม่และหลานสาวได้

ดาเงินและยายคำภูมิใจกับลูกทั้งสองคน ที่ตนคอยอบรมสั่งสอนจนลูกได้ดีและเป็นคนดี เชื่อฟังพ่อแม่ เมื่อถึงรุ่นหลาน ตากับยายก็ยังคงใช้วิธีการสอนเหมือนที่เคยสอนลูก คือการใช้บทเรียนในอดีตของตนเองเป็นตัวอย่างทั้งในรุ่นลูกและรุ่นหลาน สำหรับการสอนหลานสาวการยกตัวอย่างก็จะพูดถึงการเลี้ยงลูกที่ตาเคยทำ ใช้เหตุผลและไม่ดุซึ่งหลานสาวก็ไม่ชอบการดุตาเล่าถึงวิธีการสอน

(มีวิธีการสอนหลานอย่างไร ให้ได้ตั้งใจบ้าง?) เล่าให้ฟังแล้วว่า.. แต่ก่อนปู้

ปู้ได้ตีลูกสักครั้งนะ (หลานสัญญาว่าโตขึ้น จะช่วยปู้ช่วยย่า) กับบอกหลานว่า

เออ ให้ปู้ได้ตั้งใจหน่อยเถอะ แต่หลานก็ไม่ชอบดุ หลานคนนี้ ดุไม่ได้ ดุแล้ว

โกรธ ไม่ชอบดุ

สำหรับครอบครัวอื่นๆ มีลักษณะของการอยู่อาศัยที่ผู้สูงอายุเป็นฝ่ายคอยดูแลในขณะที่รุ่นหลานซึ่งโตพอที่จะทำกิจกรรมต่างๆ จะให้การดูแลแก่ผู้สูงอายุได้มากกว่าหลานที่ยังเป็นเด็กและบางครอบครัวหลานยังอายุน้อยมาก คือ น้อยกว่า ๑ ปี ปู่ย่าตายายจึงทำหน้าที่เป็นพ่อแม่ให้แก่หลาน จนกว่ารุ่นลูกจะสามารถรับภาระเลี้ยงดูลูกของตนเองได้

๔.๒.๒ ระบบสังคมและความสัมพันธ์ระหว่างรุ่นวัย

การศึกษาและความสัมพันธ์ระหว่างรุ่นวัย

ผลการศึกษาสะท้อนภาพของการลงทุนด้านการศึกษา ที่เกิดขึ้นในครอบครัวในแต่ละรุ่นวัยจากรุ่นปู่ย่าตายาย มาสู่รุ่นพ่อแม่ (ลูกของผู้สูงอายุ) และจากรุ่นพ่อแม่มาสู่รุ่นหลาน เมื่อพิจารณาระดับการศึกษาของแต่ละรุ่นวัย เห็นได้ว่า การลงทุนที่เกิดขึ้นในแต่ละรุ่นวัยมีความแตกต่างกันจากรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่ง ความแตกต่างเห็นได้จากระดับการศึกษาของรุ่นปู่ย่าตายาย ซึ่งพบว่าผู้สูงอายุส่วนหนึ่งที่ไม่ได้รับการสนับสนุนจากพ่อแม่ของตนเองให้เล่าเรียนในระบบการศึกษาเมื่อถึงรุ่นพ่อแม่การลงทุนหรือสนับสนุนด้านการศึกษาแก่ลูกของผู้สูงอายุก็เพิ่มมากขึ้นจากยุคที่ตนเองได้รับ เพราะไม่พบว่ามีรุ่นพ่อแม่คนใดที่ไม่ได้เรียนหนังสือและพบว่ารุ่นพ่อแม่จะได้รับการศึกษาสูงกว่ารุ่นปู่ย่าตายาย และเมื่อ

เปรียบเทียบกับรุ่นหลานซึ่งกำลังอยู่ในวัยศึกษาเล่าเรียนในปัจจุบัน เห็นได้ชัดว่ามีความแตกต่างจากรุ่นปู่ย่า ตายาย และรุ่นพ่อแม่ของตนเอง เป็นที่ปรากฏชัดเจนว่าการลงทุนด้านการศึกษารุ่นหลานเกิดจากการให้ความสำคัญจากปู่ย่า ตายาย และพ่อแม่ ซึ่งต่างก็เห็นว่า รุ่นหลานควรได้รับการส่งเสริมให้เรียนหนังสือในระดับชั้นสูงสุดเท่าที่ตนเองจะส่งเรียนได้และรุ่นหลานมีความสามารถที่จะเรียนได้ โดยไม่ได้ตั้งเป้าหมายไว้เพียงให้จบเฉพาะแต่การศึกษาภาคบังคับเท่านั้น

ในอีกมุมมองหนึ่ง ระบบการศึกษาในแต่ละยุคสมัยก็เอื้อให้มีการลงทุนด้านการศึกษามากขึ้น โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ของครอบครัวและความสะดวกในการเดินทางรวมทั้งนโยบายของรัฐและจำนวนของสถาบันการศึกษาที่เพิ่มมากขึ้นในทุกระดับชั้นก็ส่งเสริมให้รุ่นพ่อแม่และรุ่นหลานมีโอกาสง่ายขึ้น ในการได้เรียนหนังสือในระดับที่สูงขึ้นและมีจำนวนผู้เรียนมากขึ้นเมื่อเปรียบเทียบกับรุ่นปู่ย่าตายาย

การลงทุนให้รุ่นหลานได้เรียนหนังสือสูงขึ้น ส่วนหนึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการทำหน้าที่ของพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ที่มีต่อลูกหลานตนเองและการรับรู้ต่อการทำหน้าที่ได้สมบูรณ์มากน้อยเพียงใดของพ่อแม่ตนเอง ของคนแต่ละรุ่นวัย จากการสัมภาษณ์พบว่า รุ่นพ่อแม่ส่วนหนึ่งต้องการเรียนหนังสือ แต่พ่อแม่ไม่สามารถส่งเรียนได้จึงเรียนจบเฉพาะการศึกษาภาคบังคับเท่านั้น แต่ก็ยังถือว่าโชคดีกว่าผู้ที่ไม่ได้เรียนหนังสือ รุ่นพ่อแม่ส่วนใหญ่ยอมรับสภาพความเป็นจริงในการมีข้อจำกัดของครอบครัวตนเองที่ไม่สามารถส่งเสียให้เล่าเรียนได้ ซึ่งต่างจากระบบการศึกษาในรุ่นหลานที่มีความเจริญก้าวหน้ามากขึ้นประกอบกับการคมนาคมสะดวก ปัจจัยเหล่านี้เอื้อให้รุ่นหลานได้เรียนหนังสือสูงกว่ารุ่นพ่อแม่ และปู่ย่า ตายาย ก็ถือว่า ตนเองโชคดีเพราะมองเห็นว่าการศึกษาคือสิ่งจำเป็นที่จะนำไปสู่การมีชีวิตที่ดีกว่า

จากการที่ระบบการศึกษา มีความแตกต่างกันในแต่ละรุ่นวัย ทำให้มองเห็นภาพของความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัวในแต่ละรุ่นวัย ที่แตกต่างกันเห็นได้ว่าในยุคปัจจุบันเป็นช่วงของรุ่นหลานที่กำลังศึกษาเล่าเรียนในระบบการศึกษาสมัยใหม่ที่มีกิจกรรมการเรียนรู้แตกต่างจากรุ่นพ่อแม่ และปู่ย่า ตายาย เวลาที่ใช้ในการเรียนรู้ของรุ่นหลานก็จะแตกต่างไปด้วย กล่าวคือรุ่นหลานจะต้องให้เวลากับกิจกรรมการเรียนรู้ไม่เฉพาะในโรงเรียน แต่จะต้องนำกลับมาทำเป็นการบ้านด้วย รวมทั้งบางครั้งต้องให้เวลาในการไปศึกษาดูงานนอกสถานที่ ซึ่งเกี่ยวข้องกับเวลาที่ใช้ในการเรียนทั้งสิ้น ดังนั้นเวลาที่รุ่นหลานจะมีปฏิสัมพันธ์ (การเกี่ยวข้องติดต่อสื่อสาร) กับพ่อแม่หรือปู่ย่า ตายาย และเวลาที่รุ่นหลานจะมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมในครัวเรือน (การแลกเปลี่ยน) ก็ต้องลดน้อยลงไปด้วย และต้องปรับตามเวลาที่ใช้ไปกับการเรียน ซึ่งต่างจากรุ่น พ่อแม่และปู่ย่า ตายาย ที่การจัดการเรียนการสอนไม่มีความสลับซับซ้อนมากนักทั้งเนื้อหาและวิชาที่เรียนรวมถึงระยะเวลาที่เรียน จึงทำให้คนรุ่นพ่อแม่ และปู่ย่า ตายาย หลังจากเลิกเรียนกลับมาแล้วก็มีเวลาที่จะเกี่ยวข้องติดต่อและช่วยแบ่งเบาภาระในครอบครัว ทั้งงานในครัวเรือนและงานในไร่

อย่างไรก็ตาม การที่รุ่นหลานได้เรียนสูงขึ้นและใช้เวลาอยู่ในระบบการศึกษานานขึ้นทำให้โอกาสในการปฏิสัมพันธ์กับคนในครอบครัวลดลงไปด้วย แต่ในทางกลับกันผลจากการศึกษาของรุ่นหลานก็ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และเกิดการเรียนรู้ระหว่างรุ่นวัยสูงอายุ รุ่นพ่อแม่และรุ่นหลานผ่านทาง การพูดคุย (การเกี่ยวข้องติดต่อสื่อสาร) การแนะนำ การสั่งสอน (การแลกเปลี่ยน

ไปพร้อมๆ กันด้วย และหากมีความแตกต่างกันมากของเนื้อหาสาระในการพูดคุยในแง่ของความทันสมัย ที่แปรเปลี่ยนตามยุคสมัยที่มีความเจริญก้าวหน้าของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี โอกาสที่จะเกิดความขัดแย้งในการมีปฏิสัมพันธ์ด้วยการพูดคุยสื่อสารกัน ก็อาจจะเพิ่มมากขึ้น หากรุ่นหลานมองว่าความรู้ในยุคของปู่ย่า ตายาย และรุ่นพ่อแม่ ล้าสมัยเกินกว่าจะนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน นั่นคือช่องว่างที่อาจเกิดขึ้นในความสัมพันธ์ของสมาชิกรุ่นหลาน กับปู่ย่ายายหรือพ่อแม่ของตนเอง เพราะในขณะที่รุ่นหลานอาจมองว่าความรู้ของผู้สูงอายุไม่ทันสมัย ผู้สูงอายุเองก็มองว่าเด็กรุ่นใหม่ ไม่ค่อยรู้เรื่องเหมือนคนสมัยก่อนแม้ว่าจะได้เรียนรู้เนื้อหาต่างๆ มากมายนอกจากนี้ ผู้สูงอายุบางครอบครัวยังมองว่า การศึกษาที่สูงขึ้นทำให้เด็กรุ่นใหม่ (รุ่นหลาน) ไม่ค่อยเชื่อฟังผู้ใหญ่ (ความรักใคร่ผูกพัน) เป็นคนหัวแข็งโดยเฉพาะเมื่อเรียนระดับที่สูงขึ้น

สุขภาพและความสัมพันธ์ระหว่างรุ่นวัย

การมีสุขภาพสุขภาพของสมาชิกในครอบครัวและการมีระบบบริการสุขภาพ ที่เอื้อให้เข้าถึงได้มากกว่าในอดีต ส่งเสริมให้แต่ละรุ่นวัยได้ดูแลซึ่งกันและกันทั้งในขณะที่อยู่ที่บ้านและเมื่อต้องไปรับบริการสุขภาพจากแหล่งบริการด้านสุขภาพทั้งระดับสถานีนานามัยและโรงพยาบาลทุกระดับความสะดวกสบายในการดูแลรักษาพยาบาลที่เพิ่มมากขึ้นทำให้ภาวะสุขภาพของสมาชิกแต่ละรุ่นวัยอยู่ในระดับที่ดีกว่าในอดีต ซึ่งเห็นได้ชัดในรุ่นผู้สูงอายุ แม้ว่าจะมีโรคประจำตัว แต่การดูแลและเฝ้าระวังปัญหาสุขภาพดีกว่าในช่วงที่ระบบบริการสุขภาพไม่ทั่วถึงอย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

ลูกและหลานในครัวเรือน เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้ดูแลช่วยเหลือผู้สูงอายุยามเจ็บป่วย หรือเมื่อต้องเดินทางไปพบเจ้าหน้าที่ที่มสุขภาพ (การแลกเปลี่ยน) สำหรับผู้สูงอายุที่รับบริการที่สถานีนานามัยก็ต้องการความช่วยเหลือลดลงเพราะระยะทางใกล้ๆ ส่วนการเจ็บป่วยฉุกเฉินลูกหลานก็จะเป็นคนให้ความช่วยเหลือ พาไปโรงพยาบาลและเมื่อต้องอยู่รักษาตัวในโรงพยาบาล ลูกก็จะเป็นคนคอยเฝ้าจนกว่าจะได้ออกจากโรงพยาบาลและคอยดูแลที่บ้าน แม้ว่าบางครอบครัวผู้สูงอายุกับลูกจะไม่ได้อยู่ร่วมครัวเรือนเดียวกัน แต่การมีสุขภาพของผู้สูงอายุก็เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ผู้สูงอายุได้พบปะพูดคุยกับลูกมากขึ้น จากการที่ลูกมาดูแลเยี่ยมเยียน ซึ่งในอดีตบางครอบครัวที่มีผู้สูงอายุอยู่ตามลำพังลูกไม่ได้มาเยี่ยมเยียนทุกวัน แต่ผู้สูงอายุบางคนที่ถูกไม่ได้อยู่ใกล้ ก็ต้องดูแลตนเองหรือมีเพื่อนบ้านคอยดูแลเพราะลูกหลานไม่สามารถมาดูแลได้

สำหรับผู้สูงอายุที่มีลูกหลานอยู่ด้วย เป็นผู้สูงอายุที่ได้รับการดูแลช่วยเหลือดีกว่า ผู้สูงอายุที่มีเฉพาะลูกหรือหลาน รุ่นใดรุ่นหนึ่งเท่านั้น โดยเฉพาะผู้สูงอายุที่อยู่กับหลานวัยเด็ก หลานก็จะไม่สามารถให้การช่วยเหลือได้ หรือช่วยเหลือได้น้อยในขณะที่ถ้าเป็นรุ่นพ่อแม่ ก็จะสามารถดูแลได้มากกว่า เพราะมีวุฒิภาวะและมีความสามารถมีทักษะมากกว่าวัยรุ่นพ่อแม่ที่มีปัญหาสุขภาพที่รุนแรงมากกว่าผู้สูงอายุก็จะไม่สามารถดูแลพ่อแม่สูงอายุได้ แต่กลับต้องการความช่วยเหลือจากคนอื่นหรือแม้แต่การช่วยเหลือจากผู้สูงอายุ

สำหรับบางครอบครัวการมีสุขภาพของผู้สูงอายุ ส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างรุ่นวัยในด้านโครงสร้างครอบครัว ในส่วนของการอาศัยอยู่ร่วมกับผู้สูงอายุในครัวเรือนเดียวกันกล่าวคือในอดีตผู้สูงอายุเคยอาศัยอยู่ตามลำพังกับคู่สมรสหรืออาศัยอยู่ตามลำพังคนเดียว ลูกซึ่งอาศัยอยู่ที่อื่นก็

จะกลับมาอาศัยอยู่ด้วย แม้ว่าลูกจะแยกครัวเรือนไปแล้ว หรือลูกที่เป็นโสดแต่ออกจากครอบครัวเพื่อไปทำมาหากินที่อื่นก็จะกลับมาอยู่กับพ่อแม่สูงอายุเมื่อมีความจำเป็นทางด้านสุขภาพ เพราะพ่อแม่ต้องการคนดูแลใกล้ชิด การอาศัยอยู่ที่อื่นย่อมไม่สามารถที่จะให้การดูแลได้เหมือนกับการอาศัยอยู่ด้วยกัน เนื่องจากต้องดูแลด้านร่างกาย ซึ่งแตกต่างจากการช่วยเหลือด้านการเงินหรือข้อมูลข่าวสาร

เห็นได้ว่าปัจจัยด้านสุขภาพ มีผลต่อการที่ผู้สูงอายุจะเลือกลักษณะการอยู่อาศัยว่าจะสามารถอาศัยอยู่ตามลำพังได้หรือไม่ หรืออาศัยอยู่เฉพาะกับรุ่นหลานโดยไม่มีลูกคนใดอาศัยอยู่ด้วยเลยได้หรือไม่ โครงสร้างครอบครัวในแง่ของระยะห่างระหว่างที่อยู่อาศัยของผู้สูงอายุกับลูกเอื้อให้ลูกสามารถมาดูแลพ่อแม่สูงอายุมากน้อยเพียงใดหากผู้สูงอายุต้องอาศัยอยู่ตามลำพัง เพราะบางครอบครัวผู้สูงอายุเคยอาศัยอยู่กับหลานและเมื่อหลานเติบโตแต่งงานแยกครอบครัว ทำให้ผู้สูงอายุต้องอยู่ตามลำพัง ซึ่งการเจ็บป่วยที่ไม่รุนแรงทำให้ผู้สูงอายุยังใช้ชีวิตอยู่ตามลำพังในบ้านได้ โดยมีลูกๆ อาศัยอยู่ในหมู่บ้านเดียวกัน สามารถขอความช่วยเหลือจากลูกได้ทุกเมื่อที่ต้องการความคุ้นเคยกับการอยู่ตามลำพังทำให้ผู้สูงอายุยังพึ่งพิงตนเองเป็นส่วนใหญ่ในชีวิตประจำวันการช่วยเหลือที่ได้รับจากลูกจะเกิดขึ้นเมื่อต้องไปโรงพยาบาลเพื่อรับการติดตามรักษาอย่างต่อเนื่องเพราะต้องเดินทางเข้าไปในตัวอำเภอ

ระบบวัฒนธรรมและความสัมพันธ์ระหว่างรุ่นวัย

จากผลการศึกษาเห็นได้ว่า ปัจจัยด้านค่านิยมความเชื่อมีความเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างรุ่นผู้สูงอายุกับลูกหรือหลาน ในมิติของการแลกเปลี่ยน ดังจะเห็นได้จากการมีค่านิยมในด้านการประกอบอาชีพที่ต้องการระดับการศึกษาที่สูงก็จะเป็นสิ่งผลักดันให้รุ่นผู้สูงอายุมีการลงทุนด้านการศึกษากับรุ่นพ่อแม่และสืบทอดมาสู่รุ่นหลาน มีการอบรมสั่งสอนและปลูกฝังในด้านการศึกษาเล่าเรียนเพื่อให้มีอาชีพการงานที่ดีทำจากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง ซึ่งบางครอบครัวผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี ประกอบกับรุ่นพ่อแม่และหลานก็มีค่านิยมที่สอดคล้องกัน(ฉันทามติ)ก็ทำให้มีการปฏิบัติที่สอดคล้องกันไปด้วยกัน คือการให้ความสำคัญกับการศึกษาและมีพฤติกรรมเป็นไปตามที่คาดหวัง (บรรทัดฐานครอบครัว) ในอีกทางหนึ่งก็แสดงถึงการเคารพเชื่อฟังรุ่นหลานที่รุ่นหลานมีต่อพ่อแม่และปู่ย่าตายายของตนเอง

ในส่วนของค่านิยมด้านการแต่งงาน ในยุคปัจจุบันการแต่งงานของคนไทยโดยเฉพาะผู้หญิงกลายเป็นเรื่องที่ได้รับการยอมรับมากขึ้นเรื่อยๆ จนถึงจุดที่ทำให้ผู้สูงอายุส่วนหนึ่งมีการยอมรับค่านิยมในเรื่องการแต่งงานกับคนต่างชาติของลูกว่าเป็นเรื่องธรรมดาและก่อให้เกิดผลดีหากปฏิบัติอย่างถูกต้องตามทำนองคลองธรรม หรือกฎหมายโดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าการแต่งงานนั้นทำให้ฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวตนเองดีขึ้น ทำให้ผู้สูงอายุไม่มีความขัดแย้งกับลูกของตนในเรื่องนี้ ยังคงมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกันและดีกว่าเดิมจากการที่ลูกสามารถให้การดูแลช่วยเหลือด้านการเงินได้มากกว่าในอดีต ชีวิตความเป็นอยู่ของผู้สูงอายุดีขึ้น

สำหรับความเชื่อและประเพณีที่สืบทอดมาจากอดีต ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพหลักคือการทำนาใน ยุคสมัยของผู้สูงอายุมีการปฏิบัติให้เป็นตัวอย่างและสืบทอดจนถึงรุ่นพ่อ

แม้ในส่วนของรุ่นหลานนั้น เนื่องจากไม่ถูกคาดหวังให้มีอาชีพทำนา จึงพบว่า รุ่นหลานจะได้รับการสืบทอดความเชื่อประเพณีนี้น้อยมาก อาจจะเพียงได้รับรู้แต่ไม่ได้ลงมือปฏิบัติดังเช่นรุ่นพ่อแม่ทำ

สำหรับจารีตประเพณีต่างๆ เช่น งานบวช งานศพ การแต่งงาน วันสงกรานต์ เมื่อเปรียบเทียบพิธีกรรมจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ตั้งแต่รุ่นผู้สูงอายุยังเป็นหนุ่มเป็นสาว จนถึงรุ่นพ่อแม่และรุ่นหลานทุกวันนี้ พบว่า มีความแตกต่างกันในรุ่นพ่อแม่และหลานจะไม่เคร่งครัดพิธีกรรมเหมือนที่เกิดขึ้นในสมัยรุ่นปู่ย่า ตายาย ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการอบรมสั่งสอนชี้แนะและปลูกฝังจารีตประเพณีจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งลดความเข้มงวดลง อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นก็ไม่ได้ส่งผลกระทบให้เกิดความขัดแย้งระหว่างรุ่นวัยแต่อย่างใด แต่กลับยังสามารถดำรงสิ่งที่เป็นหัวใจสำคัญของแต่ละจารีตประเพณีที่สำคัญเอาไว้ซึ่งส่วนหนึ่งก็เนื่องมาจากรุ่นผู้สูงอายุยังคงเอาใจใส่ดูแลอบรมแนะนำแก่ลูกหลานในปัจจุบันอย่างจริงใจ

อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ยังคงยึดถือกันค่อนข้างแน่นแฟ้น คือการที่ลูกชายแสดงความกตัญญูรู้คุณโดยการบวชให้พ่อแม่ตนเอง เพื่อให้พ่อแม่ได้บวชชายผ้าเหลืองขึ้นสวรรค์เมื่อตายไปแล้ว การบวชของลูกเป็นสิ่งที่ทำให้รุ่นผู้สูงอายุทุกคนมีความรู้สึกปลาบปลื้มใจและมีความสุข ในขณะที่รุ่นพ่อแม่ก็ยังยึดถือแนวปฏิบัตินี้ แม้ว่าจะไม่เคร่งครัดเหมือนรุ่นผู้สูงอายุ แต่ก็ยังเห็นว่าเป็นการกระทำที่ควรปฏิบัติและรักษาไว้ ในส่วนของรุ่นหลานนั้นเนื่องจากหลานที่ถูกสัมภาษณ์ในการศึกษาครั้งนี้ ยังไม่อยู่ในวัยที่จะมีประสบการณ์ตรงในเรื่องนี้ แต่สำหรับคนที่เป็นวัยรุ่นก็มีความคิดเห็นว่า แม้ว่าสังคมจะเปลี่ยนไปแต่การรักษาขนบประเพณีไว้เป็นสิ่งที่คนรุ่นใหม่ควรจะทำ

นอกจากการบวชเพื่อตอบแทนบุญคุณพ่อแม่ที่ยังคงยึดถือปฏิบัติแล้ว วันสงกรานต์ก็เป็นประเพณีที่ยังมีการให้ความสำคัญในทุกยุคทุกสมัย เป็นช่วงเวลาที่คุณสูงอายุได้พบปะลูกหลานพร้อมหน้าพร้อมตา ได้พูดคุยแลกเปลี่ยนและลูกหลานได้แสดงความกตัญญูต่อผู้สูงอายุ ได้เกื้อหนุนด้านการเงินและวัตถุสิ่งของ ในขณะที่ผู้สูงอายุก็ได้ให้พรแก่ลูกหลานได้ชื่นชมกับความสำเร็จและการแสดงความกตัญญูของลูกหลานที่มีต่อตนเอง ส่งเสริมความรักใคร่ผูกพันที่มีต่อกันให้มีความแน่นแฟ้น มากยิ่งขึ้น

ในส่วนของพฤติกรรมลูกหลานที่เปลี่ยนแปลงไปจากอดีต โดยเฉพาะในรุ่นหลาน คือการให้ความเคารพเชื่อฟังผู้อาวุโสทั้งพ่อแม่และปู่ย่า ตายาย น้อยกว่าในอดีตมากผู้สูงอายุและรุ่นพ่อแม่รับรู้ตรงกันว่าเกิดจากสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งการรับรู้เช่นนี้ทำให้การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับรุ่นหลานลดความขัดแย้งลงได้ แต่สำหรับครอบครัวที่ผู้สูงอายุหรือรุ่นพ่อแม่ไม่สามารถยอมรับการเปลี่ยนแปลงได้ ทำให้บางครั้งก็จะมีกร้าวถักเถื่อนหรือมีการดูเพื่อไม่ให้ปฏิบัติตัวเกินเลยไป

๔.๓ วิเคราะห์การสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

การสร้างความสัมพันธ์นั้นผู้วิจัยได้นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้เพื่อให้เกิดรูปแบบการสร้างความสัมพันธ์ เช่น การส่งเสริมการสร้างสัมพันธ์ตามหลักปรัตติมทิศ การปรับพฤติกรรมสร้างสัมพันธ์ และประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตในสังคมตามหลักปรัตติมทิศ ซึ่งผู้วิจัยจะนำเสนอรูปแบบได้ดังนี้

๔.๓.๑ ส่งเสริมการสร้างสัมพันธ์ตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

ความประพฤติที่ดีงามและความประพฤติตามแนวทางของพระพุทธศาสนาว่าอะไรควร อะไรไม่ควรทำเพื่อการดำเนินชีวิตของแต่ละบุคคลเป็นไปอย่างปกติสุข เป็นสิ่งที่ควรปลูกฝังให้คนในสังคมได้รู้จักสิทธิและหน้าที่ตนควรจะได้รับ และควรปฏิบัติต่อบุคคลที่อยู่รอบข้างในสังคม ถ้าคนส่วนมากปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่างที่ดีคนส่วนน้อยก็จะปฏิบัติตามไปด้วย แนวทางในการแก้ปัญหาและการส่งเสริมตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในสังคมนั้น มีแนวทางที่ควรส่งเสริมดังต่อไปนี้^{๒๑}

๑) การปลูกฝังความรับผิดชอบในหน้าที่ตามหลักปรัตติมทิศ

การส่งเสริมและการพัฒนาจริยธรรมของบุตรหลานและคนในครอบครัวเป็นหน้าที่ และความรับผิดชอบของผู้สูงอายุและผู้ปกครอง ซึ่งมีแนวทางการส่งเสริมที่ควรปฏิบัติดังนี้ คือ

๑. ผู้สูงอายุควรเป็นแบบอย่างที่ดี
๒. ผู้สูงอายุควรเสียสละเวลาและความสุขส่วนตัวเพื่อให้มีเวลาในการอบรมและพัฒนาจริยธรรมของบุตรหลาน
๓. อบรมให้เยาวชนรู้หน้าที่ความรับผิดชอบ รู้จักพึ่งตนเอง มีเมตตา ไม่เอาเปรียบ มีเหตุผล ไม่มกมาย ให้รู้จักละความโลภ โกรธ หลง ฯลฯ
๔. นำสมาชิกในครอบครัวเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนากับสังคม ตามโอกาสที่เหมาะสม
๕. การเลี้ยงดูควรส่งเสริมให้มีสุขภาพจิตที่ดี
๖. กันให้ออกจากความชั่ว
๗. ให้ความรักและความอบอุ่น
๘. ให้ได้รับการศึกษา

นอกจากนี้ยังพบว่า การเลี้ยงเยาวชน ผู้สูงอายุก็มีส่วนสำคัญมากที่ทำให้เยาวชนมีลักษณะพฤติกรรมและนิสัยแตกต่างกัน การส่งเสริมจริยธรรมในครอบครัว มีคำอุปมาไว้ว่า ปูแม่เดินอย่างไร เยาวชนปูเดินอย่างนั้น ซึ่งสรุปได้ดังนี้

๑. เยาวชนที่เติบโตมาท่ามกลางความสงบ จะเป็นคนสุขุมเยือกเย็น
๒. เยาวชนที่เติบโตมาท่ามกลางความเป็นธรรม จะเป็นคนยุติธรรม

^{๒๑} สมภาร พรหมทา, พุทธศาสตร์กับปัญหาจริยศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๔๑ - ๔๗.

๓. เยาวชนที่เติบโตมาท่ามกลางการให้อภัยจะเป็นคนมีเมตตา
๔. เยาวชนที่เติบโตมาท่ามกลางความรัก จะเป็นคนมองโลกในแง่ดี
๕. เยาวชนที่เติบโตมาท่ามกลางความมั่งร่ำรวย จะเป็นคนโหดร้าย
๖. เยาวชนที่เติบโตมาท่ามกลางการหลอกลวง จะเป็นคนตลบตะแลง

การปลูกฝังคุณธรรม เรื่องความกตัญญูแก่เด็ก โดยครอบครัว มีเนื้อหาสำคัญคือ ด้านความรู้ได้ แก่ ความรู้เรื่องความดี/ความชั่ว พระคุณ หน้าที่ ระเบียบวินัย กติกาสังคมและศาสนา วัฒนธรรม ความรู้เหล่านี้ ฝึกพฤติกรรมทางกายได้โดยปลูกฝังความสุภาพ มีน้ำใจ กตัญญู มีระเบียบ ทาตามหน้าที่ที่พึงตนเอง และอดออม ด้านการสร้างทัศนคติให้ตระหนัก รัก เคารพ เชื้อมนัดทน มีสำนึกขณะจะกระทำ สำหรับวิธีการอบรมปลูกฝังทำได้โดยวิธีอบรมด้วยวาจา ด้วยการปฏิบัติเอง ด้วยการปฏิบัติให้เห็นและกระตุ้นให้คิด ทั้งนี้ต้องอาศัยความใกล้ชิดและทำตัวเป็นแบบอย่างของพ่อแม่

ในกรณีที่เด็กทำผิดควรชมเชยย้ำผลการทำความดีที่เด็กทำให้เด็กพึง และควรยกย่อง ต่อหน้าผู้อื่น เมื่อเด็กกระทำผิดควรพูดคุยอธิบาย ย้ำผลการกระทำผิดให้เด็กพึง และพยายามลด พฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ด้านการวัดประเมินผล จะวัดจากพฤติกรรมและทัศนคติของเด็ก ผลที่คาดหวังจะได้รับ คือ เด็กสุภาพ มีน้ำใจ กตัญญูมีระเบียบวินัย ทำหน้าที่ที่พึงตนเอง อดออม ตระหนักและ เคารพ เชื้อมนัดทนและมีสำนึกที่ดี

การปลูกฝังคุณธรรมและวิธีการปลูกฝังที่ได้ผลในเชิงลึกซึ้งก็คือการอบรมคุณธรรม จริยธรรม โดยในการอบรมนั้นต้องมีกระบวนการทำ ๒ ประการคือ

๑. การทำซ้ำ ๆ การปลูกฝังคุณธรรมโดยการทำซ้ำ ๆ นับเป็นหัวใจสำคัญของความจำซึ่งเป็น คำสอนของนักปราชญ์ที่มีมาแต่โบราณ ในการสอนบุตรหลานให้รู้จักทำดี ซึ่งหมายถึงการที่จะให้มนุษย์ สามารถจดจำได้อย่างดีนั้น ต้องสอนหรือให้กระทำซ้ำ ๆ หรือบ่อย ๆ ในเรื่องเดิมหรือในเรื่องที่ต้องการจะ ให้จดจำ ดังนั้นหากต้องการที่จะปลูกฝังค่านิยม หรือความคิดใด ๆ ให้กับใครก็ตามไม่ว่าเด็กหรือผู้ใหญ่ ก็ ใช้วิธีการทำซ้ำ ๆ ด้วยกิจกรรมต่าง ๆ เช่นการเล่นิทาน การใช้ภาพยนตร์ภาพนิ่ง เครื่องบันทึกเสียง การ ตั้งความหวังการยกคำพูดผู้อื่นมาอ้าง การบรรยาย การเทศนา การตักเตือน การยกย่อง การสรรเสริญ ชมเชย การแก้ไขวิจารณ์ข้อบกพร่อง การตัดสิน และการให้รางวัล การให้คะแนนการประกวด การ ประเมินค่า ระเบียบข้อบังคับ เกณฑ์ การสาบาน พิธีกรรมต่าง ๆ ขนบธรรมเนียมประเพณี การใช้วิธีการ ปลูกฝังค่านิยม คุณธรรมจริยธรรมเดือนละ ๑ เรื่องตลอดจนการใช้สัญลักษณ์ ป้ายประกาศ คำขวัญ คำ คม คำพังเพย สุภาษิต อบรมคุณธรรม ค่านิยมจริยธรรมให้อธิบายคำถามทางจริยธรรม สอนจริยศาสตร์ ให้เด็กมีความรู้เห็นนอกเหนือจากผู้อื่นหาวิธีให้เด็กรู้คุณค่าของตนเอง เช่น การเล่นกีฬา เป็นต้น

๒. สอดแทรกคุณธรรมลงในกระบวนการเรียนรู้ กระบวนการเรียนรู้สามารถพัฒนาคุณธรรม ให้เกิดขึ้นกับผู้เรียนได้โดยไม่ต้องมีวิชาคุณธรรมให้เรียนพิเศษ เช่น การฝึกทดลองทำงานร่วมกับผู้อื่น ฝึก ทดลองด้วยตนเอง เพราะการทำงานร่วมกับผู้อื่นต้องมีความรับผิดชอบ ความตรงต่อเวลา ความอดทน ความเสียสละ ความซื่อสัตย์สุจริต หากทำได้มาก ๆ บ่อย ๆ ก็จะกลายเป็นเจตคติเป็นความเชื่อ หาก ปฏิบัติอยู่เสมอก็จะกลายเป็นความเคยชิน เป็นสำนึกที่จะต้องปฏิบัติเช่นนั้นอยู่เสมอ การปลูกฝัง คุณธรรมต้องเลือกว่าจะปลูกฝังเรื่องใดแก่ใครก่อน แล้วจึงออกแบบวิธีการต่าง ๆ ข้างต้น สุดท้ายจึงนำไป

ปลูกฝังให้กับบุคคลเป้าหมายโดยผ่านทางประสาทตาหูหรือประสาทสัมผัสอื่นๆ เพื่อให้เข้าไปอยู่ในบันทึกความทรงจำของสมองโดยการทำซ้ำๆ จนกลายเป็นความทรงจำ ความเชื่อ และสำนึกสุดท้ายการพัฒนาจิตใจให้มีความรู้คุณธรรมนั้นก็ต้องพัฒนาผู้ใหญ่ควบคู่กันไปไม่ว่าจะเป็นพ่อแม่ ครูอาจารย์ ข้าราชการ นักการเมืองต้องพัฒนาดตนเองให้มีความรู้คุณธรรม และผู้ใหญ่ต้องเป็นแบบอย่างที่ดีของเด็ก สื่อมวลชนต้องเสนอข่าวคนดีที่เป็นตัวอย่างที่ดียกย่องคนดีอย่าส่งเสริมสิ่งยั่ววนให้กำเริบซึ่งส่งผลให้เกิดเป็นปัญหาสังคมอย่างที่เห็นในปัจจุบัน

เราต้องช่วยกันเผยแพร่คุณธรรมเข้าสู่จิตใจประชาชนเมื่อคนในสังคมมีศีลธรรมและมีศีลธรรมประจำใจจะเป็นเหตุให้คิดดี ทำดี พุทธิ ความสุขสงบจะเกิดขึ้นในครอบครัวในสังคมอย่างแน่นอนจะเห็นว่าในการปลูกฝังคุณธรรมให้กับวัยรุ่นนั้น จำเป็นต้องอาศัยปัจจัยเกื้อหนุนทั้งจากสถาบันการศึกษาและสถาบันครอบครัวโดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับโรงเรียนและสถาบันการศึกษาที่เกี่ยวข้องควรให้ความสำคัญด้านหลักสูตรและวิธีการสอนแบบปลูกฝังพฤติกรรม

๒) การกำหนดเป้าหมายชีวิต

เป้าหมายของชีวิตคือสันติสุขส่วนบุคคล เป้าหมายที่พึงปรารถนาที่จะสำเร็จได้ขึ้นอยู่กับ การมีจริยธรรมอย่างถูกต้อง การเป็นอยู่อย่างถูกต้อง การดำเนินชีวิตตามหลักทศ คือทุกคนมีทั้งหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติ และมีสิทธิอันชอบธรรม ที่จะได้รับการปฏิบัติตอบทั้งนี้เพราะถ้าบุคคลต้องมีหน้าที่ปฏิบัติดีต่อผู้อื่นแต่ฝ่ายเดียว โดยไม่มีสิทธิได้รับการอนุเคราะห์จากผู้อื่นตอบแทนบ้าง ย่อมไม่มีใครพอใจ และหลักธรรมที่ส่งเสริมสนับสนุนให้แต่ละบุคคลให้ปฏิบัติหน้าที่ของตนเองได้สมบูรณ์ ตามหลักธรรมมีหลายหัวข้อด้วยกัน เช่น ความกตัญญูกตเวที, อิทธิบาท ๔, ทัฏฐธัมมิกประโยชน์ ๔, อคติ, โลกธรรม ๘, อริยทรัพย์ ๗, อปายมุข ๖ การกำหนดเป้าหมายของชีวิตช่วยให้มนุษย์มีการดำเนินชีวิตอย่างมีจุดหมาย สามารถใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือกำกับการครองชีวิตและการพัฒนาชีวิตของตนเอง

๔.๓.๒ กิจกรรมการใช้หลักธรรมกับการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างวัย

การวางแผนการอบรมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาครอบครัว มาปรึกษากับ กลุ่มตัวอย่างให้ร่วมกันคิด โดยการประชุมปรึกษากับนักพัฒนา ชุมชน ที่ปรึกษานายกเทศมนตรี อาจารย์แนะแนว เยาวชน ที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง และผู้สูงอายุจำนวนหนึ่ง โดยถามความรู้เรื่องผู้สูงอายุกับเยาวชนว่า ผู้สูงอายุมีการเปลี่ยนแปลงอะไรบ้าง เราควรปฏิบัติอย่างไรต่อผู้สูงอายุ พบว่าเยาวชนส่วนใหญ่บอกว่ายายายขี้บ่น เพราะเยาวชนจะไม่เข้าใจการเปลี่ยนแปลง ด้านร่างกาย จิตใจ และสังคมของผู้สูงอายุ ถ้าผู้สูงอายุไม่ได้ เลี้ยงตั้งแต่แรกเกิดจะเหินห่างกับผู้สูงอายุ และถามเยาวชน ว่าเคยกอดและบอกรักผู้สูงอายุหรือไม่ ส่วนใหญ่จะไม่เคยทำเพราะไม่กล้าบอก ยกเว้นเยาวชนชั้นมัธยมตอนต้นที่ผู้สูงอายุ เลี้ยงตั้งแต่แรกเกิดจะทำบ่อย ผู้วิจัยจึงเสนอได้ว่า ควรสร้างความเข้าใจระหว่างผู้สูงอายุและเยาวชน และ สร้างบรรยากาศที่ให้เยาวชนและผู้สูงอายุมีสัมพันธ์ภาพที่ดี ต่อกัน

๑) กิจกรรมการพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างวัย

การพัฒนาด้วยการอบรมเชิงปฏิบัติการ โดยกลุ่มตัวอย่างที่เข้ารับการ อบรม ได้แก่ เยาวชน และผู้สูงอายุ ใช้เวลา ๑ วัน โดยกลุ่มตัวอย่าง ทั้งหมดจะได้รับการอบรมพร้อมกัน การอบรมโดยใช้ แนวคิด หลักปรัถมิติศ ดังนี้

กิจกรรมที่ ๑ การเจริญกาย พัฒนากาย เป็นการฝึกอบรมให้รู้จักคิดเกี่ยวกับสิ่งทั้งหลาย โดยการให้ผู้สูงอายุและเยาวชนมี ความเข้าใจกันทั้งด้านผู้สูงอายุและเยาวชน ได้แก่ การให้ความ รู้แก่ ผู้สูงอายุและเยาวชน แบ่งออกเป็น ๒ ฝ่าย คือ

ฝ่ายผู้สูงอายุ จะอบรมในเรื่องการเปลี่ยนแปลงของผู้สูงอายุด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ ของ ผู้สูงอายุ การสื่อสารที่ีระหว่างสมาชิกในครอบครัว การใช้หลักการทางพระพุทธศาสนาในด้านการ ดำเนินชีวิต การถ่ายทอด วัฒนธรรมและภูมิปัญญาสู่เยาวชน

ฝ่ายเยาวชน จะอบรมในเรื่องของพัฒนาการของเยาวชน คุณค่าความเป็นมนุษย์ หน้าที่ ความรับผิดชอบต่อผู้สูงอายุ พฤติกรรมที่ติงามตามวัยอันสมควร การเป็นคนกตัญญูรู้กตเวที การสื่อสาร กับผู้สูงอายุ การดูแลช่วยเหลือผู้สูงอายุ

กิจกรรมที่ ๒ การพัฒนาจิตใจ เป็นการอบรมเพื่อให้ผู้สูงอายุและเยาวชนปฏิบัติต่อกัน มีความเมตตาซึ่ง กันและกัน ให้รู้จักคิดพิจารณาในสิ่งที่ต่อกัน โดยมีกิจกรรม ดังนี้

- ๑) ผู้สูงอายุและเยาวชนเข้าร่วมการปฏิบัติกรรมฐานร่วมกัน
- ๒) ให้ผู้สูงอายุและเยาวชนแต่ละครอบครัวพูดคุยกันเป็นการปรับความเข้าใจ
- ๓) ให้แต่ละฝ่ายนึกถึงเหตุการณ์ที่ได้ทำร่วมกัน หรือช่วงเวลาประทับใจ
- ๔) ค้นหาความดีของบุคคลในครอบครัว

ผู้วิจัยได้มีการเยี่ยมบ้านหรือการโทรศัพท์ สอบถามเยาวชนในการปฏิบัติกับผู้สูงอายุ หรือ สอบถามผู้สูงอายุ และเสริมความรู้ที่บกพร่อง และให้เยาวชน บันทึกกิจกรรมที่ทำร่วมกับผู้สูงอายุ หรือสิ่งที่ดีให้กับผู้สูงอายุ

๒) หลักปรัถมิติศกับการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างวัย

พระพุทธศาสนาได้สอนหลักธรรมที่เป็นไปเพื่อความเจริญมั่นคง แห่งสถาบันทางสังคมต่างๆ ไว้มากมาย หลักปรัถมิติศหรือทิศเบื้องหน้า จึงเป็นตัวอย่างของการจัดระเบียบสังคมเพื่อความมั่นคง และความสงบสุขของสถาบันดังคำสัณภาษณ์ “ผู้สูงอายุก็คือผู้ที่เป็นผู้ที่รับผิดชอบต่อเยาวชนให้อยู่ใน ความรับผิดชอบของผู้สูงอายุทางสังคม ผู้สูงอายุก็ต้องรับผิดชอบแก่บุตรหลาน คือจะต้องเลี้ยงเยาวชนใน ฐานะเป็นความรับผิดชอบหรือหน้าที่ให้มันดีตามที่เขารู้สึกกันทั่ว ๆ ไปในวงสังคม คือเกิดหน้าที่ภาระ ผูกพันที่จะต้องทำให้ดี”^{๒๒}

^{๒๒} พระราชพรหมจริยคุณ (สุเทพ สุภคณโม), เจ้าคณะจังหวัดร้อยเอ็ด, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๑.

จากข้างต้นจะเห็นได้ว่าตามหลักปฐกถิตหรือทศเบื่อง เป็นหน้าที่ที่ผู้สูงอายุพึงปฏิบัติต่อเยาวชน ดังคำสัมภาษณ์ว่า “ผู้สูงอายุต้องดูแลเอาใจใส่ห้ามปรามเยาวชนมิให้ทำชั่วไม่ให้ทำในสิ่งที่ไม่ดีอบรมสั่งสอนให้เยาวชนของตนเองให้เป็นคนดีของสังคม เป็นธุระในการจัดหาคุ้มครองที่เหมาะสมให้กับเยาวชนของตนเองแนะนำให้รู้จักการคบค้าสมาคมกับคนในสังคม ส่งเสริมให้เยาวชนได้ศึกษา ศิลปะวิทยาการต่างๆ ตลอดทั้ง มอบทรัพย์สินสมบัติให้เมื่อถึงโอกาสที่เหมาะสม บางทีความหวังดีมันก็ไม่เกิดผลดีเสมอไป อย่างสมัยที่ผ่านมานี้ ผู้สูงอายุทุกคนก็มีความหวังดีต่อเยาวชน แต่ความจริงผู้สูงอายุที่หวังนั้น ให้อะไรต่ออะไรแก่เยาวชนบางที่เป็นผลร้ายแก่เยาวชนก็ได้แก่การตามใจเยาวชน การซื้อสิ่งอำนวยความสะดวกให้เยาวชนกลัวเยาวชนลำบาก อันนี้ก็เป็นตัวอย่างที่ว่าความปรารถนาดีนั้น บางทีก็ทำให้เกิดผลไม่ค่อยดีนัก เพราะฉะนั้น ก็ต้องระวังกันอยู่ การรับฟังความคิดเห็นก็จะทำให้เกิดความรอบคอบขึ้น ซึ่งการที่ปู่ ย่าตามใจหลาน อำนวยความสะดวกให้แก่เยาวชนจะส่งผลให้เยาวชนเสียคนเป็นคนอ่อนแอ ไม่เข้มแข็งอดทน ส่วนการให้การศึกษา นั้น คงต้องเน้นที่การขยายโอกาสในการศึกษาเป็นข้อสำคัญก่อนอื่นเพราะความไม่เสมอภาคแห่งโอกาสในการได้รับการศึกษาเป็นปัญหาที่มีมาในสังคมของเราเป็นเวลานานแล้ว หากครอบครัวไหนที่ผู้สูงอายุและเยาวชนไม่รู้จักและปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ขั้นพื้นฐานที่ตนเองต้องปฏิบัติดังกล่าวแล้ว ครอบครัวนั้นต้องเป็นครอบครัวที่มีปัญหา เป็นครอบครัวที่ขาดความอบอุ่นซึ่งจะก่อให้เกิดปัญหาของสังคมอีกประการหนึ่ง”^{๒๓} เพื่อให้สามารถมองเห็นภาพได้ชัดจึงขอกล่าวเป็นข้อๆ ดังคำสัมภาษณ์ดังนี้^{๒๔}

(๑) คนส่วนใหญ่ในสังคมต้องเป็นแบบอย่าง นั้นหมายความว่า คนส่วนใหญ่ที่เป็นผู้ใหญ่ซึ่งมีฐานะเป็นพ่อเป็นแม่อยู่แล้ว ให้ทำและปฏิบัติต่อพ่อต่อแม่ที่เป็นผู้แก่เฒ่า ซึ่งเยาวชนนิยมเรียกว่า คุณตา คุณยาย คุณปู่ คุณย่า คนเหล่านั้นคือผู้สูงอายุเรา หากคนส่วนใหญ่ทำและปฏิบัติเป็นตัวอย่าง แค่ว่าคนเดินผ่านเห็นเราปฏิบัติต่อท่านด้วยการนั่งพูดคุยอย่างยิ้มแย้มแจ่มใส จับไม้จับมือ หรือแสดงความรักความเคารพอย่างอื่นให้ปรากฏ ภาพที่เห็นก็จะไปสร้างความตระหนักรู้อย่างเป็นรูปธรรมได้ชัดที่สุด

(๒) เต็มเต็มด้วยกิจกรรมทางสังคม กิจกรรมต่างๆ ที่ทางสังคมจัดขึ้นนับว่ามีส่วนสำคัญในการพัฒนาความตระหนักรักต่อผู้สูงอายุได้มากที่สุด เพราะกิจกรรมทางสังคมส่วนใหญ่ล้วนเกี่ยวข้องกับศาสนา เช่น กิจกรรมวันพ่อ กิจกรรมวันแม่ ไม่ควรจัดแค่เป็นพิธีการให้ผ่านไปเท่านั้น ผู้บริหารในหมู่บ้านหรือชุมชนควรสร้างและพัฒนาความตระหนักต่อการดูแลผู้สูงอายุด้วยการยกย่องเชิดชูครอบครัวที่มีการดูแลผู้สูงอายุอยู่เสมอ อาจจะไม่เลอเลิศอะไรมากมาย แต่หากนำมายกย่องเชิดชูผ่านกิจกรรมที่เราจัดกันอยู่แล้ว คนที่ถูกยกย่องก็จะดีใจมีกำลังใจทำดีมากขึ้น ส่วนคนที่มาร่วมกิจกรรมหากยังไม่ทำก็ตระหนักรู้ว่าจำเป็นต้องเริ่มลงมือทำแล้ว ส่วนคนที่ทำอยู่แล้วก็จะทำให้ดีมากขึ้น

๓) สร้างความตระหนักให้ทราบถึงความสัมพันธ์

ผู้สูงอายุในชุมชนต้องเป็นตัวอย่าง นั้นหมายความว่าผู้ใหญ่ต้องทำเป็นตัวอย่าง ด้วยการปฏิบัติดูแลเป็นประจำจนเรียกได้ว่าเป็นชีวิตประจำวัน ถึงอย่างไรก็ตามแม้เป็นเรื่องยากแต่ก็ต้อง

^{๒๓} สัมภาษณ์ นายสุธี ศรสวรรค์, พัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดร้อยเอ็ด, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๒๔} สัมภาษณ์ นายทองหล่อ รักไท, อายุ ๖๐ ปี ผู้ใหญ่บ้านบ้านขอนแก่นใต้, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๑.

ช่วยกันทำหรือช่วยกันสร้าง ความตระหนักเป็นนามธรรม เมื่อจะสร้างต้องสร้างจากสิ่งที่เป็นรูปธรรมได้แก่

(๑) ผู้ใหญ่หรือผู้นำในทุกระดับต้องทำเป็นตัวอย่าง โบราณท่านจึงสอนว่า ตัวอย่างดี คำสอน หรือหนึ่งตัวอย่างดีกว่าสิบคำสอนหรือร้อยคำสอน นี่คือรูปธรรมที่พบเห็นหรือสัมผัสได้อย่างน้อยก็สัมผัสได้ด้วยสายตา ดังผลจากการสัมภาษณ์ว่า “การที่เราทำตัวเป็นแบบอย่างให้เยาวชนเห็นตั้งแต่เด็กๆ พาเยาวชนไปวัดด้วยทุกวัน พอโตขึ้นเยาวชนก็จะไปวัดเอง โดยที่เราไม่ได้บอก ได้สอน เพราะพามันทำตาม พาใส่บาตร พาทำวัตร ซึ่งการทำเหล่านี้เป็นตัวอย่างทำให้ เยาวชนมันทำตามเอง”^{๒๕}

(๒) นำพาเยาวชนไปเยี่ยมชมและเลี้ยงอาหารแก่คนชราที่บ้านพักคนชราตามโอกาสอันควร เช่น วันเกิดของผู้สูงอายุหรือเยาวชน โดยให้เยาวชนได้มีมอบอาหารหวานคาวแก่คนชราด้วยมือของตนเอง ซึ่งจะก่อให้เกิดความซาบซึ้งในสิ่งที่ตนเองได้กระทำ ซึ่งเป็นการบ่มเพาะจิตใจของเยาวชนได้เป็นอย่างดี ดังผลจากการสัมภาษณ์ว่า “ได้มีโอกาสพาเยาวชนไปบ้านพักคนชรา ไปเลี้ยงอาหารแก่เด็กยากไร้ พอเด็กได้ทำก็รู้สึกว่าการกลับมาก็มีความอยากจะทำเพื่อเราบ้าง ทำอาหารให้เราทานบ้าง รู้สึกว่าเด็กมีความเปลี่ยนไป”^{๒๖}

๓) ในโอกาสที่มีการจัดกิจกรรมในหมู่บ้านหรือชุมชน ผู้นำชุมชนควรให้มีการละเล่นเกี่ยวกับผู้สูงอายุ และเชิดชูยกย่องเยาวชนในชุมชนผู้บำรุงผู้สูงอายุให้เป็นตัวอย่างของชุมชน “เมื่อได้มีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมของโรงเรียนผู้สูงอายุ บางครั้งก็ทางคนจัดก็เอาเยาวชนมาเล่นดนตรีให้ฟัง มาร้องเพลงให้ฟัง ทำให้เรารู้สึกว่าได้รับความใส่ใจจากผู้คน ทำให้ไม่เหงา”^{๒๗}

๔.๓.๓ ผลการเปลี่ยนแปลงภายหลังการสร้างความสัมพันธ์

จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างครอบครัวแรก พบว่า ช่วงแรก หลานจะตะโกนเสียงดังกับยาย แต่เมื่อได้เข้าร่วมกิจกรรมจะพูด เสียงทุ้มและให้ผู้สูงอายุดูปาก ดังคำสัมภาษณ์ “...แต่ก่อนไม่เข้าใจว่ายายหุติงจึงพูดเสียงดังตะโกนใส่ยาย ตอนนี้จะพูดเสียงปานกลางไม่ตะโกน การเข้ากิจกรรมรู้สึกดีเพราะทำให้เข้าใจผู้สูงอายุมากขึ้น รู้ว่าอารมณ์ผู้สูงอายุเป็นอย่างไร และคิดว่าจะดูแล ยายให้ดีที่สุด การทำกิจกรรมสัมพันธ์ภาพทำให้เราอยู่ร่วมกับ ยายมากขึ้น ใส่ใจดูแลยายมากขึ้น...”^{๒๘}

หลังการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างครอบครัวพบว่า ลักษณะของครอบครัวมีความสุขดี มีความรักความสามัคคี และการช่วยเหลือกันดี ลักษณะของเยาวชนเป็นเด็กดี ขยัน มีความรับผิดชอบ และช่วยเหลือครอบครัว ยายบอกว่า “...หลานเป็น เด็กดี เชื่อฟัง และช่วยเหลืองานบ้าน หุงข้าว ซัก

^{๒๕} สัมภาษณ์ นางช่อฟ้า ระยับศรี, อายุ ๗๓ ปี บ้านเลขที่ ๑๔ หมู่ ๓ บ้านขอนแก่นเหนือ, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๒๖} สัมภาษณ์ นางคำภา ผิวนาม, อายุ ๗๖ ปี บ้านเลขที่ ๑๗ หมู่ ๓ บ้านขอนแก่น, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๒๗} สัมภาษณ์ นางทองนา อุ้นประชา, อายุ ๖๘ ปี บ้านเลขที่ ๖๒ หมู่ที่ ๑๑ บ้านขอนแก่นกลาง, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๒๘} สัมภาษณ์ นางสาวเจนจิรา อุ้นวงศ์, อายุ ๑๖ ปี บ้านเลขที่ ๕๖ หมู่ ๓ บ้านขอนแก่น, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๑.

ผ้า เก็บกวาด บ้าน และป้อนนวดให้ยายตอนเย็นๆ...”^{๒๙} “...แม่เขาเลี้ยงหลานมา ดี ฉันก็ช่วยเลี้ยงหลานบ้าง เด็กมันขยันเหมือนพ่อแม่...”^{๓๐} นอกจากนั้น ผู้สูงอายุก็สะท้อนความคิดเห็น โดยมีความเข้าใจเยาวชนมากขึ้นเมื่อได้เข้าอบรมสัมพันธภาพ ได้แก่ “...หลานมันขอไปเที่ยวกับเพื่อนก็ให้มันไป แต่ก็ยังเป็นห่วง...” (มารดาบอกว่า “...เขาเป็นเด็กขี้อ้อน ไม่ดื้อ วานอน สอนง่าย มีขอไปเล่นเกมกับเพื่อน ก็ให้ไปและให้กลับ เป็นเวลา เขาก็กลับมา...” เยาวชนกล้าในการแสดงความรักมาก ขึ้น ภายหลังได้รับการอบรม เช่น “...หนูกล้าที่จะกอดยายและ เชื้อฟังกายมากขึ้น ผมแก่ง่ายแล้วยายก็หัวเราะ ผมนอนกับ ยายทุกคืน...”^{๓๑}

หลังการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างครอบครัว พบว่า ยายชายชาวโพดดำ สิ่งของในบ้านจะวางไว้เป็นจุดๆ เต็มพื้นที่ ในบริเวณบ้าน การจัดวางของไม่ค่อยเรียบร้อย ลักษณะของ ครอบครัวมีความรัก ความอบอุ่น และมีความสุขดี บุคคลใน ครอบครัวจะคอยดูแลกันตลอด และจะพูดคุยปรึกษากันในเรื่อง ต่างๆ ลักษณะของเยาวชน เป็นเด็กดี มีความรับผิดชอบ เชื้อฟังกาย ช่วยงานบ้าน ไม่เกเร ยายบอกว่า “...หลานฉัน มันเป็นคนดี ไม่ ดื้อ บอกอะไรก็ฟัง และขยันช่วยงานบ้านและงานของพ่อเขา...”^{๓๒} มารดาบอกว่า “...เขาไม่ค่อยพูด แต่ช่วยงานดี ขยัน ไม่เกเร ครอบครัวเราจะกินข้าวร่วมกันในมือเย็น และจะพูดคุยกันและ สอนเยาวชน...”^{๓๓} และ “...บ้านหนูจะกินข้าว ร่วมกันตอนเย็น และจะมานั่งคุยกันหน้าบ้าน...” หรือ “...ยายไม่บ่นมันมากแล้ว แต่จะคอยเตือนบ่อยๆ...”^{๓๔} แสดงว่าการสนับสนุนให้ผู้สูงอายุและเยาวชน มีการพัฒนาสัมพันธภาพได้ดีขึ้น

หลังการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างครอบครัว พบว่า ลักษณะของครอบครัวมีความสุขดี มีความรักความสามัคคี และการช่วยเหลือกันดี ลักษณะของเยาวชนเป็นคนดี ขยัน มีความรับผิดชอบ และช่วยเหลืองานทางบ้าน “...หลานคนนี้นิสัยดี ช่วยงานตลอด ไม่ดื้อ ไม่เกเร เหมือนพ่อเขาตอนหนุ่มก็ไม่เกเร...”^{๓๕} บิดา บอกว่า “...เขาเป็นคนดี ขยัน ไม่ดื้อ เชื้อฟังกาย ช่วยงานชายของ ตามตลาดนัด

^{๒๙} สัมภาษณ์ นางทองมี สังขมณี, อายุ ๗๙ ปี, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๓๐} สัมภาษณ์ นายสำราญ สิงห์หาญ, อายุ ๕๑ ปี บ้านเลขที่ ๕๖ หมู่ ๓ บ้านขอนแก่นเหนือ, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๓๑} สัมภาษณ์ นางสาวเจนจิรา อุ่นวงศ์, อายุ ๑๖ ปี บ้านเลขที่ ๕๖ หมู่ ๓ บ้านขอนแก่น, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๓๒} สัมภาษณ์ นางช่อฟ้า ระเบียบศรี, อายุ ๗๓ ปี บ้านเลขที่ ๑๔ หมู่ ๓ บ้านขอนแก่นเหนือ, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๓๓} สัมภาษณ์ นางปุ่น ไชยจินลา, อายุ ๔๙ ปี, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๓๔} สัมภาษณ์ นางสาวอรรณพ พิมพ์แถม อายุ ๑๗ ปี บ้านเลขที่ ๑๗ หมู่ ๓ บ้านขอนแก่น, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๓๕} สัมภาษณ์ นายนิคสัน ชะโร, อายุ ๖๓ ปี บ้านเลขที่ ๔๓ หมู่ ๓ บ้านขอนแก่น, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๑.

เป็นประจำ...”^{๓๖} “...ผมได้รู้หลายเรื่องเกี่ยวกับผู้สูงอายุ ผมต้องพูดเบาๆ ไม่พูดเสียงดัง ผมต้องคอยดูแล ตอนกินข้าว กินยา...”^{๓๗}

การสร้างความสัมพันธ์โดยให้เยาวชนรู้จักความกตัญญูตเวทีต่อผู้สูงอายุการ โดยมีการปลูกฝังความกตัญญูตเวทีต่อผู้สูงอายุของเยาวชน ตำบลขอนแก่น อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด ได้ดังนี้

๑) ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ โดยรวมสรุปพฤติกรรมได้ดังนี้การแสดงพฤติกรรมด้านกตัญญูตเวทีต่อผู้สูงอายุ ของเยาวชนตำบลขอนแก่น อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด ด้านท่านเลี้ยงเรามาแล้วเลี้ยงท่านตอบ คือ เยาวชนเตรียมอาหารและน้ำดื่มให้ผู้สูงอายุ ดูแลทำความสะอาดห้องนอน จัดอาหารและยาตามที่แพทย์ให้ผู้สูงอายุเมื่อเจ็บป่วย และซื้ออาหารหรือผลไม้ที่ผู้สูงอายุชอบมากมาฝาก เยาวชนซักเสื้อผ้าให้ผู้สูงอายุ และตัดเล็บมือเล็บเท้าให้ผู้สูงอายุ เป็นต้น

๒) ช่วยทำการงานของท่าน สรุปพฤติกรรมได้ดังนี้การแสดงพฤติกรรมด้านกตัญญูตเวทีต่อผู้สูงอายุ ของเยาวชนตำบลขอนแก่น อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด ด้านช่วยทำการงานของท่าน เยาวชนหุงข้าวทำกับข้าวให้ผู้สูงอายุรับประทาน กวาดบ้าน ถูบ้าน ล้างถ้วยล้างจาน กรอกน้ำใส่ขวด ตู้อื่น เก็บสิ่งของเครื่องใช้ภายในบ้านอย่างระมัดระวัง ช่วยทำธุระภายนอกบ้านแทน ไปซื้อของนอกบ้านแทนผู้สูงอายุ และช่วยขัดล้างห้องน้ำให้ผู้สูงอายุ เป็นต้น

๓) ดำรงวงศ์ตระกูล สรุปพฤติกรรมได้ดังนี้การแสดงพฤติกรรมด้านกตัญญูตเวทีต่อผู้สูงอายุ ของเยาวชนตำบลขอนแก่น อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด ด้านดำรงวงศ์ตระกูล คือ เยาวชนไหว้ผู้สูงอายุก่อนออกจากบ้านและกลับเข้าบ้าน เยาวชนเป็นคนดีมีนิสัยมัธยัสถ์ ขยันตั้งใจเรียนหนังสือ พูดให้กำลังใจผู้สูงอายุเมื่อท่านเบื่อหน่ายหรือท้อแท้ กล่าวชื่นชมยกย่องผู้สูงอายุให้คนอื่นฟัง กล่าวขอบคุณทุกครั้งให้ผู้สูงอายุให้ของหรือให้ความช่วยเหลือ เยาวชนไม่กระทำเรื่องให้ผู้สูงอายุต้องเสียใจ เช่นหนีโรงเรียน หนีออกจากบ้าน เป็นต้น

๔) ประพฤติตนให้เหมาะสมแก่การรับทรัพย์มรดก สรุปพฤติกรรมได้ดังนี้พฤติกรรมด้านกตัญญูตเวทีต่อผู้สูงอายุของเยาวชน ด้านประพฤติตนให้เหมาะสมแก่การรับทรัพย์มรดก คือ เยาวชนพูดคุยกับผู้สูงอายุด้วยกิริยามารยาทสุภาพเรียบร้อย ให้ของขวัญแก่ผู้สูงอายุในโอกาสพิเศษ เช่นวันขึ้นปีใหม่ วันสงกรานต์ วันแม่ เป็นต้น เสียใจเมื่อพูดโกหกผู้สูงอายุได้เถียงผู้สูงอายุ เป็นต้น

๕) ทำบุญอุทิศให้ท่านเมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว การแสดงพฤติกรรมด้านกตัญญูตเวทีต่อผู้สูงอายุของเยาวชน ด้านทำบุญอุทิศให้ท่านเมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว คือ เยาวชนชวนผู้สูงอายุไปถวายสังฆทานที่วัดเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้บรรพบุรุษ ทำบุญทอดกฐิน ผ้าป่าเพื่อสร้างวัด เป็นต้น เยาวชนชวนผู้สูงอายุให้ทำบุญปล่อยนกปล่อยปลาในวัดเกิด เยาวชนชวนผู้สูงอายุร่วมทำบุญตักบาตรในเทศกาลต่างๆ เช่นวันขึ้นปีใหม่ วันสงกรานต์ วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา เป็นต้น เยาวชนชวนผู้สูงอายุร่วมทำบุญครบรอบวันตายของญาติ เยาวชนชวนผู้สูงอายุไปเวียนเทียนที่วัดในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

^{๓๖} สัมภาษณ์ นางทองมี สังขมณี อายุ ๔๕ ปี วันที่ ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๓๗} สัมภาษณ์ นายศิริศักดิ์ วงศ์คง อายุ ๑๘ ปี บ้านเลขที่ ๔๓ หมู่ ๓ บ้านขอนแก่น, วันที่ ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๑.

เยาวยชนชนผู้สูงอายุให้สวดมนต์ไหว้พระก่อนนอน นั่งสมาธิไปฟังเทศน์ที่วัดในวันพระ ชวนให้ผู้สูงอายุบริจาคเงินซื้อโลงศพให้ศพที่ไม่มีญาติ เป็นต้น

จากการศึกษาสรุปผลการวิจัยได้ว่า การสร้างสัมพันธ์ภาพระหว่างวัยรุ่นและผู้สูงอายุซึ่งมีวัยที่แตกต่างกันและสองวัยนี้จะเกิดการเปลี่ยนแปลงด้านร่างกายจิตใจอารมณ์และสังคมจะต้องให้แต่ละฝ่ายรู้การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นของกันและกันจะทำให้ มีความเข้าใจกันมากขึ้นจะก่อให้เกิดความเห็นใจและช่วยเหลือกันและกัน พ่อแม่ในครอบครัวเป็นตัวอย่างที่ดีกับบุตรในการมีสัมพันธ์ภาพแก่ปู่ย่าตายายในบ้านดังนั้นควรสอนผู้ที่จะเป็นพ่อแม่ว่าจะต้องปฏิบัติในสิ่งที่ดีกับพ่อแม่ตน เป็นสิ่งที่ดีกว่าการใช้คำพูดสอนลูก การดำเนินชีวิตมีความผูกพันรักใคร่หลานหลานวัยรุ่นซึ่งอยู่ในช่วงวัยเรียนมีภาระด้านพัฒนาการและความรับผิดชอบในเรื่องการศึกษาเล่าเรียนของตนอยู่แล้วการให้เวลาในการดูแลเอาใจใส่ผู้สูงอายุของเยาวยชนในวัยนี้จึงถูกแบ่งเบาไปตามความจำเป็นที่ควรให้การช่วยเหลือ และส่วนใหญ่ผู้สูงอายุอยู่กับเยาวยชนมาตั้งแต่เล็ก หลานจึงบอกว่าผู้สูงอายุส่วนใหญ่ใจดีการมีหลานที่คอยช่วยเหลือเหมือนกับเป็นแรงสนับสนุนทางสังคมจะทำหน้าที่เสมือนเป็นสื่อกลางที่คอยช่วยเหลือให้บุคคลสามารถเผชิญกับเหตุการณ์วิกฤติต่างๆ ในชีวิต

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาเรื่องการสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มีวัตถุประสงค์คือ เพื่อศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับหลักการสร้างความสัมพันธ์ เพื่อศึกษาสภาพปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างวัยของผู้สูงอายุกับเยาวชน และเพื่อเสนอวิเคราะห์การสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มีผลการวิจัยซึ่งสรุปตามวัตถุประสงค์ดังนี้

๕.๑.๑ การดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุกับเยาวชน

ผู้สูงอายุในเขตตำบลขอนแก่น อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด มีอยู่ด้วยกันอยู่ ๓ กลุ่ม คือ กลุ่มติดสังคม กลุ่มติดบ้าน และกลุ่มติดเตียง กลุ่มเหล่านี้จะได้รับการดูแลจากคนรอบข้างเป็นหลัก อาชีพของผู้สูงอายุส่วนใหญ่คือ อาชีพเกษตรกรรม และรับจ้าง มีบางส่วนได้เป็นข้าราชการบำนาญ สภาพเสื่อมโทรมของร่างกายส่วนใหญ่เป็นโรคกระดูกเสื่อมการเสื่อมของเข่าปวดหลังปวดเอวและปวดเส้นเอ็นปวดกล้ามเนื้อบางรายพบว่าเป็นโรคความดันโลหิตสูง โรคเบาหวาน โรคหัวใจ โรคไตวาย เนื่องจากการรับประทานอาหารไม่ถูกสุขลักษณะอนามัย นอกจากนี้ยังพบว่าผู้สูงอายุมักจะมีอาการซึมเศร้าเพราะลูกหลานไม่ค่อยได้อยู่ด้วยจึงต้องเข้ามาอาศัยวัดอาศัยสังคมในการทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อที่ตนเองจะได้คลายจากทุกข์เหล่านี้ และผู้สูงอายุบางท่านจัดได้ว่าเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในชุมชนอย่างมากเพราะสามารถเป็นที่พึ่งให้กับสังคม ได้ช่วยเหลืองานของสังคมเป็นที่เคารพนับถือของลูกหลานและบุคคลทั่วไป แม้ลูกหลานจะมีงานการเป็นหลักแหล่ง แต่เมื่อลูกหลานมีความทุกข์ ไม่สบายกาย สบายใจ ก้ออดที่จะเป็นทุกข์ไปกับลูกหลานไม่ได้ จึงทำให้มีสุขภาพจิตที่ไม่ดีเป็นเพียงชั่วขณะหนึ่งเท่านั้น มีส่วนน้อยที่ตนเองถูกทอดทิ้งอยู่กับลูกหลานเมื่อลูกหลานออกไปทำงานคิดว่าตนเองถูกทอดทิ้งอดทวาทกลัวไม่ได้พอลูกหลานกลับมาจากทำงานก็ดีใจ เวลาอยู่คนเดียวจะโทรศัพท์ไปหาคนโน้นคนนี่ที่เป็นลูกหลานต่างๆ ที่รู้ว่าการเปลี่ยนแปลงของจิตใจเป็นไปตามธรรมชาติระงับจิตใจไม่ได้ เวลาลูกหลานอยู่พร้อมหน้าจะไม่เป็นอาการเช่นนี้บางคนเป็นโรคซึมเศร้าเพราะตนเองเคยมีอำนาจพหุหมดอำนาจจึงทำใจไม่ได้แต่ก็เป็นเพียงระยะเวลาสั้นๆเท่านั้น พยายามทำจิตใจของตนเองให้เข้มแข็ง โดยคิดว่าทุกคนก็ต้องพบกับสิ่งที่เช่นนี้ ทำให้หายซึมเศร้าเมื่อเกิดอาการซึมเศร้าจะนำหนังสือธรรมะมาอ่านให้จิตใจสบาย เมื่อเปรียบเทียบกับตัวเองกับผู้สูงอายุรุ่นเดียวกันทำให้ทราบว่าผู้สูงอายุเหล่านั้นเป็นเหมือนกันทุกคนต้องเป็นเช่นนี้ไม่ว่าหญิงหรือชายหนีไม่พ้นอารมณ์และจิตใจก็เป็นปกติ รู้ทันในสิ่งที่เกิดขึ้นปรับตนเองได้ตลอดเวลา เวลาเหงาเหงาจะเปิดธรรมะทางสถานีวิทยุไปด้วยคลายเหงาได้มาก

เวลาเกิดความวิตกกังวลกลัวไม่มีผู้ดูแลในยามเจ็บป่วยเพราะลูกหลานอยู่ไกลก็จะอาศัยเพื่อนบ้านช่วยพาไปหาหมอ เมื่อเกิดการพลัดพรากคนที่รักเช่น สามี บุตรหลาน เพื่อนรักทำให้เกิดความเหงาว่าเหวและน้อยใจนานๆ ไป ก็ระงับจิตใจได้โดยใช้ธรรมะเข้าข่ม

เยาวชนจะเป็นเยาวชนที่อยู่ใกล้กับตัวเมือง ทำให้เยาวชนนั้นมีปัญหาในหลายๆด้านค่อนข้างมาก เพราะเป็นเยาวชนที่เข้าสู่ช่วงเวลาของวัยรุ่น เป็นช่วงเวลาหัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญยิ่งของชีวิตมนุษย์ เพราะเป็นวัยแห่งการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านร่างกายและสภาพจิตใจจากความเป็นเด็กสู่ความเป็นผู้ใหญ่ โดยเริ่มผลจากอกผู้สูงอายุไปสู่โลกภายนอกที่ต้องเรียนรู้ต้องเผชิญกับปัญหาต่างๆ ด้วยตนเองและพร้อมจะรับสิ่งใหม่ๆ เข้ามาในชีวิตอย่างง่ายดาย ช่วงชีวิตจึงเป็นช่วงของการลองผิดลองถูกและมีโอกาส ตัดสินใจผิดพลาดได้ง่ายหากขาดการชี้แนะในทางที่ถูกต้อง หรือขาดหลักยึดเหนี่ยวทางใจที่มั่นคงเพียงพอคงจะเห็นได้จากข่าวคราวด้านลบเกี่ยวกับเยาวชนไทยในปัจจุบันที่ปรากฏตามสื่อต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับยาเสพติด พฤติกรรมทางเพศ การใช้ชีวิตฟุ้งเฟ้อยึดติดวัตถุ การขาดความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคมรอบข้างรวมถึงการแก้ปัญหาต่าง ๆ ด้วยความรุนแรง เป็นต้น

๕.๑.๒ สาเหตุของปัญหาในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างวัย

ปัญหาอย่างแรกของการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างวัยของผู้สูงอายุกับเยาวชนนั้นคือการที่ผู้สูงอายุมีวัยที่แตกต่างกัน ซึ่งความแตกต่างกันของวัยนี้เป็นปัญหาที่ต้องทราบ เพราะการที่เกิดมาในยุคสมัยที่แตกต่างกันย่อมที่จะทำให้ความรู้ความสามารถในการดำรงชีวิตก็ย่อมที่จะเกิดการแตกต่างกันด้วย จะเห็นได้จากในสมัยอดีตของผู้สูงอายุในขณะที่ตนเองอยู่ในช่วงของการเป็นเยาวชนยังไม่มีในส่วนหนึ่งของเรื่องเทคโนโลยีเข้ามาในชีวิตประจำวัน การเล่น หรือสังคมก็ไม่มีสังคมก้มหน้าเหมือนในปัจจุบัน เป็นสังคมแห่งการพบปะกัน ต้องพบเจอเจอเจอกันอยู่ตลอด บางครั้งต้องเดินทางด้วยเท้าเป็นระยะเวลานานกว่าจะได้พบเจอผู้คน ซึ่งมีความแตกต่างจากเยาวชนในยุคปัจจุบันที่ไม่ต้องเดินทางไกลก็สามารถเจอผู้คนได้จากการใช้เครื่องมือสื่อสาร เช่น มือถือหรือสมาร์ทโฟน จึงไม่จำเป็นที่จะต้องมีการนัดหมายว่าให้ไปพบกันที่ใดที่หนึ่ง แค่เพียงสนทนากันทางนี้ก็ย่อมที่จะเข้าใจกันได้ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าในส่วนนี้ในเรื่องของการใช้ชีวิตที่ต่างกัน การดำรงชีวิตในปัจจุบันก็ต่างกันด้วย เพราะผู้สูงอายุต้องการที่จะสนทนากันต่อหน้าจึงจะทำให้เราเข้าใจกันมากขึ้น แต่กับเยาวชนแค่เพียงโทรศัพท์มาบอกก็สามารถที่จะทำให้เข้าใจกันได้เป็นต้น ดังนั้นสาเหตุของปัญหาช่องว่างระหว่างวัยด้านความต่างกันของวัยนี้ เกิดขึ้นได้จากหลายสาเหตุ ซึ่งหลักๆ แล้ว เกิดจากประสบการณ์ชีวิตที่สั่งสมมา ในวัยสูงอายุก็น่าจะผ่านอย่างโชกโชน ในขณะที่วัยรุ่น หรือลูกหลาน จะยังด้อยประสบการณ์ในเรื่องต่างๆ อยู่มาก ยิ่งอายุห่างกันมาก ก็จะมีมีความนึกคิด ประสบการณ์ ความเข้าใจสิ่งต่างๆ ที่แตกต่างกันออกไปเป็นต้น

๕.๑.๓ วิเคราะห์การสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

การส่งเสริมการสร้างความสัมพันธ์ตามหลักทศทั้ง ๖ คือ การปลูกฝังความรับผิดชอบในหน้าที่ ไม่ว่าจะเป็นหน้าที่ของผู้สูงอายุ หรือหน้าที่ของเยาวชน ในส่วนหน้าที่ของผู้สูงอายุ พึงกระทำ

ดังนี้ ผู้สูงอายุควรเป็นแบบอย่างที่ดี ควรเสียสละเวลาและความสุขส่วนตัวเพื่อให้มีเวลาในการอบรมและพัฒนาจริยธรรมของบุตรหลาน ให้เยาวชนรู้หน้าที่ความรับผิดชอบ รู้จักพึ่งตนเอง มีเมตตา ไม่เอาเปรียบ มีเหตุผล ไม่มั่งมาย ให้รู้จักละความโลภ โกรธ หลง นำพาคนในครอบครัวเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนากับสังคม ตามโอกาสที่เหมาะสม การเลี้ยงดูควรส่งเสริมให้มีสุขภาพจิตที่ดี กันให้ออกจากความชั่ว ให้ความรักและความอบอุ่น ให้ได้รับการศึกษา

การนำหลักทศ ๖ มาปรับพฤติกรรมสร้างความสัมพันธ์ได้ดังนี้ ผู้ใหญ่หรือผู้นำในทุกระดับต้องทำเป็นตัวอย่าง โบราณท่านจึงสอนว่า ตัวอย่างดีคำสอน หรือหนึ่งตัวอย่างดีกว่าสิบคำสอนหรือร้อยคำสอน นี่คือรูปธรรมที่พบเห็นหรือสัมผัสได้อย่างน้อยก็สัมผัสได้ด้วยสายตา นำพาลูกหลานไปเยี่ยมชมและเลี้ยงอาหารแก่คนชราที่บ้านพักคนชราตามโอกาสอันควร ผู้นำชุมชนควรให้มีการละเล่นเกี่ยวกับผู้สูงอายุ และเชิญชวยกย่องเยาวชนในชุมชนผู้บำรุงผู้สูงอายุให้เป็นตัวอย่างของชุมชน

ส่วนการสร้างความสัมพันธ์โดยให้เยาวชนรู้จักความกตัญญูต่เวทีต่อผู้สูงอายุการ มีดังนี้ ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ เยาวชนเตรียมอาหารและน้ำดื่มให้ผู้สูงอายุ ดูแลทำความสะอาดห้องนอน จัดอาหารและยาตามที่แพทย์ให้ผู้สูงอายุเมื่อเจ็บป่วย และซื้ออาหารหรือผลไม้ให้ผู้สูงอายุชอบมากมาฝาก เยาวชนซักเสื้อผ้าให้ผู้สูงอายุ และตัดเล็บมือเล็บเท้าให้ผู้สูงอายุ ช่วยทำางานของท่านหุงข้าวทำกับข้าวให้ผู้สูงอายุรับประทาน กวาดบ้าน ถูบ้าน ล้างถ้วยล้างจาน กรอกน้ำใส่ขวดตู้เย็น เก็บสิ่งของเครื่องใช้ภายในบ้านอย่างระมัดระวัง ช่วยทำธุระภายนอกบ้านแทน ไปซื้อของนอกบ้านแทนผู้สูงอายุ และช่วยขัดล้างห้องน้ำให้ผู้สูงอายุ ดำรงวงศ์ตระกูลเยาวชน ใ้ให้ผู้สูงอายุก่อนออกจากบ้านและกลับเข้าบ้าน เยาวชนเป็นคนดีมีนิสัยมีอัธยาศัย ขยันตั้งใจเรียนหนังสือ พุดให้กำลังใจผู้สูงอายุ เมื่อท่านเบื่อหน่ายหรือท้อแท้ กล่าวชื่นชมยกย่องผู้สูงอายุให้คนอื่นฟัง กล่าวขอบคุณทุกครั้งกับผู้สูงอายุ ให้ของหรือให้ความช่วยเหลือ เยาวชนไม่กระทำเรื่องให้ผู้สูงอายุต้องเสียใจ เช่นหนีโรงเรียน หนีออกจากบ้าน ประพฤติตนให้เหมาะสมแก่การรับทรัพย์มรดก เยาวชนพูดคุยกับผู้สูงอายุด้วยกิริยามารยาทสุภาพเรียบร้อย ให้ของขวัญแก่ผู้สูงอายุในโอกาสพิเศษเช่นวันขึ้นปีใหม่ วันสงกรานต์ วันแม่ เป็นต้น เสียใจเมื่อพูดโกหกผู้สูงอายุได้เถียงผู้สูงอายุ และทำบุญอุทิศให้ท่านเมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว

สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนาที่ควรจะให้ความรู้ทางพระพุทธศาสนา เพื่อช่วยกระตุ้นเตือน และปลูกฝังคุณธรรมโดยเฉพาะความกตัญญูต่เวทีให้เกิดขึ้นกับเด็กโดยผ่าน ขบวนการปลูกฝังและกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การเข้าค่ายอบรมคุณธรรม การปฏิบัติธรรม ตลอดทั้งกิจกรรมวันแม่ วันพ่อรวมถึงการพาเด็กเข้าวัดทำบุญ ตักบาตร ไหว้พระ สวดมนต์ นั่งสมาธิภาวนา เป็นต้น เพราะความกตัญญูต่เวทีนั้นเป็นความเชื่อที่มีมาควบคู่กับสังคมไทยจนเป็นวัฒนธรรมอันดีงามของชาวพุทธ ซึ่งมีการอบรมสั่งสอนและถ่ายทอดกันมาเป็นระยะเวลาอย่างยาวนาน โดยเฉพาะผู้สูงอายุได้รับยกย่องว่าเป็นพรหมของบุตร เป็นบุรพเทพ บุรพาจารย์และอาหุไนยบุคคล หรือพระอรหันต์ของบุตรธิดาซึ่งมีวิธีการแสดงความกตัญญูต่เวทีของนักเรียนจะต้องตอบแทนพระคุณท่านสามารถกระทำได้โดยท่านเลี้ยงเรามาแล้วเลี้ยงท่านตอบ ช่วยทำางานของท่าน ดำรงวงศ์ตระกูล ประพฤติตนให้เหมาะสมแก่การรับทรัพย์มรดก ทำบุญอุทิศให้ท่านเมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว เพราะการบำรุงผู้สูงอายุนั้นจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่นักเรียนจะต้องกระทำทันทีที่มีโอกาสในปัจจุบันโดยไม่ต้องรอโอกาสมาถึง ต้องรีบทำทันที ดังนี้

๑. ด้านการเลี้ยงดูผู้สูงอายุ คือ การนอบน้อมด้วยกาย แสดงความเคารพด้วยวาจา ใฝ่รักษาพยาบาลในเวลาไม่สบาย ทำการงานช่วยเหลือบิดามารดา การดำรงวงศ์ตระกูล ประพฤติตนให้สมควรที่จะรับทรัพย์มรดก

๒. ด้านการช่วยทำการงานของท่าน คือ เตรียมอาหารให้ผู้สูงอายุรับประทาน กวาดบ้านถูบ้านให้ผู้สูงอายุดูแลทำความสะอาดห้องนอนของผู้สูงอายุ และจัดอาหารให้ผู้สูงอายุเมื่อท่านเจ็บป่วย

๓. ด้านการทำบุญอุทิศให้ผู้สูงอายุเมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว คือ มั่นทำบุญตักบาตรถึงผู้สูงอายุ ที่ล่วงลับไปแล้ว มั่นถวายสังฆทาน เข้าวัดฟังธรรมแผ่เมตตาแก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้วด้วยใจบริสุทธิ์

๔. ด้านการประพฤติตนให้สมควรได้รับมรดก คือ มีความกตัญญูทเวที ต่อผู้สูงอายุโดยการเลี้ยงดูผู้สูงอายุเป็นการตอบแทน เลี้ยงดูพ่อแม่ยามแก่เฒ่าอย่าปล่อยให้ท่านอดร้อนท้อใจในวัยชรา ช่วยทำกิจการงานของท่าน ไม่นิ่งดูตายเป็นคนไร้น้ำใจเข้าไปช่วยแบ่งเบาภาระหน้าที่ ดำรงวงศ์ตระกูลไม่ทาตระกูลให้เสื่อมและเสียหาย

๕. ด้านการดำรงวงศ์ตระกูล คือ นักเรียนที่ดีควรจะเป็นผู้มีความกตัญญูทเวที มีคุณธรรมจริยธรรม จะต้องมึธรรมะในการดำเนินชีวิต เช่น การเสียสละ การมีระเบียบวินัยและรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนเอง

๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา” มีการปลูกฝังความรับผิดชอบในหน้าที่ตามหลักทศ ๖ สร้างความรับผิดชอบในหน้าที่ทั้งของผู้สูงอายุ และของเยาวชน การกำหนดเป้าหมายชีวิตด้วยหลักทศ ๖ การส่งเสริมให้บุคคลไม่เห็นแก่ตัว เมื่อได้แนวทางแล้ว จึงนำหลักเหล่านั้นมาใช้สร้างความสัมพันธ์ ผลปรากฏว่า เมื่อผู้สูงอายุเป็นตัวแบบที่ดีเยาวชนก็ยอมปฏิบัติตาม ผู้สูงอายุกับเยาวชนอยู่ร่วมกันทำให้ทั้งสองฝ่ายเกิดความสนิทสนมกัน เพราะได้ร่วมกิจกรรมร่วมกัน เช่น ไปทำบุญด้วย การให้เยาวชนสอนเล่นสื่อบนออนไลน์ การเข้าร่วมกิจกรรมนันทนาการร่วมกัน ทำให้เยาวชนสนใจในตัวผู้สูงอายุและกล้าพูดคุยด้วย ในส่วนของด้านเยาวชนเมื่อได้ร่วมกิจกรรมกับผู้สูงอายุบ่อยๆ มีการพูดจากับผู้สูงอายุมากขึ้น เริ่มเกิดความตระหนักในความกตัญญู อยากที่จะช่วยเหลือการงาน ซึ่งเป็นผลมาจากการให้เข้าร่วมกิจกรรมกับผู้สูงอายุบ่อยๆ สอดคล้องกับ พระมหาสุชิน สุชีโว ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักการสงเคราะห์ญาติในพระพุทธศาสนาเถรวาท” ผลการศึกษาพบว่า มนุษย์เป็นสัตว์สังคม มีความจำเป็นต้องอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะ ไม่สามารถจะอยู่โดดเดี่ยวลำพังได้ นับแต่ระดับชนกลุ่มย่อย จนถึงระดับกลุ่มชนที่ใหญ่ที่สุด เริ่มตั้งแต่ระดับครอบครัว หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด ประเทศ ทวีป และระดับสังคมโลก การอยู่ร่วมกันของสังคมมนุษย์ จำเป็นต้องมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันในฐานะต่างๆ ทั้งในด้านความเป็นญาติ ด้านประเพณีวัฒนธรรม ด้านหน้าที่การงาน และการนับถือศาสนาเดียวกัน เป็นต้น ด้านการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุ พบว่า ผู้สูงอายุมีสัมพันธภาพในครอบครัวมากเช่นกัน ทั้งนี้เนื่องจาก ผู้สูงอายุเหล่านี้ส่วนใหญ่ไม่ได้ทำงานประจำแล้ว และมีเวลาว่างมากขึ้น ทำให้เกิดความสนใจที่จะทำกิจกรรมต่างๆ ที่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและครอบครัว เช่น การชักชวนกันไปร่วมทำบุญในวันสำคัญทางศาสนา งานประเพณีทางศาสนา หรือแม้กระทั่งการไปสักการะบูชาพระตามศาสนสถานเพื่อทำให้จิตใจสงบสุข

เกิดความเพลิดเพลิน ทั้งยังได้พบปะพูดคุยกับบุคคลในวัยเดียวกันตามสถานที่ต่างๆที่ได้ไปมาอีกด้วย สอดคล้องกับ **คมเพชร พาริสอน** ได้กล่าวไว้ในงานวิจัยเรื่อง “ความศรัทธาในพุทธศาสนา กับ สัมพันธภาพในครอบครัวของผู้สูงอายุ จากชมรมผู้สูงอายุ โรงพยาบาลลพบุรี” พบว่า สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า ผู้สูงอายุมักให้ความสนใจในศาสนามากกว่าวัยอื่นๆ จากการศึกษาที่ผ่านมาแสดงให้เห็นชัดเจนว่า ศาสนาเป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุ โดยประเมินจากพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับ ศาสนา เช่น ความสนใจในหลักธรรมะ และความถี่ในการปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนาด้วยการทำบุญ ตักบาตร ฟังเทศน์ ฟังธรรม ซึ่งการมีความศรัทธาในศาสนานั้นช่วยให้ผู้สูงอายุมีที่ยึดเหนี่ยวทางใจ บุตรหลานและสมาชิกในครอบครัวได้มีโอกาสแสดงความรัก กตัญญูต่เวที และให้ความสำคัญกับผู้สูงอายุจนทำให้ผู้สูงอายุรู้สึกมีความสุขอย่างมากมายมหาศาล ศาสนาจึงเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ สัมพันธภาพในครอบครัวของผู้สูงอายุมีมากขึ้นตามลำดับ จากการศึกษาปัจจัยชีวิตสังคมอื่นๆ ยังมีความศรัทธาในพุทธศาสนาและสัมพันธภาพในครอบครัวของผู้สูงอายุ

ด้านความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับเยาวชน ซึ่งการอบรมเลี้ยงดูเด็กที่แตกต่างกัน เป็นปัจจัยสำคัญทำให้เด็กมีพัฒนาการทางร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญาที่แตกต่างกัน นอกจากนี้ ในส่วนของจิตใจ ความมีคุณธรรมจริยธรรมของเด็กเช่น ความกตัญญูต่เวที ก็แตกต่างกันด้วยสังคมไทย เป็นสังคมที่มีวัฒนธรรมอันหลากหลาย แต่กล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนาคือพื้นฐานของวัฒนธรรมไทย ดังนั้นวิธีการอบรมเลี้ยงดูเด็กในสังคมไทยจึงควรให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมที่มีพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานและอยู่บนวิถีชีวิตแบบไทย ซึ่งสอดคล้องกับ **พระมหาบุญเพียร ปุณณวิริโย** ได้ศึกษาเรื่อง “แนวคิดและวิธีการขัดเกลาทงสังคมในสถาบันครอบครัวตามแนวพระพุทธศาสนา” กล่าวว่ววิธีการประยุกต์หลักพุทธธรรมมาใช้ในการขัดเกลาทงสังคมในสถาบันครอบครัวไทยปัจจุบันเอาไว้อย่างน่าสนใจยิ่งแนวคิดวิธีการ และขั้นตอนการขัดเกลาทงสังคมในสถาบันครอบครัวตามแนวพระพุทธศาสนา มีความละเอียดลึกซึ้ง ครอบคลุมมิติต่าง ๆ อย่างครบถ้วน สามารถปฏิบัติตามได้และให้ประโยชน์อย่างสูงสุดได้ ประการสำคัญคือ พระพุทธศาสนามีหลักการซึ่งเรียกว่าพุทธธรรมที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการขัดเกลาทงสังคมในสถาบันครอบครัว โดยเฉพาะหลักพุทธธรรมว่าด้วยเรื่องของความกตัญญูต่เวที ที่ช่วยขัดเกล่าให้ชีวิตจิตใจของคนในสถาบันครอบครัวและในสถาบันต่างๆ ในสังคมให้มีความรักความเคารพกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ส่งผลก่อให้เกิดความสงบสุขในสังคมประเทศชาติต่อไป ดังนั้นการแสดงความกตัญญูต่เวทีต่อผู้มีอุปการคุณ เป็นการตอบแทนคุณกันระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ส่วนประการหลัง เป็นการตอบแทนคุณที่มนุษย์พึงมีต่อธรรมชาติ ความกตัญญูต่เวที เป็นคุณธรรมที่สร้างปฏิสัมพันธ์ด้านอุปการคุณต่อกันอย่างเชื่อมโยงทำให้เกิดการอนุเคราะห์สงเคราะห์ เกื้อหนุน คำจุนกันในระดับต่าง ๆ ของสังคม ตั้งแต่ระดับครอบครัว สังคมและประเทศชาติ สอดคล้องกับ **พระครูศรีสุตโสภณ (เงิน ขาตเมธี)** ได้ทำการศึกษาเรื่อง “ความกตัญญูต่เวทีในฐานะคุณธรรมคำจุนสังคมจากมุมมองพระพุทธศาสนา” การแสดงความกตัญญูต่เวทีที่จะเป็นฐานคำจุนสังคมให้เจริญมั่นคงได้นั้นต้องเป็นสัมมาทิฐิ คือความกตัญญูต่เวทีที่ถูกต้องสมบูรณ์ทั้ง ๒ ลักษณะ คือ ถูกต้องตามกฎหมาย และถูกต้องตามหลักศีลธรรม ดังนั้น ความกตัญญูต่เวทีที่แท้จริงอันจะเป็นฐานเกื้อหนุนให้สังคมเจริญมั่นคงได้นั้น ต้องมีลักษณะเป็นแบบสัมมาทิฐิคือถูกต้องตามกฎหมายและถูกต้องตามหลักศีลธรรม หากคนในสังคมมีความกตัญญูต่เวทีต่อผู้อื่น และสิ่งอื่นอย่างถูกต้องสมบูรณ์ดังกล่าวแล้ว ถือว่าทุกคนซึ่งเป็นหน่วยย่อยของสังคมได้ช่วยกันสร้างฐานคำจุนสังคมด้านต่างๆ คือ คำจุนศีลธรรมสังคม คำจุนระบบ

การเมือง คำจูนระบบการปกครอง คำจูนระบบเศรษฐกิจ และคำจูนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เมื่อระบบทางสังคมด้านต่างๆ เหล่านี้มันคงเข้มแข็งก็จะส่งผลให้สังคมโดยภาพรวมมันคงเข้มแข็งนำไปสู่การพัฒนาแบบยั่งยืนได้ ดังนั้นหน้าที่ของผู้สูงอายุ นับว่าเป็นจริยธรรมที่สำคัญต่อครอบครัว และครอบครัว คือสถาบันหลักที่เป็นกลไกในการป้องกันปัญหา และเป็นกุญแจสำคัญในการแก้ไขปัญห แสดงให้เห็นว่า ครอบครัวคือ สถาบันที่ต้องเข้ามีส่วนร่วมในการจรรโลงสังคม สอดคล้องกับ **พระมหา ภูเนตุ จันทรจิต** ซึ่งได้ทำการศึกษาเรื่อง “หน้าที่ของผู้สูงอายุในพุทธจริยศาสตร์” จากการศึกษาวิจัย พบว่า ครอบครัวมีรากฐานมาจากการเคยอยู่ร่วมกันฉันท์สามีภรรยามาก่อนในอดีตชาติ หรือการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในปัจจุบัน ความสมบูรณ์ของครอบครัวนอกจากจะประกอบด้วยส่วนที่เป็นกายภาพ คือมีผู้สูงอายุและบุตร ธิดาครบถ้วน จะต้องประกอบด้วยส่วนที่เป็นจิตภาพ คือการมีจริยธรรมเป็นครรลองของครอบครัว เพราะว่าจริยธรรมของครอบครัวคือสายใยที่เชื่อมโยงสัมพันธ์ภาพระหว่างครอบครัว ให้คงอยู่อย่างมั่นคงเป็นเสมือนพันธะที่นำไปสู่การสร้างจิตสำนึกให้แก่บุคคลในครอบครัว ได้รู้และปฏิบัติหน้าที่ของตน กล่าวคือ ทำให้ผู้สูงอายุรู้หน้าที่ในฐานะเป็นบุพการีของบุตร และ ปฏิบัติที่สามารถสร้างความสงบสุขให้กับครอบครัวได้ เพราะว่า หน้าที่มีศีลธรรมเป็นรากฐาน จากที่กล่าวมาข้างต้น ผู้สูงอายุมีความสัมพันธ์กับครอบครัวสูงที่สุด โดยผู้สูงอายุยังได้ร่วมทำกิจกรรมต่างๆ กับครอบครัว อีกทั้งเมื่อเป็นที่ปรึกษา ให้คำแนะนำ หรือคำตักเตือนต่างๆ บุตรหลานก็เชื่อฟัง แสดงให้เห็นว่า ผู้สูงอายุยังคงมีความสำคัญในครอบครัว ได้รับความรักความเคารพจากสมาชิกในครอบครัวและชุมชน ตลอดจนได้รับการเกื้อหนุนในด้านต่างๆ แตกต่างกันไป แต่สิ่งหนึ่งที่คล้ายคลึงกัน คือ ค่านิยมทางสังคมในเรื่องความกตัญญูต่อบุพการียังคงมีอยู่ในสังคมไทย ซึ่งสอดคล้องกับ **เพชร สุนทรโทก** ได้ศึกษาเรื่อง “บทบาทของผู้สูงอายุในสังคมไทยตามการรับรู้ของเยาวชนและผู้สูงอายุในเขตกรุงเทพมหานคร พบว่า ผู้สูงอายุมองว่าตนเองมีบทบาทสำคัญต่อครอบครัวโดยการเป็นผู้อบรมสั่งสอน ให้คำปรึกษา ถ่ายทอดประสบการณ์ชีวิตให้แก่ลูกหลานในครอบครัว และมีบทบาทสำคัญต่อชุมชนในด้านการเป็นผู้นำ การถ่ายทอดความรู้ และให้คำปรึกษาเกี่ยวกับการจัดพิธีกรรมตามประเพณีและศาสนาแก่ชุมชน

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๓.๑ เชนโยบาย

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง วิเคราะห์การสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ควรมีการดำเนินการดังนี้

๑) หน่วยงาน/องค์กรที่เกี่ยวข้องควรจัดกิจกรรมหรือโครงการสร้างความสัมพันธ์นอกจากผู้สูงอายุกับเยาวชน นอกจากนี้ควรจัดกิจกรรมการสร้างความสัมพันธ์ในระดับของพ่อแม่ลูกก็เป็นสิ่งสำคัญมากเช่นกัน เพราะครอบครัวเป็นจุดเริ่มต้นของการรู้จักปฏิบัติสัมพันธ์ซึ่งกันและกันถ้าครอบครัวไม่มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันจะทำให้เกิดปัญหาขึ้นได้

๒) ผู้ที่มีความสัมพันธ์ดีเป็นผู้ที่รู้จักใช้ศาสตร์และศิลป์ เป็นสมาชิกที่ดีของสังคมการศึกษาทำความเข้าใจและนำหลักธรรมเรื่องทิศกในทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันของทุกสังคมจึงเป็นสิ่งที่จำเป็น

๓) งานวิจัยนี้ศึกษาระดับจุลภาค กาลเวลา ยุคสมัยและบริบทของสังคมในเรื่องเก็บข้อมูลเป็นตัวแปรสำคัญ ข้อมูลย่อมเปลี่ยนแปลง ผู้ใดศึกษาสามารถศึกษาวิจัยเพิ่มเติมได้

๔) ในสังคมไทยปัจจุบัน มีปัญหาสังคมเชิงประจักษ์ว่า ความห่างเหินของพ่อ-แม่ กับบุตร เป็นสาเหตุให้เกิดปัญหาสังคมตามมา ควรจะได้มีการศึกษาวิจัยในเชิงลึกในระดับต่อไป

๕.๓.๒ เชิงปฏิบัติการ

- ๑) เผยแพร่ผลงานวิจัยเพื่อชุมชนอื่นนำไปใช้ประโยชน์
- ๒) การฝึกอบรมเยาวชนในโรงเรียนอื่น หรือในชุมชนโดยการจัดกิจกรรมการสร้างสัมพันธ์ภาพกับผู้สูงอายุ

๕.๓.๓ สำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

- ๑) ควรมีการวิจัยในครอบครัว ตั้งแต่ระดับพ่อแม่ กับบุตร พี่กับน้อง จนถึงวิจัยไปในระดับของความสัมพันธ์กับบุคคลทั่วไป เพื่อหาข้อสรุปว่าความสัมพันธ์ระหว่างวัยจะเกิดขึ้นได้กับบุคคลกลุ่มไปมากที่สุด
- ๒) ควรมีการวิจัยในกลุ่มขององค์กรแต่ละองกรว่าวัยต่างวัยกันจะมีความทำงานที่ต่างกันอย่างไร และมีลักษณะของความสัมพันธ์ระหว่างวัยต่างกันแค่ไหน

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเถปิฎก ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ:

ฉวีวรรณ สุขพันธ์โพธาราม. วิทยุ-ปัญหาที่นักศึกษา. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๗.

ไชย ณ พล อัครศุภเศรษฐ์. การสร้างเสน่ห์และความประทับใจ. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ที่พลัส เพล. ม.ป.ป.

ไชย ณ พล อัครศุภเศรษฐ์. นิสัยแห่งความสำเร็จ. กรุงเทพมหานคร: เพรส มีเดีย, ๒๕๓๘.

ณรงค์ เส้งประชา. มานุษยวิทยาประยุกต์ในการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๑.

ทัศนีย์ ทองสว่าง. สังคมวิทยา. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๙.

ปาน จันทราบุตร. ศีลธรรมกับปัญหาเยาวชน. กรุงเทพมหานคร: รุ่งเรืองรัตน์การพิมพ์, ๒๕๒๑.

ประจวบ อินออด. พฤติกรรมผู้บริโภคกับการตลาด. กรุงเทพมหานคร, ๒๕๒๘.

ปรีชา นันทาภิวัฒน์. น.อ. (พิเศษ). พจนานุกรมภาษาไทย ฉบับสมบูรณ์. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๕.

ปิ่น มุกกันต์. พ.อ. ประมวลศัพท์ ๖ ศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สารมวลชน จำกัด, ๒๕๔๔

ปิยะนุช แก้วเรือง และอันฟามร์ ศิริโต. ความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อด้านสุขภาพกับพฤติกรรม การดูแลสุขภาพตนเองของผู้สูงอายุ ในชมรมดอกคำดวน ตำบลคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี. นครปฐม : มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม, ๒๕๕๐.

พรรณทิพย์ ศิริวรรณบุศย์. จิตวิทยาครอบครัว. กรุงเทพมหานคร: คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๓๐.

พรรณราย ทรัพย์ะประภา. จิตวิทยาแนว TA เพื่อความสุขในชีวิต และการทำงาน. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). ธรรมานุญชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด. ๒๕๓๗.

_____. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

- _____ . **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- _____ . **มองสันติภาพโลก ผ่านภูมิหลังอารยธรรม โลกาวัดน์**. พิมพ์ ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม. ๒๕๔๒.
- _____ . **ชวนคิด พินิจธรรม**. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.
- พระมหาอุทัย วชิรเมธี (ว.วชิรเมธี). **ธรรมะเกร็ดแก้ว**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๓. สำนักพิมพ์อมรินทร์. ๒๕๕๐.
- พระยาศรีราชอักษร (มา กาญจนาคม). **อธิบายคิปปิปฏิบัติ (ทศวิภาค)**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. พระนคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๐๙.
- พระราชวรมนี (ป.อ. ปยุตโต). **เพื่อน**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.
- พิฑูร มลิวัลย์. **แบบเรียนวิชาธรรมสำหรับนักเรียนและธรรมศึกษาชั้นตรี**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐.
- พิมพ์วัลย์ ปรีดาสวัสดิ์. **การวิเคราะห์เครือข่ายสังคม**. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยเชิงสังคมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๖.
- พุทธทาสภิกขุ. **เตือนใจวัยรุ่น**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ม.ป.ป.
- _____ . **มหิตลธรรม**. กรุงเทพมหานคร: การพิมพ์พระนคร, ๒๕๑๘.
- มุกดา บุญทศ. **พุทธธรรมนำสุข**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๕๑.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์. ๒๕๔๖.
- วศิน อินทสระ. **พระสูตรตันตปิฎกอังคตตรนิกาย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.
- วิจิตร อาวะกุล. **เทคนิคมนุษย์สัมพันธ์**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร: O.S.Printing House Co. Ltd., ม.ป.ป.
- ศรีเรือน แก้วกังวาน. **ลักษณะบุคลิกภาพของนักศึกษาไทย ๖ สาขาอาชีพ จากการชีวิตของ Myers Briggs Type Indicator (MBIT)**. กรุงเทพมหานคร :มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕.
- สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฒนมหาเถระ). **สัมมาทิฐิตามเถราธิบายของท่านพระสารีบุตร**. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.
- สมเด็จพระพุทธอาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถระ). **แปลและเรียบเรียง. คัมภีร์วิสุทธิมรรค**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๖.
- สมพร สุทัศนีย์. **มนุษย์สัมพันธ์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘.
- สมภาร พรหมทา **แปลและเรียบเรียง. ภาควิทยา บทเพลงแห่งองค์ภควัน**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสาร. ๒๕๔๑.
- _____ . **พุทธปรัชญา มนุษย์ สังคม และปัญหาจริยธรรม**. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

สถิติคุณ กิตติยากร. ม.ร.ว.. **พจนานุกรม อังกฤษ-ไทย ฉบับตั้งโต๊ะ**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุจิตรา พรหมนุชาธิป. **มนุษย์สัมพันธ์**. กรุงเทพมหานคร: สุวีริยาสาส์น, ๒๕๔๙.

สุชา จันทน์เอม. **จิตวิทยาวัยรุ่น: การวิจัยเรื่องการกระทำผิดของเด็กและวัยรุ่นในกรุงเทพมหานคร**. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๒.

สุพิศวง ธรรมพันทา. **มนุษย์กับสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: ภูมิไทย์การพิมพ์, ๒๕๔๓.

สมน อมรวิวัฒน์และคณะ. **การอบรมเลี้ยงดูเด็กตามวิถีชีวิตไทย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

สมาลี สังข์ศรี. **การศึกษานอกโรงเรียนสำหรับผู้สูงอายุโดยประยุกต์ใช้วิธีการศึกษาทางไกล**. กรุงเทพมหานคร: ๙๑๑๙ เทคนิควรรณคดี, ๒๕๔๐.

สุรกุล เจนอบรม. **วิทยาการผู้สูงอายุ**. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาการศึกษานอกโรงเรียน คณะครู ศาสตร จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

_____. **วิสัยทัศน์ผู้สูงอายุและการศึกษานอกระบบสำหรับผู้สูงอายุ**. กรุงเทพมหานคร: นิชน แอดเวอร์ไทซิงกรุ๊ป, ๒๕๔๑.

สุรีย์พร ตริยาอุฒิวิทย์. **ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเกิดอุบัติเหตุในบ้านของผู้สูงอายุในชุมชนย่อยเขต เทศบาลเมืองนครปฐม**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๔.

เสฐียร พันธรั้ง. ศาสตราจารย์พิเศษ. **ศาสนาเปรียบเทียบ**. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป นามแฝง. **หิโตปเทศ**. กรุงเทพมหานคร: เจริญรัตน์การพิมพ์, ๒๕๑๗.

โสภา ขปิลมณีน. **บุคลิกภาพและพัฒนาการ: แนวโน้มพฤติกรรมปกติและการมีพฤติกรรม เบี่ยงเบน**. กรุงเทพมหานคร: โอเอสพริ้นติ้งเฮาส์, ๒๕๓๖.

(๒) คุชฌินิพนธ์/วิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์:

คมเพชร พาริสอน. “ความศรัทธาในพุทธศาสนากับสัมพันธภาพในครอบครัวของผู้สูงอายุจากชมรม ผู้สูงอายุโรงพยาบาลลพบุรี”. **สารนิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาจิตวิทยา พัฒนาการ**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๐.

ชาติชาย ณ เชียงใหม่. “เครือข่ายความสัมพันธ์ของกลุ่มผู้ผลิตงานหัตถกรรมในชุมชนบพภาคเหนือ”. **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์บัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๐.

พระครูศรีสุตโสภณ (เงิน ขาดเมธิ). “ความกตัญญูทวดทวดในฐานะคุณธรรมค้ำจุนสังคมจากมุมมอง พระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๔๙.

พระมหาทองพูน สติสมปโน (เสือเหลือง). “ศึกษาการคัมภีร์ในพระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๔๗.

พระมหาบุญเพียร ปุณฺณวิริโย (แก้ววงศ์น้อย). “แนวคิดและวิธีการขัดเกลาทาสังคมในสถาบันครอบครัวตามแนวพระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พระมหาสุชิน สุชีโว. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักการสงเคราะห์ญาติในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระสมชัย อนุตฺตโร (ดาวศรี). “ศึกษาหลักมนุษยสัมพันธ์เชิงพุทธตามแนวทางของหลักธรรม เรื่องทศก ในพระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

เพชร สุนทรโรทก. “บทบาทของผู้สูงอายุในสังคมไทยตามการรับรู้ของเยาวชนและผู้สูงอายุในเขตกรุงเทพมหานคร”. **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐.

สุทินันท์ น้ำเพชร. “พฤติกรรมการดูแลตนเองของผู้ป่วยเบาหวาน: ศึกษากรณีจังหวัดเพชรบุรี”. **ภาคินพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: สถาบันพัฒนบัณฑิตบริหารศาสตร์, ๒๕๔๓.

สุธีรา นัยจันทร์. “การศึกษารูปแบบของครอบครัวในการดูแลผู้สูงอายุ : ศึกษาเฉพาะกรณีครอบครัวผู้ใช้บริการศูนย์บริการทางสังคมผู้สูงอายุดินแดงและครอบครัวสมาชิกชมรมผู้สูงอายุโรงพยาบาลสงฆ์”. **วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๐.

อรนุช อุดมสมฤดี. “สัมพันธภาพในครอบครัวกับความพึงพอใจในชีวิตของผู้สูงอายุ ในเขตเทศบาลนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์”. **สารนิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาจิตวิทยาพัฒนาการ**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๐.

อินทรา หุนตระกูล. “ศึกษาคุณค่าทางสติปัญญาในฮีโตปเทศ”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๔๒.

(๓) รายงานวิจัย:

ทักษิณาร์ ไกรราช. “กระบวนการสร้างคุณค่าผู้สูงอายุในเขต รับผิดชอบคลินิกชุมชนอุทัยทิศ จังหวัดมหาสารคาม”. **รายงานการวิจัย**. สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๕๓.

วิภาพร สิทธิศาสตร์ และสุชาดา สนวนุ่ม. “พฤติกรรมส่งเสริมสุขภาพของผู้สูงอายุในชุมชน เขตความรับผิดชอบของ สถานีอนามัยบ้านเสาหิน ตำบลวัดพริก อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก”. **รายงานการวิจัย**, ๒๕๕๐.

(๔) บทความ:

พระครูวินัยธรวรารุณ มหาวโร, “ทิศ ๖: อารยะแห่งการอยู่ร่วมกันในสังคม”, วารสารสันติศึกษา
ปริทรรศน์ มจร. ปีที่ ๕ (ฉบับพิเศษ): ๓๑๔.

สุรกุล เจนอบรม. “การเตรียมบุคลากรทางด้านผู้สูงอายุ: ทางเลือกใหม่ของการศึกษานอกระบบโรงเรียน
ในสถาบันอุดมศึกษา.” วารสารครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๑๖, ๔ (เมษายน –
มิถุนายน ๒๕๓๑): ๑๕๔-๑๖๐.

(๕) เอกสารที่ไม่ได้ตีพิมพ์เผยแพร่และเอกสารอื่น ๆ:

กรมการศึกษานอกโรงเรียน. เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง แนวทางการจัดการศึกษานอก โรงเรียน
สำหรับผู้สูงอายุ. ๒๕๔๒. (อัดสำเนา).

จุฑา บุรีภักดี. มนุษย์สัมพันธ์สำหรับครู. พิมพ์อัดสำเนาครั้งที่สาม. กรุงเทพมหานคร: วิทยาลัยครูสวน
สุนันทา, ๒๕๓๕.

พระราชบัญญัติส่งเสริมการพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๐ และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒)
พ.ศ. ๒๕๖๐. (เอกสารอัดสำเนา).

(๖) สัมภาษณ์/สนทนากลุ่ม:

สัมภาษณ์ นางสาวพรมมา เพ็งวิภาศ, นายกองค์การบริหารส่วนตำบลขอนแก่น, ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายทองหล่อ รักไท้, ผู้ใหญ่บ้านบ้านขอนแก่นใต้, ๗ กรกฎาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายวิเชียร ขจรภพ, ผู้ใหญ่บ้านบ้านขอนแก่นเหนือ, ๗ กรกฎาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางลักขิกา รัตนพันธ์, ผู้อำนวยการโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านขอนแก่นใต้, ๑๗
มิถุนายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายสุธี ศรสวรรค์, พัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดร้อยเอ็ด, ๒๑ มิถุนายน
๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายบุญลั่ง คณาศรี, ผู้ใหญ่บ้านบ้านขอนแก่นกลาง, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายสิน ภาคมฤค, กำนันตำบลขอนแก่น, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายยงยุทธ แก้วขอนแก่น, ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านขอนแก่น, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายศรารุณ เวียงอินทร์, ครูชำนาญการพิเศษ โรงเรียนบ้านขอนแก่น, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายระดับ พรหมเกตุ, ครูชำนาญการพิเศษ โรงเรียนบ้านขอนแก่น, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางปาริชาติ ประมาระกา, ครูชำนาญการพิเศษ โรงเรียนบ้านขอนแก่น, ๑๗ มิถุนายน
๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางทองคำ นาคำสี, อายุ ๘๘ ปี บ้านเลขที่ ๘ หมู่ ๓ บ้านขอนแก่นเหนือ, ๑๗ มิถุนายน
๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางปุ่น ไชยจันลา, อายุ ๔๙ ปี, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางเหลา โคตรทิพย์ อายุ ๗๘ ปี บ้านเลขที่ ๑๑๔ หมู่ ๓ บ้านขอนแก่นเหนือ, ๑๗ มิถุนายน
๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายคุณ ศิริแสน, อายุ ๘๕ ปี, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ เด็กหญิงเพ็ญพัทธ์ ศรีวะสุทธิ์, อายุ ๑๔ ปี บ้านเลขที่ ๘ หมู่ ๓ บ้านขอนแก่นเหนือ, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางสาวทิพวรรณ ระยับศรี, อายุ ๑๕ ปี บ้านเลขที่ ๑๔ หมู่ ๓ บ้านขอนแก่นเหนือ, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายวชิราวุธ ถวัลย์เศรษฐ์, อายุ ๑๖ ปี บ้านเลขที่ ๑๑๔ หมู่ ๓ บ้านขอนแก่นเหนือ, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายศิริศักดิ์ วงศ์คง, อายุ ๑๘ ปี บ้านเลขที่ ๔๓ หมู่ ๓ บ้านขอนแก่น, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายสำราญ สิงห์หาญ, อายุ ๖๑ ปี บ้านเลขที่ ๕๖ หมู่ ๓ บ้านขอนแก่นเหนือ, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางทองมี สังขมณี, อายุ ๔๕ ปี, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางสาวเจนจิรา อุ่นวงศ์, อายุ ๑๖ ปี บ้านเลขที่ ๕๖ หมู่ ๓ บ้านขอนแก่น, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางสาวอรรณพ พิมพ์แต้ม, อายุ ๑๗ ปี บ้านเลขที่ ๑๗ หมู่ ๓ บ้านขอนแก่น, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางช่อฟ้า ระยับศรี, อายุ ๗๓ ปี บ้านเลขที่ ๑๔ หมู่ ๓ บ้านขอนแก่นเหนือ, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายนิคสัน ชะโร, อายุ ๖๓ ปี บ้านเลขที่ ๔๓ หมู่ ๓ บ้านขอนแก่น, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายผัน สมเพ็ชร, อายุ ๗๗ ปี บ้านเลขที่ ๓๒ หมู่ ๓ บ้านขอนแก่น, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายสุธี ศรสวรรค์, พัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดร้อยเอ็ด, ๒๑ มิถุนายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางคำภา ผิวนาม, อายุ ๗๖ ปี บ้านเลขที่ ๑๗ หมู่ ๓ บ้านขอนแก่น, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายสมาน เพิ่มพูน, อายุ ๘๑ ปี บ้านเลขที่ ๔๑ หมู่ที่ ๑๑ บ้านขอนแก่นกลาง, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายคำสิงห์ วงักดี, อายุ ๗๑ ปี บ้านเลขที่ ๓๐ หมู่ที่ ๑๑ บ้านขอนแก่นกลาง, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางทองนา อุ่นประชา, อายุ ๖๘ ปี บ้านเลขที่ ๖๒ หมู่ที่ ๑๑ บ้านขอนแก่นกลาง, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางบัวศรี วิเชียรศรี, อายุ ๔๐ ปี, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางช่อฟ้า ระยับศรี, อายุ ๗๓ ปี บ้านเลขที่ ๑๔ หมู่ ๓ บ้านขอนแก่นเหนือ, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางคำภา ผิวนาม, อายุ ๗๖ ปี บ้านเลขที่ ๑๗ หมู่ ๓ บ้านขอนแก่น, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางทองนา อุ่นประชา, อายุ ๖๘ ปี บ้านเลขที่ ๖๒ หมู่ที่ ๑๑ บ้านขอนแก่นกลาง, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายสุธี ศรสวรรค์, พัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดร้อยเอ็ด, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายทองหล่อ รักไ้, อายุ ๖๐ ปี ผู้ใหญ่บ้านบ้านขอนแก่นใต้, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๑.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.

แบบสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์

เรื่อง “การสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา”

คำชี้แจง : แบบสัมภาษณ์นี้แบ่งออกเป็น ๓ ตอน ด้วยกัน คือ

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ สภาพปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างวัยของผู้สูงอายุกับเยาวชนในเขตตำบล
ขอนแก่น อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด

ตอนที่ ๓ คำถามเกี่ยวกับการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับเยาวชนด้วย
หลักสังคหวัตถุในเขตอำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด จึงขอความร่วมมือทุกท่านในการให้
ข้อมูลทุกข้อที่สัมภาษณ์แต่ละประเด็นตามความเป็นจริงคำตอบของท่านจะไม่ส่งผลกระทบต่อท่าน
และผู้ที่เกี่ยวข้องใด ๆ เพราะผู้วิจัยจะนำผลการสัมภาษณ์ไปเป็นเกณฑ์เพื่อประกอบงานวิทยานิพนธ์
เท่านั้น ขออนุโมทนาขอบคุณที่กรุณาให้ความร่วมมือมา ณ ที่นี้ด้วย

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์

๑. ชื่อ.....นามสกุล.....
๒. ที่อยู่ปัจจุบัน.....บ้านเลขที่..... หมู่ที่.....
ตำบล.....อำเภอ.....จังหวัด.....
๓. วันที่สัมภาษณ์.....เดือน.....พ.ศ.....เวลา..... น.
๔. อายุ..... ปี
๕. การศึกษา
๖. อาชีพ

ตอนที่ ๒ สภาพปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างวัยของผู้สูงอายุกับเยาวชนในเขตตำบลขอนแก่น
อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด

๑. สภาพปัญหาและความต้องการของเยาวชนเป็นอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๒. สภาพปัญหาและความต้องการของผู้สูงอายุเป็นอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

๓. ท่านคิดว่าสาเหตุของปัญหาในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างวัยเกิดจากสาเหตุอะไร และเพราะเหตุใดจึงคิดว่าสาเหตุดังกล่าวจึงเป็นปัญหา

.....

.....

.....

.....

.....

๔. ท่านคิดว่าปัญหาในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างวัยมีผลกระทบอย่างไรในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับเยาวชน

.....

.....

.....

.....

.....

ตอนที่ ๓ คำถามเกี่ยวกับการสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

๑. ท่านมีความคิดเห็นอย่างไรเกี่ยวกับการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับเยาวชน

.....

.....

.....

.....

.....

๒. ท่านคิดว่ามีกิจกรรมใดที่สามารถช่วยในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับเยาวชน

.....

.....

.....

.....

.....

๓. ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม

.....

.....

.....

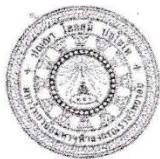
.....

.....

ขอขอบคุณทุกท่านที่ให้ความร่วมมือในการสัมภาษณ์ในครั้งนี้
 พระครูกันตธรรมาภวัฒน์ (น้อย กนตธมฺโม)
 นิสิตหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ภาคผนวก ข.

หนังสือออกในการดำเนินการวิจัย

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน วิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่น (บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น) โทร ๐๘๘-๗๖๐-๐๓๓๐

ที่ ศธ ๖๑๓๒.๑/ว๖๗

วันที่ ๑ สิงหาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความร่วมมือเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือการศึกษาวิจัย

เรียน/เจริญพร ผศ.ดร.สุวิน ทองปั้น

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูกันตธรรมภาวิวัฒน์/กนฺตธมฺโม/คัมภีร์สารหัสสินีสิต ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๓๓ แบบ บพ.๒.๑ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำดัชนีพันธกิจ เรื่อง “รูปแบบการสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา” มีคณะกรรมการควบคุมดัชนีพันธกิจ ดังนี้ คือ ๑) พระครูสุธีศัมภีร์ญาณ, ผศ.ดร ๒) พระโสภณพัฒน์บัณฑิต, รศ.ดร

เพื่อให้งานศึกษาวิจัยของนิสิตมีคุณภาพด้านวิชาการและถูกต้องตามหลักการวิจัย บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถและมีความเชี่ยวชาญในการตรวจสอบเครื่องมือการศึกษาวิจัย จึงเรียน/เจริญพรมมาเพื่อขอความร่วมมือท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือการศึกษาวิจัยของนิสิตท่านนี้ด้วย

บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนา มา ณ โอกาสนี้

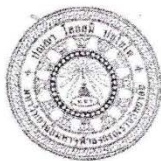
(พระโสภณพัฒน์บัณฑิต, รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ประธานกรรมการบริหารบัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น

ดร.จ.เลิศเกียรติ ๒๐๒๑

(ผศ.ดร.สุวิน ทองปั้น)

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน วิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่น (บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น) โทร ๐๘๘-๗๖๐-๐๓๓๐

ที่ ศธ ๖๑๓๒.๑/ว๖๗

วันที่ ๑ สิงหาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความร่วมมือเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือการศึกษาวิจัย

เรียน/เจริญพร ดร.สมปอง ชาสิ่งแก้ว

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูกันทรธรรมาภิวัดน/กนตธมโม/คัมภีร์ลารหัสสันติ ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๓ แบบ บพ.๒.๑ สาขาวิชา พระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำคุณูปการ เรื่อง “รูปแบบการสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา” มีคณะกรรมการควบคุม คุณูปการ ดังนี้ คือ ๑) พระครูสุธีศัมปิตฺต,ผศ.ดร ๒) พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร

เพื่อให้งานศึกษาวิจัยของนิสิตมีคุณภาพด้านวิชาการและถูกต้องตามหลักการวิจัย บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถและมีความเชี่ยวชาญในการตรวจสอบ เครื่องมือการศึกษาวิจัย จึงเรียน/เจริญพรมมาเพื่อขอความร่วมมือท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือการ ศึกษาวิจัยของนิสิตท่านนี้ด้วย

บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนา มา ณ โอกาสนี้

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ประธานกรรมการบริหารบัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น

- ผอ.อ.แล้ว
- ปรับปรุงตามข้อคิดเห็น
- ดำเนินการ

(ดร.สมปอง ชาสิ่งแก้ว)
๑ สค ๒๕๖๐

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน วิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่น (บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น) โทร ๐๘๘-๗๖๐-๐๓๓๐

ที่ ศธ ๖๑๓๒.๑/๖๖๗

วันที่ ๑ สิงหาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความร่วมมือเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือการศึกษาวิจัย

เรียน/เจริญพร พระมหามิตร วุฒิปณฺโณ,ผศ.ดร.

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูกันตธรรมากวีวัฒน์/กนตธมโม/คัมภีร์สารหัสสินี ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๓ แบบ บพ.๒.๑ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำดัชนีพันธ์ เรื่อง “รูปแบบการสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา” มีคณะกรรมการควบคุมดัชนีพันธ์ ดังนี้ คือ ๑) พระครูสุธีร์คัมภีร์ญาณ,ผศ.ดร ๒) พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร

เพื่อให้งานศึกษาวิจัยของนิสิตมีคุณภาพด้านวิชาการและถูกต้องตามหลักการวิจัย บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นบุคคลผู้มีความรู้ความสามารถและมีความเชี่ยวชาญในการตรวจสอบเครื่องมือการศึกษาวิจัย จึงเรียน/เจริญพรมมาเพื่อขอความร่วมมือท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือการศึกษาวิจัยของนิสิตท่านนี้ด้วย

บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงได้รับร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนา มา ณ โอกาสนี้

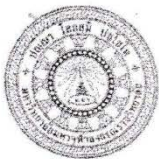
(พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ประธานกรรมการบริหารบัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น

16/08/2560
16/08/2560
16/08/2560

16/08/2560

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน วิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่น (บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น) โทร ๐๘๘-๗๖๐-๐๓๓๐

ที่ ศธ ๖๑๓๒.๑/ว๖๗

วันที่ ๑ สิงหาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความร่วมมือเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือการศึกษาวิจัย

เรียน/เจริญพร ผศ.ดร.ประยูร แสงใส

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูกันทรธรรมาภิวัดโนน/กนฺตมโม/คัมภีร์พัลลภหัตถ์สนธิสิด ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๓ แบบ บพ.๒.๑ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำดัชนีพันธ์ เรื่อง “รูปแบบการสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา” มีคณะกรรมการควบคุมดัชนีพันธ์ ดังนี้ คือ ๑) พระครูสุธีศัมภีร์ญาณ, ผศ.ดร ๒) พระโสภณพัฒน์บัณฑิต, รศ.ดร

เพื่อให้งานศึกษาวิจัยของนิสิตมีคุณภาพด้านวิชาการและถูกต้องตามหลักการวิจัย บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นบุคคลผู้มีความรู้ความสามารถและมีความเชี่ยวชาญในการตรวจสอบเครื่องมือการศึกษาวิจัย จึงเรียน/เจริญพรมมาเพื่อขอความร่วมมือท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือการศึกษาวิจัยของนิสิตท่านนี้ด้วย

บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงได้รับร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนา มา ณ โอกาสนี้

โท ๓๗๐๐ เครื่องมือวิจัย
๑๘.๑.๖๐.

พระโสภณพัฒน์บัณฑิต

(พระโสภณพัฒน์บัณฑิต, รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ประธานกรรมการบริหารบัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น

ที่ ศธ.๖๑๓๒.๑/ว๓๔

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น ต.โคกสี
อ.เมือง จ.ขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตแจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เจริญพร นายยงยุทธ แก้วขอนแก่น ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านขอนแก่น

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูกันตธรรมาภิวัฒน์ (น้อย กนตธมโม) รหัสประจำตัว ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๓ แบบ บพ.๒.๑ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “รูปแบบการสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา” มีคณะกรรมการควบคุมดุษฎีนิพนธ์ ดังนี้

- ๑) พระครูสุธีศัมปกรญาณ, ผศ.,ดร. ประธานกรรมการ
- ๒) พระมหามิตร ลีตปญโญ, ผศ.ดร. กรรมการ

เพื่อให้งานวิจัยสำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ จึงเจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้แจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย เรื่อง รูปแบบการสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ครั้งนี้ด้วย โดยข้อมูลที่ได้จักใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น ไม่มีผลกระทบต่อกันแต่ประการใด

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนามา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ที่ ศธ.๖๑๓๒.๑/ว๓๔

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น ต.โคกสี
อ.เมือง จ.ขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตแจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เจริญพร นายศราวุฒิ เวียงอินทร์ ครูชำนาญการพิเศษ โรงเรียนบ้านขอนแก่น

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูกันตธรรมาภิวัฒน์ (น้อย กนตธโม) รหัสประจำตัว ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๓ แบบ บพ.๒.๑ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “รูปแบบการสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา” มีคณะกรรมการควบคุมดุษฎีนิพนธ์ ดังนี้ คือ

- ๑) พระครูสุธีศัมมภิระญาณ, ผศ.,ดร. ประธานกรรมการ
- ๒) พระมหามิตร ลีตปญโญ, ผศ.,ดร. กรรมการ

เพื่อให้งานวิจัยสำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ จึงเจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตให้หนังสือได้แจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย เรื่อง รูปแบบการสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ครั้งนี้ด้วย โดยข้อมูลที่ได้จักใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น ไม่มีผลกระทบต่อนานแต่ประการใด

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนา มา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร.)
รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ที่ ศธ.๖๑๓๒.๑/ว๓๔

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น ต.โคกสี
อ.เมือง จ.ขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตแจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เจริญพร นายระดับ พรหมเกตุ ครูชำนาญการพิเศษ โรงเรียนบ้านขอนแก่น

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูกันตธรรมาภวัฒน์ (น้อย กนตฺธมฺโม) รหัสประจำตัว ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๓ แบบ บพ.๒.๑ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “รูปแบบการสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา” มีคณะกรรมการควบคุมดุษฎีนิพนธ์ ดังนี้ คือ

๑) พระครูสุธีศัสมิ์ภิรญาณ, ผศ.,ดร. ประธานกรรมการ

๒) พระมหามิตร สุจิตปัญโญ, ผศ.,ดร. กรรมการ

เพื่อให้งานวิจัยสำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ จึงเจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้แจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย เรื่อง รูปแบบการสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ครังนี้ด้วย โดยข้อมูลที่ได้จักใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น ไม่มีผลกระทบต่อกันแต่ประการใด

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนามา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระโสภณพัฒน์บัณฑิต,รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ที่ ศธ.๖๑๓๒.๑/ว๓๔

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น ต.โคกสี
อ.เมือง จ.ขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตแจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เจริญพร นางปาริชาติ ประมาระกา ครูชำนาญการพิเศษ โรงเรียนบ้านขอนแก่น

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูกันทรธรรมาภิวัดน์ (น้อย กนฺตมฺโม) รหัสประจำตัว ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๓๓ แบบ บพ.๒.๑ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “รูปแบบการสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา” มีคณะกรรมการควบคุมดุษฎีนิพนธ์ ดังนี้ คือ

๑) พระครูสุธีศัมปรีญาณ, ผศ.,ดร. ประธานกรรมการ

๒) พระมหามิตร จิตฺตพลฺโล, ผศ.,ดร. กรรมการ

เพื่อให้งานวิจัยสำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ จึงเจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตให้นิติได้แจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย เรื่อง รูปแบบการสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ครั้งนี้ด้วย โดยข้อมูลที่ได้จักใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น ไม่มีผลกระทบต่อท่านแต่ประการใด

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนามา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ที่ ศธ.๖๑๓๒.๑/ว๓๔

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น ต.โคกสี
อ.เมือง จ.ขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตแจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เจริญพร นายประมุข โสสมบุญ ครูชำนาญการพิเศษ โรงเรียนบ้านขอนแก่น

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูกันตธรรมาภวัฒน์ (น้อย กนตมโม) รหัสประจำตัว ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๓ แบบ บพ.๒.๑ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “รูปแบบการสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา” มีคณะกรรมการควบคุมดุษฎีนิพนธ์ ดังนี้ คือ

๑) พระครูสุธีศัมภีรญาณ, ผศ.,ดร. ประธานกรรมการ

๒) พระมหามิตร จิตปญโญ, ผศ.,ดร. กรรมการ

เพื่อให้งานวิจัยสำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ จึงเจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตให้ยืมได้แจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย เรื่อง รูปแบบการสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ครั้งนี้ด้วย โดยข้อมูลที่ได้อาจใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น ไม่มีผลกระทบต่อกันแต่ประการใด

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนามา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ที่ ศธ.๖๑๓๒.๑/ว๓๔

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น ต.โคกสี
อ.เมือง จ.ขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตแจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เจริญพร

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูกันตธรรมาภิวัดน์ (น้อย กนฺตธมฺโม) รหัสประจำตัว ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๓ แบบ บพ.๒.๑ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “รูปแบบการสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา” มีคณะกรรมการควบคุมดุษฎีนิพนธ์ ดังนี้ คือ

- ๑) พระครูสุธีศัมมภิระญาณ, ผศ.,ดร. ประธานกรรมการ
- ๒) พระมหามิตร วิฑิตปญฺโญ, ผศ.ดร. กรรมการ

เพื่อให้งานวิจัยสำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ จึงเจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้แจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย เรื่อง รูปแบบการสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ครั้งนี้ด้วย โดยข้อมูลที่ได้จักใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น ไม่มีผลกระทบต่อกันแต่ประการใด

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนามา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ที่ ศธ.๖๑๓๒.๑/ว๓๔

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น ต.โคกสี
อ.เมือง จ.ขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตแจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เจริญพร

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูกันทรธรรมาภิวัดน (น้อย กนฺตธมฺโม) รหัสประจำตัว ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๓ แบบ บพ.๒.๑ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “รูปแบบการสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา” มีคณะกรรมการควบคุมดุษฎีนิพนธ์ ดังนี้ คือ

- ๑) พระครูสุธีศัมมภิระญาณ, ผศ.,ดร. ประธานกรรมการ
- ๒) พระมหามิตร ลีตปญฺโญ, ผศ.ดร. กรรมการ

เพื่อให้งานวิจัยสำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ จึงเจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตให้นิติได้แจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย เรื่อง รูปแบบการสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ครังนี้ด้วย โดยข้อมูลที่ได้จักใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น ไม่มีผลกระทบต่อกันแต่ประการใด

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนามา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระโสภณพัฒน์บัณฑิต,รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ที่ ศธ.๖๑๓๒.๑/ว๓๔

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น ต.โคกสี
อ.เมือง จ.ขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตแจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เรียน พระราชพรหมจริยคุณ (สุเทพ สุภคณโม) เจ้าคณะจังหวัดร้อยเอ็ด

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูกันตธรรมาภวัฒน์ (น้อย กนตธมฺโม) รหัสประจำตัว ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๓ แบบ บจ.๒.๑ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “รูปแบบการสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา” มีคณะกรรมการควบคุมดุษฎีนิพนธ์ ดังนี้ คือ

๑) พระครูสุธีศัณฐิญาณ, ผศ.,ดร. ประธานกรรมการ

๒) พระมหามิตร สุตปญฺโญ, ผศ.,ดร. กรรมการ

เพื่อให้งานวิจัยสำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ จึงเจริญพราหมเพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้แจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย เรื่อง รูปแบบการสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ครั้งนี้ด้วย โดยข้อมูลที่ได้จักใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น ไม่มีผลกระทบต่อกันแต่ประการใด

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขอนโมทนา มา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความเคารพ

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ที่ ศธ.๖๑๓๒.๑/ว๓๔

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น ต.โคกสี
อ.เมือง จ.ขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตแจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เจริญพร นางลักขิกา รัตนพันธ์ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านขอนแก่นใต้ ตำบลขอนแก่น

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูกันตธรรมากิจวัฒน์ (น้อย กนตธมโม) รหัสประจำตัว ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๓ แบบ บพ.๒.๑ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “รูปแบบการสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา” มีคณะกรรมการควบคุมดุษฎีนิพนธ์ ดังนี้ คือ

- ๑) พระครูสุธีศัมภีร์ญาณ, ผศ.,ดร. ประธานกรรมการ
- ๒) พระมหามิตร ลีตปญโญ, ผศ.,ดร. กรรมการ

เพื่อให้งานวิจัยสำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ จึงเจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้แจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย เรื่อง รูปแบบการสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ครั้งนี้ด้วย โดยข้อมูลที่ได้จักใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น ไม่มีผลกระทบต่อกันแต่ประการใด

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนามา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระโสภณพัฒน์บัณฑิต,รศ.,ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ที่ ศธ.๖๑๓๒.๑/ว๓๔

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น ต.โคกสี
อ.เมือง จ.ขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตแจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เจริญพร นางสาวพรมมา เพ็งวิภาส นายกองค์การบริหารส่วนตำบลขอนแก่น

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูกันตธรรมาภวัฒน์ (น้อย กนตธมฺโม) รหัสประจำตัว ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๓ แบบ บช.๒.๑ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “รูปแบบการสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา” มีคณะกรรมการควบคุมดุษฎีนิพนธ์ ดังนี้ คือ

- ๑) พระครูสุธีศัมภีรญาณ, ผศ.,ดร. ประธานกรรมการ
- ๒) พระมหามิตร ลีตปญฺโญ, ผศ.,ดร. กรรมการ

เพื่อให้งานวิจัยสำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ จึงเจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตให้นิติได้แจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย เรื่อง รูปแบบการสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ครั้งนี้ด้วย โดยข้อมูลที่ได้จักใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น ไม่มีผลกระทบต่อกันแต่ประการใด

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนามา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร.)
รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ที่ ศธ.๖๑๓๒.๑/ว๓๔

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น ค.โคกสี
อ.เมือง จ.ขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตแจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เจริญพร นายสุธี ศรสวรรค์ พัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดร้อยเอ็ด

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูกันทรธรรมาภินันท์ (น้อย กนตธมโม) รหัสประจำตัว ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๓ แบบ บพ.๒.๑ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “รูปแบบการสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา” มีคณะกรรมการควบคุมดุษฎีนิพนธ์ ดังนี้ คือ

๑) พระครูสุธีศัมปกรญาณ, ผศ.,ดร. ประธานกรรมการ

๒) พระมหามิตร ลีตปญโญ, ผศ.,ดร. กรรมการ

เพื่อให้งานวิจัยสำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ จึงเจริญพรามาเพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้แจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย เรื่อง รูปแบบการสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ครังนี้ด้วย โดยข้อมูลที่ได้จักใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น ไม่มีผลกระทบต่อท่านแต่ประการใด

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนามา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ที่ ศธ.๖๑๓๒.๑/ว๓๔

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น ต.โคกสี
อ.เมือง จ.ขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตแจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เจริญพร นายสิน ภาคมฤต อายุ ๕๕ ปี กำนันตำบลขอนแก่น

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูกันทรธรรมาภรณ์ (น้อย กนฺตธมฺโม) รหัสประจำตัว ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๓ แบบ บจ.๒.๑ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “รูปแบบการสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา” มีคณะกรรมการควบคุมดุษฎีนิพนธ์ ดังนี้ คือ

- ๑) พระครูสุธีศัมมภิระญาณ, ผศ.,ดร. ประธานกรรมการ
- ๒) พระมหารมิตร์ ฐิตปัญโญ, ผศ.,ดร. กรรมการ

เพื่อให้งานวิจัยสำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ จึงเจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตให้หนังสือได้แจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย เรื่อง รูปแบบการสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ครังนี้ด้วย โดยข้อมูลที่ได้จักใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น ไม่มีผลกระทบต่อกันแต่ประการใด

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนาма ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร.)
รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ที่ ศธ.๖๑๓๒.๑/ว๓๔

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น ต.โคกสี
อ.เมือง จ.ขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตแจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เจริญพร นายทองหล่อ รักไท อายุ ๖๐ ปี ผู้ใหญ่บ้านบ้านขอนแก่นใต้

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูกันตธรรมภาวิวัฒน์ (น้อย กนตธมโม) รหัสประจำตัว ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๓ แบบ บพ.๒.๑ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำดัชนีพนธ์ เรื่อง “รูปแบบการสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา” มีคณะกรรมการควบคุมดัชนีพนธ์ ดังนี้ คือ

- ๑) พระครูสุธีศัมภีร์ญาณ, ผศ.,ดร. ประธานกรรมการ
- ๒) พระมหามิตร สุจิตปัญโญ, ผศ.,ดร. กรรมการ

เพื่อให้งานวิจัยสำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ จึงเจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตให้บันทึกได้แจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย เรื่อง รูปแบบการสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ครั้งนี้ด้วย โดยข้อมูลที่ได้จักใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น ไม่มีผลกระทบต่อท่านแต่ประการใด

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนา มา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระโสภณพัฒน์บัณฑิต,รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ที่ ศธ.๖๑๓๒.๑/ว๓๔

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น ต.โคกสี
อ.เมือง จ.ขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตแจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เจริญพร นายวิเชียร ขจรภพ อายุ ๕๗ ปี ผู้ใหญ่บ้านบ้านขอนแก่นเหนือ

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูกันทรธรรมาภรณ์ (น้อย กนฺตธมฺโม) รหัสประจำตัว ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๓ แบบ บพ.๒.๑ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “รูปแบบการสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา” มีคณะกรรมการควบคุมดุษฎีนิพนธ์ ดังนี้ คือ

- ๑) พระครูสุธีศัมภีรญาณ, ผศ.,ดร. ประธานกรรมการ
- ๒) พระมหามิตร ลีตปนฺโน, ผศ.ดร. กรรมการ

เพื่อให้งานวิจัยสำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ จึงเจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตให้สัติดได้แจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย เรื่อง รูปแบบการสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ครังนี้ด้วย โดยข้อมูลที่ได้จักใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น ไม่มีผลกระทบต่อกันแต่ประการใด

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนามา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร.)
รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ที่ ศธ.๖๑๓๒.๑/ว๓๔

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น ต.โคกสี
อ.เมือง จ.ขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตแจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เจริญพร นายบุญถึง คณาศรี อายุ ๔๘ ปี ผู้ใหญ่บ้านบ้านขอนแก่นกลาง

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูกันทรธรรมาภิวัดน (น้อย กนฺตธมฺโม) รหัสประจำตัว ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๓ แบบ บพ.๒.๑ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “รูปแบบการสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา” มีคณะกรรมการควบคุมดุษฎีนิพนธ์ ดังนี้ คือ

๑) พระครูสุธีศัมปหารญาณ, ผศ.,ดร. ประธานกรรมการ

๒) พระมหามิตร ชิตบุญโณ, ผศ.,ดร. กรรมการ

เพื่อให้งานวิจัยสำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ จึงเจริญพรามาเพื่อขออนุญาตให้นิติได้แจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย เรื่อง รูปแบบการสร้างความสัมพันธ์ผู้สูงอายุกับเยาวชนด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ครั้งนี้ด้วย โดยข้อมูลที่ได้จักใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น ไม่มีผลกระทบต่อกันแต่ประการใด

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนามา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิร่วมกิจกรรมการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion)

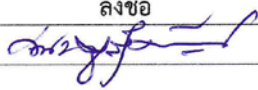
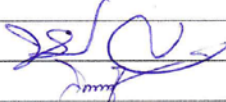
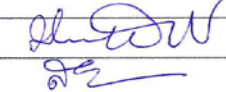
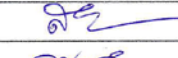
เรื่อง “รูปแบบการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับเยาวชนด้วยหลักสังคหวัตถุ

ในเขตตำบลขอนแก่น อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด”

ของ พระครูกันตธรรมาภิวัฒน์/กนตมโม รัชสประจำตัวนิสิต ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๓

ในวัน จันทร์ ที่ ๒ เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๑ เวลา ๐๙.๓๐ น. เป็นต้นไป

ณ ห้องประชุม ๔๐๑ ชั้น ๔ อาคาร ๑๐๐ ปี สมเด็จพระพุทธเจ้าจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร)

ลำดับที่	ชื่อ/ฉายา/นามสกุล	ตำแหน่ง	ลงชื่อ
๑	พระครูสุธีศิมภิรมญาณ,ผศ.ดร.	ประธานกรรมการ	
๒	พระมหามิตร จิตปณฺโญ,ผศ.ดร.	กรรมการ	
๓	พระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ.ดร.	อาจารย์ประจำ มจร.	
๔	ผศ.ดร.หอมหวล บัวระภา	อาจารย์มหาวิทยาลัยขอนแก่น	
๕	ดร.วิเชียร แสนมี	อาจารย์มหาวิทยาลัยขอนแก่น	
๖	ดร.ทักษิณาร์ ไกรราช	อาจารย์พิเศษ	
๗	ผศ.ดร.ประยูร แสงใส	อาจารย์ประจำ มจร.	
๘	ผศ.ดร.สุวิน ท่องบัน	อาจารย์ประจำ มจร.	
๙	พระสำราญ สมนฺโต	เจ้าหน้าที่บัณฑิตศึกษา	
๑๐	ร.ต.อ.ไพรัช มิ่งเมือง	อาจารย์ประจำ	
๑๑			
๑๒			
๑๓			
๑๔			
๑๕			
๑๖			
๑๗			
๑๘			
๑๙			
๒๐			
๒๑			
๒๒			
๒๓			
๒๔			
๒๕			
๒๖			
๒๗			

ภาคผนวก ค.

ภาพกิจกรรมการดำเนินงานวิจัย

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ ฉายา/นามสกุล	: พระครูกันตธรรมภาวิวัฒน์ (น้อย กนฺตธมฺโม/คัมบัวลา)
วัน เดือน ปีเกิด	: วันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๘๖
ภูมิลำเนาที่เกิด	: บ้านเลขที่ ๙๒ หมู่ ๑ ตำบลหนองผือ อำเภोजตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด
การศึกษา	: พุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา (เกียรตินิยม) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
อุปสมบท	: วันที่ ๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๐๘
สังกัด	: วัดขอนแก่นเหนือ ตำบลขอนแก่น อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด
ตำแหน่ง	: เจ้าอาวาสวัดขอนแก่นเหนือ / เจ้าคณะตำบลขอนแก่น ตำบลขอนแก่น อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด
ปีที่เข้าศึกษา	: ๒๕๕๗
ที่อยู่ปัจจุบัน	: วัดขอนแก่นเหนือ เลขที่ ๑๘๖ หมู่ที่ ๓ ตำบลขอนแก่น อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด